

Cengiz İlhan

Adliye Koridorlarında "anılar, izlenimler"

TÜRKİYE
BAROLAR
BİRLİĞİ
YAYINLARI

Cengiz İlhan

ADLİYE
KORİDORLARINDA

“anılar, izlenimler”

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 185
Kültür Dizisi: 8

Cengiz İlhan
Adliye Koridorlarında

ISBN: 978-605-5614-65-2
© Türkiye Barolar Birliği
Birinci Baskı: Aralık 2010, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mahallesi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3
06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx)
Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: yayin@barobirlik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0.312) 215 70 37
www.dusatelyesi.com
Düzeltili: Halit Ataseven

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0.312) 229 64 54 - 230 54 50

Cengiz İlhan

ADLİYE
KORİDORLARINDA

“anılar, izlenimler”

Türkiye Barolar Birliği Yayınları

Nermin'e

Cengiz İlhan

İzmir / Menemen doğumludur (1927); ilk ve orta tahsilini Anadolu'nun çeşitli ilçelerinde ve İstanbul'da tamamladı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra (1946-1950), İzmir Barosu'na kaydoldu (1952). Yazıhanesini ilk Menemen'de açtı, sonra İzmir'e naklederek, sürdürdü. Artık faal değildir. Meslek yaşantısı sırasında, başta İzmir Barosu Başkanlığı (1974 - 1978) ve Türkiye Barolar Birliği kuruluş çalışmaları (1963-1969) ile TBB kurucu Yönetim Kurulu'nda Başkan Yardımcılığı (1969-1972) olmak üzere çeşitli baro görevlerinde bulunmuştur.

Genel kültür konularında olduğu kadar mesleki konularda da çeşitli gazete (Milliyet, Cumhuriyet, Radikal) ve dergilerde (Varlık, Pazar Postası, İzmir Barosu Dergisi vb.) makaleleri yayımlanmıştır.

Evli ve üç çocukludur.

Yayımlanmış Kitapları

1. Adliye Koridorlarında "Anı ve İzlenimler" (1987)
2. Hukukun Doksan Dokuz İlkesi, (Mecelle'nin doksan dokuz genel kuralının günümüz Türkçesine çevirisi, yorumu, günümüz hukuku ile karşılaştırılması) Tarih Vakfı Yayınları (2003) İkinci bası (2004)
3. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu Şerhi (Av. Onur Güven ile birlikte) İzmir Ticaret Odası Yayınları 2004.
4. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun - Şerh, Türkiye Barolar Birliği Yayınları 2006
5. Umursanmak, Hikayeler (1995, Arma yayınları)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / **IX**

Ön Söz / **XI**

“Eski Fotoğraflar” / **1**

Savunmak / **3**

Boşanmak / **10**

Kamulaştırmak / **22**

“Kocakarı Davası” / **31**

İflâs Etmek / **41**

İlişki Satmak / **52**

Karalamak / **58**

Yargıtay’a Övgü / **67**

Adliyeciler / **101**

Yargı Bağımsızlığı / **111**

Yargılamak / **115**

“Kuvvetli Vekâlet” / **126**

Baroculuk / **131**

Hangi Hukukun Üstünlüğü / **142**

Bağımsızlık (1) / **150**

Bağımsızlık (2) / **155**

Yazmak / **167**

Reddedilmek / **170**

İçmek / **173**

“Taşra Avukatı” / **176**

Sade Vatandaş / **179**

Tükenmek / **185**

nostaljik, bizi güldüren, mesleğimiz üzerine düşündüren, hüzünlendiren anıları var.

Bu anılar yaşasın, bizleri düşündürmeye devam etsin diye yönetimimiz tarafından basılmasına karar verilmiştir. Basım yönünde verilen bu kararın bir diğer nedeni ise, Avukatlık Kanunu'nun 121/16. maddesinde Türkiye Barolar Birliği yönetimine verilen görevi yerine getirmek, bu bağlamda meslektaşlarımızı eser yazma hususunda desteklemek ve teşvik etmektir.

Sayın İlhan'a yönetimimize bu olanağı verdiği için Yönetim Kurulu üyesi arkadaşlarım adına, kendi adıma teşekkür eder, sağlık ve esenlik dilerim.

Saygılarımla.

Av. V. Ahsen Coşar
Türkiye Barolar Birliği
Başkanı

Ön Söz

İkinci Basım için

Bizler, Cumhuriyet'in, bir başka deyişle, "Hukuk Devrimi"mizin ilk kuşağıyız. Eski bir topluma yeni bir hukuk; çağdaş toplum yapısının hukuki alt yapısını kurulması, ilkeleri eskisinden pek farklı olmasa da yeni bir arazi hukukuna dayalı, belki Anadolu tarihinde ilk defa sınırları belli bir toprak mülkiyetini düzenlemek, yeni bir "aile, sorumluk, iş, ticaret" hukukları ve daha önemlisi hukuk mahkemelerinde sözlü usul ve delil yerine, yazılı usul ve delil üzerine kurulu yeni bir yargılama düzenine geçişin yarattığı sorunlar... Türk yargıçları, savcıları ve avukatları zoru başarmışlar, yeni yasaları bir huzur aracı haline getirmişler, kısa zamanda yeni bir Türk hukuku yaratmışlardır. Kanımca, Cumhuriyet adliyesinin çalışmaları, Anadolu'nun ücra köşelerinde tüm olumsuzluklara karşın meslektaşlarımızın olağanüstü çabaları bir destandır. Kitap, hatasıyla sevabıyla, bunu vurgulamak, adli yaşamın siyasi olmaktan çok insani yönüne dikkat çekmek istemiştir.

Adliye Koridorlarında'yı, ilk 1987'de kendi imkânlarım ile yayınlamıştım. İlgi görmedi denilemez, türünde ilkti, en azından adli yaşantımızda bir döneme tanıklık ediyordu. Gerek yargı ve gerekse meslek çev-

relerinden bir çok meslektaşımız, yazılı veya sözlü, çalışmamı onaylamışlar, beni yüreklendirmişlerdi.

Aradan neredeyse iki kuşak geçti, yeni kuşaklar için de ilgi çekici olabileceğini düşündüm; erken Cumhuriyet dönemi adliyesinin öyküsünü, bir de bu açıdan, sınırlı da olsa, tanımak isteyebilirlerdi. Kitabı, sonradan yazdığım konuyla ilgili gördüğüm üç yazıyı da katarak (baroculuk, yargı bağımsızlığı ve hangi hukukun üstünlüğü) biraz genişlettim ve Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı'na sundum.

Değerli başkanımız Sayın Av. Vedat Ahsen Coşar'a, yönetim kurulumuzun değerli üyelerine, Genel Yayın Yönetmeni Sayın Av. Teoman Ergül'e teşekkür ederim. Anlayışlı yaklaşım ve değerlendirmelerini hep aklımda tutacağım.

Cengiz İlhan

“Eski Fotoğraflar”

unucu; “Uzun yıllarınızı müziğe verdiniz”, diye başladı; “unutamadığınız, olaylar, anılar?..” Adını şimdi hatırlamıyorum, konuşmacı piyanist hanımefendi, kesti, attı; “hayır” dedi, “hayır, eski fotoğraflarım yok!”

Aynı soruyu, ne kadar kalıplaşmış olursa olsun, ben de kendi kendime sordum; uzun yıllarım, ömrüm de denilebilir, adliye koridorlarında geçmişti. Artık ne çevrem, hatta ne de ben, mesleğimle kişiliğimi birbirinden ayırt edemiyorduk. Ne anlatabilirdim; kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım, geçmiş zaman içersinde tebessümleri ya da acıları belirli, çizgileri açık ve kesin anlamlı olaylar, sunucuların deyimi ile “unutamadığım olaylar” hatırlamıyordum. Her şey birden bire olup bitmiş, kendimi otuz beşinci yılların içersinde bulmuştum. Belki yaşantımın tekdüzeliği, alelâdeliği demekten de korkmuyorum, belki mesleki yozlaşma veya bıkkınlık, daha çok günlerin ve olayların ayniliğe varan benzerliği, aklımda “anı” diye bir şey bırakmamıştı; elimde “eski fotoğraflar” yoktu.

Peki, bunca uzun yılların birikimini ne yapmıştım, deneyimlerim yok muydu, izlenimlerimi sokağa mı atacaktım? Doğrusu buna da gönlüm razı gelmedi;

öteki insanlar gibi benim de, ne kadar olağan, tek-düze ve alelade olursa olsun, yaşamımı önemsemem, kendimi kurtarmağa çalışmam doğaldı. Hiç değilse, herhangi bir de olsa, bir görgü tanığıydım.

Ama anlatılmağa değer olan ile olmayanı ayıramaz, ayrıntıların tuzağına yakalanır, geveze, çekilmez bir ihtiyar durumuna düşebilirdim. Üstelik anılarında yaşayan, güncel olayları bile anılarıyla değerlendiren ya da anılarını tekrarlamanın aracı olarak kullanan yaşlılardan köşe bucak kaçanlara da hak veriyordum.

Tehlikeyi göze aldım.

Savunmak

O da rahmete kavuşalı çok oldu; geçerli ölçülere göre,-amacım biraz da bu ölçüleri tartışmak- dosyasına hâkim, göz açtırmaz, eline çabuk iyi bir ceza yargıcı sayılırdı. Yargıtay'a da gitti. Stajyerleri, avukat veya hâkim stajyeri olduğuna bakmaksızın, kürsüde soluna, yanına, oturtmak gibi ender rastlanır güzel bir âdeti vardı. "Asliye ceza staj"ımda ben de bu güzel uygulamadan yararlandım. Sanıkları, avukatları, ama asıl yargıç ve savcuyu, biraz sıkılganlıkla da olsa, yakından izleyebiliyordum.

İşte önceden yazılmış kararı ilk o zaman gördüm. Ayrıntılarını şimdi hatırlamıyorum; bir duruşma bitmiş, sıra bir başka dosyaya gelmişti. Sanık ve avukatı yerlerini aldılar, hâkim sırası gelen dosyayı önüne çekti, açtı, sanık avukatına; "Buyurun, başlayın .... Bey..." dedi, avukat da savunmasını yapmağa başladı. Hâkim, önünde açık duran dosyada, -hâlâ hatırlıyorum- üzerinde kırmızı kalemle madde numaraları yazılmış, bazı hesaplamalar yapılmış, orta boy bir kağıdı inceliyordu. Daha çok tecrübesizdim, bunu dava ile ilgili bir çalışmanın notları sanmıştım, belki de savunma avukatına yönelteceği sorulardı, elbette savunmadan çok önce hazırlanmış bir "karar özeti"

olduğunu tahmin edemezdim. Avukat konuşmasını sürdürüyor, hâkim savunmayı dinlemediği gibi dinliyor gibi görünmek sıkıntısına katlanmağa da gerek görmüyordu. Savcı ise her zamanki gibi bir başka dosyayı incelemekle meşguldü. Sonunda savunma bitti; hâkim sanığın avukatının savunmasına katıldığını, beraat etmesini istediğini tutanağa yazdırdı, sonra da sözünü ettiğim kırmızı kalemle yazılı kağıdı eline aldı, savunmadan önce hazırladığı özet kararı okumağa başladı; duruşma bitmiş, sanık mahkum olmuştu.

Peki neden savunma?! Belki kanıksadım, alıştım da denilebilir; bu ve buna benzer örnekler artık bana eskisi kadar çarpıcı, şaşırtıcı gelmiyor. Ama bir soruyu, o zamandan beri, hâlâ soruyorum: Savurma, yoksa bir yargılama işlevi değil midir?

Yıllarca önce, gazetelerin bilgisini aktarıyorum, Ankara'da -Polatlı taraflarında sanıyorum- çadır kurmuş iki turisti, iki çoban gece tecavüz ettikten sonra öldürmüşlerdi. Yankısı büyük oldu, adamları görülmedik bir hızla yargıladılar, alelacele astılar. Aklımdan hiç çıkmadı;son duruşmada sanıklardan birisi savunmasını yapması için avukat tutmak istediğini bildirmiş, hâkim buna gerek görmeyerek, "Ne savunması, ne savunması!.. Avukat ne yapacak..." sözleri ile sanığı terslemişti. Kimse tek kelime söylemedi, asıl suçun, toplumsal ayıbın savunmasız adam yargılamak ve asmak olduğunu aklına getirmek istemedi.

Benzer bir olay bir başka zaman ve bir başka yerde tekrarlandı. Fethiye'de ülkemizde görevli bir bü-

yük elçinin karısı ve kızı Ölü Deniz’de tatil yaparken öldürüldü, kızın erkek arkadaşı yaralı olarak kurtulmuştu. Bu olay da büyük yankılar uyandırdı. Basın daha ertesi günü sanığı idama mahkum etmişti bile! Yargı da gecikmedi, ikinci ya da üçüncü duruşmada ülkesinden Dışişleri Bakanlığı tarafından özel olarak getirilen erkek arkadaş tanığın “eski ifademi tekrar ediyorum” ifadesine dayanarak sanığı idama mahkum etti. O zamanlar baroda birinci derecede sorumlu olarak görevliydim, savunmasız verilen idam kararını protesto ettim. Sabah telefon çaldı; birisi, adını vermeden; “Öldürülen sizin karınız veya kızınız olsa aynı protestoyu yapacak mıydınız?” dedi. “Öldüren sizin oğlunuz olsa siz bu telefonu açar mıydınız?” diyerek, karşı bir soruyla cevap verdim. Tutumumuz, özellikle yurt dışındaki yurtttaşlarımız, büyük destek gördü. Artık Yargıtay’da savunma yapmaktan kaçınmazdık. O zaman yönetim kurulu üyesi olan avukatlar Doğan Evrim, Muhsin Ergazi, Fehmi Çam ile birlikte bir baro görevi olarak Yargıtay’da murafaaya katıldık:

Madem ki, “birinci görevimiz, ne kadar heyecan verici, toplumun nefretini ve hatta kinini ne kadar üzerinde toplamış olursa olsun, sanıkların savunmasının ve hukukun koruması altında olduğunu, yasanın tanıdığı tüm olanakların hiçbir ayırım gözetmeksizin eksiksiz uygulanacağını tekrar ve her olayda kanıtlamaktı”, madem ki, “adaletin bir araç değil bir amaç olduğunu her defasında ve her olayda ortaya koymak gereğine inanıyor, bu inancın herhangi bir nedenle sarsılmamasını önlemede kendimizi görevli hissed-

yorduk”, “her sanığın, itham edildiği suç ne kadar dehşet verici, kamu oyunda ne kadar olumsuz etki yapmış olursa olsun, her olayın savunulmağa değer olduğunu ortaya koymak, bu fikri yaygın bir inanç haline dönüştürmek, diğer bir ifade ile savunmayı savunmak önemli bir görevimizdi”. “Türk toplumu batı toplumundan daha mı az saygın, Türk yurttaşı diğer batılı bir ülkenin yurttaşından daha mı az saygıdeğeri”. “Dünyanın her ülkesinde insanlar öldürülüyordu. Dünyanın uygar hiçbir yerinde insanlar müdafii bulunmadan yargılanmıyorlardı. Birincisi kişisel bir ayıp ikincisi toplumsal bir ayıptı.”

Yargıtay 1. Ceza Dairesi savunmamızı kabul etti, kararı inceleme eksliğinden bozdu.

Sanığın kendisini savunması için avukat tutmak isteğinde bulunması üzerine hâkim; “Suçunu hem itiraf ettin hem de bütün görgü tanıkları hakkında ayrıntılı ifade verdiler, suçu işlediğini bildirdiler. Avukat artık ne söyleyebilir, nasıl bir savunma yapabilir.” diyerek sanığın isteğine itiraz etmiş. “İşte, demiş sanık, gerçekten, ben de onu merak ediyorum?!”

Bu fıkra yıllardan beri tekrarlanır, avukatları taşlama yanından çok ülkemizde çok yaygın bir zihniyeti, savunmayı bir kurum olarak gereksiz görme fikrini güçlendirmesi yönünden çok tutulur, sık sık anlatılır. Öyle midir?

Cinayetin fotoğrafı çekilmişti. Başkan Kennedy'nin katli olayında başkanı öldürmekten sanık Oswald iki kolunda iki polis, büyük bir koruma altında sorguya götürülüyordu. Adam kalabalığın arasından sıyrılmış, çok yakın mesafeden, iki kolu iki polis tarafın-

dan tutulmuş sanık Oswald'ın karnına tabancasını boşaltıvermişti. Her şey gazetecilerin gözü önünde olmuş, cinayetin fotoğrafı çekilmekle kalmamış, televizyon kameraları olayı yayınlamışlar, Dallaslılara canlı yayın, cinayet seyretmişlerdi. Avukatlar artık ne söyleyebilirler, nasıl bir savunma yapabilirlerdi?!

Önce şunu: Dallaslılar öldürme olayını televizyonda izlemişler, fotoğraflarını görmüşler, olayla ilgili tanıklıları, yorumları okumuşlardı, bir yerde olayın tanığı durumundaydılar. Hepsinin olay hakkında görgüye dayalı bir ön fikri, daha öte bir ön yargısı vardı. Tanık yargılama yapamazdı, jüri üyeleri Dallas halkından seçilemez, dava Dallas'ta görülemezdi. Uzun tartışmalardan sonra hakim savunmanın bu ilk itirazını reddetti. Savunma bu defa her jüri üye adayını ayrı ayrı çeşitli yönlerden sorguya çekerek, olayla ilgili ön bilgi ve fikri olup olmadığını ortaya çıkarmaya, böyle olanın jüri üyeliğini önleme çalıştı. Tanık yargıç olamaz görüşü devam ediyordu; bunda da başarı sağladı. On iki üyeden oluşan jüri heyeti, yüzlerce jüri adayının sorguya çekilip, reddedilmesinden sonra, ancak kurulabildi.

Yargıtay, bazı hâkimler ne kadar esneklik getirmeye çalışırsa çalışsın, ceza adaleti, ülkemizde maalesef henüz sadece fiil üzerine kuruludur. Önemli olan suç sayılan eylemin Türk Ceza Kanunu'nun tarifine uygun olarak yapıldığının kanıtlanıp, kanıtlanmamasındadır. Suç sayılan eylemi gerçekleştirmek ile suç işlemek kavramları yeterli açıklıkla anlaşılmamış, ikisi arasındaki mevcut sert çizgi bir türlü yeterli netlikle ortaya çıkarılamamıştır. "Vidani delil", suçun

işlendiğine vicdanen inanmış olma, kabul edelim, henüz bir sözcük olmaktan öteye gidebilmiş değildir. Değil yalnız toplumda ya da toplumun bir kesiminde birçok kuruluşunda dahi bu böyledir; her ikisi de, fil ve suç, eş anlamlıdır.

Hazırlıktan, sorgudan gelen ithama göre dosyayı okuyan ceza hâkimi bir fikir edinir, edindiği bu fikre göre de tahkikatı yürütür. Yapılacak iş mekaniktir; tanıklar dinlenecek, ifadeleri öncekilerle (çoğu önceki ifadesini tekrar etmekle yetinir zaten) ve diğer tanıkların ifadeleriyle karşılaştırılacak, çelişki varsa, giderilip hüküm tesis edilecektir. Bu açıdan bakınca öyle uzun uzun savunmaya gerçekten gerek yoktur, savunmanın yapacağı her talep, dosyanın kurulu düzenini sarsıcı bir durumdur, işi başından aşkın hâkim yönünden zaman alıcı, uzatıcı, hiç de hoş bir şey değildir.

Şimdilerde de öyle midir, bilmiyorum?! Hanidir ceza mahkemelerine girdiğim yok. Bir talebimi yargıca duyurabilmek, yargıçtan söz sırası alabilmek için neler çektiğimi unutmadım. Hele gençken... Ayağa kalkardım, “Efendim” derdim, yargıç görmezlikten, duymazlıktan gelirdi. Bir süre bekler, cesaretimi toplar, bu defa sesimi yükselterek tekrarlardım, gene oralı olmazdı yargıç, her şeyi olduğu gibi bırakıp, kaçmak isterdim... Sonra içimi bir görevini yapamamış olma korkusu, bir suçluluk duygusu kaplardı, tekrar ayağa kalkar, bu defa daha yüksek sesle; “Efendim, bir talebimiz var” derdim. Yargıç sıkıntıyla yüzünü buruşturarak, bana doğru dönerdi, hoşnutsuzluğu

her halinden belli olurdu, eleştirèn bir sesle; “Ne, derdi, ne talebi?!.. Ne talebi...”

Kendine özgü, üslup sahibi, savunmaya yeni solumluklar getirmiş, nadir ceza avukatlarından berisiydi, iyi de konuşurdu. Belki bu yüzden pek sevilmiyordu, çekemeyeni çoktu. Yer değıştirmek, bir başka baro çevresinde çalışmak zorunda kalmıştı. Bir gün, o savunmadaydı, ben de arkada dinleyici bölümünde sıra bekliyordum. Önce “*tevsii tahkikat*” talebinde bulundu, özellikle yeniden keşif ve bilirkişi incelemesi istiyordu. Reis isteklerini reddetti; “Savunmanızı yapınız” dedi. Şöyle bir durdu; dosya kapağının altında karar özeti yazılı kağıdı artık ben bile biliyordum.

“Hayır”, dedi, “savunma yapmayacağım. Bu dosya ve bu tahkikata göre mahkumiyetten başka bir karar vermeyeceğinizi biliyorum.”

İyi bir ceza avukatı olamadım, istemedim mi, nasıl!..

Sanırım bu zaten mümkün de değildi.

Boşanmak

Aklıma geldikçe hala gülerim: Karı koca birlikte gelmişlerdi; kadın kahverengi mantosu, siyah başörtüsü, siyah pamuklu çoraplarıyla ilk bakışta hiçbir özellik göstermiyordu. Ege kasabalarında çok sık rastlanan kadınlardan herhangi birisiydi. Erkek de öyle, külot pantolonu, yeni boyanmış, körüklü siyah çizmeleri, boynundan ilikli mintanı, yeleği ve kasketi. Belli ki hali vakti yerinde bir adamdı. Daha çok uzun boyu, alışılmışın dışında iri yapısı, geniş omuzları, kalın ensesi, uzun kollarıyla bir de yapısına ters düşen ağır, hatta salakça hareketleri üşengeç davranışlarıyla dikkat çekiyordu. Kadınsa, aksine, canlı, ufak tefek, akça pakçaydı. Boşanacaklardı. Kadın durmadan konuşuyor, kocasına söz bırakmıyordu; hayır çocukları yoktu, hatırlatmak isteyen kocasını tersledi; “onlar önceki kocamdan” dedi, bundan,–çenesinin ucuyla kocasını gösterdi– çocuğu olmamıştı, zaten evleneli daha iki yıl bile geçmemişti. Anlattıkları, Yargıtay’a göre “müşterek hayatı çekilmez hale getiren” somut bir boşanma sebebi olmaktan uzaktı. Avukatça; “Eve mi bakmıyor, içki mi, kumar mı, yoksa bir başka kadın mı?” dedim. “Bu mul?” dedi, güldü, gözlerindeki küçümseyici ifadeyi unutmuyorum, tekrar çenesinin ucuyla kocasını gösterdi:

“Pehlivan diye aldık bunu!” dedi.

Belki kadının gözü tutmadı, davayı bana verdiler, boşandılar mı bilmiyorum. Eğer “anlaşmalı boşanmayı” sağlayamamışlarsa, mahkeme değilse Yargıtay geçimsizliği belirleyen somut bir sebep ile ri sürülüp, kanıtlanmamış olması nedeniyle davayı reddetmiş olabilir.

Daha bu yakınlarda başıma geldi; başvuran tahsilli, iyi bir işi, toplumda iyi bir yeri olan aklı başında genç bir kadındı. O da boşanmak istiyordu, başka birisi mi vardı, hayır, fikren anlaşamıyorlardı.

“Mahkemeler böyle entelektüel nedenleri boşanma sebebi kabul etmiyor” dedim.

Israr etti, çocukları da yoktu, kocası da mademki sen istiyorsun, “peki”, demişti. Davayı açtık, neye tanıklık edeceklerse, hâkim istediği için tanıkları getirdik. Koca da geldi, davayı kabul ettiğini, kendisinin de boşanmak istediğini bildirdi. Ama hâkim, yine de davayı reddetti* ona göre geçimsizliği kanıtlayamamıştık. Neyi korumak istiyordu, şimdi bile anlamış değilim.

Hatam davayı bu gibi anlaşmalı boşanmalarda anlayışlı davranan hâkimlerden birisine düşürmek için gerekli önlemleri almamaktı. Dosyayı benden aldılar, “gerekli önlemleri” alan becerikli bir meslektaşla işi bitirdiler.

Bir hocamız, en çok boşanmada hâkime verilen sınırsız takdir hakkından korkarım derdi. Oysa şimdi sorun takdir hakkının kötü kullanılması değil,

* Eşlerin anlaşarak boşanma isteğinin “yasal bir boşanma sebebi” olarak Medeni Kanun’un 1987 değişikliği ile kabul edilmiştir.

hemen hemen hiç kullanılmamasıdır. Aile ilişkileri “özel borç ilişkileri”, sözleşmeler hukuku ile karıştırılmıştır. Aile münasebetlerinde kusurlu eş sözleşme ilişkilerinde kusurlu taraf gibi ele alınmaktan kurtulamamış, “akde aykırı hareket”te direnme (temerrüt) kanıtlanır gibi aile yükümlerinin (karılık kocalık görevlerinin) yerine getirilmemesinde direnmenin kanıtlanması aranır olmuştur.

Hâkim; “Tanıklarınızı getirin” dedi. Davalı kadın ısrar etti; “Ne tanığı hâkim bey, ne tanığı... Dört duvarın arkasındaki kim bilebilir?” Hâkim tekrar; “Tanıklarınızı getirin” dedi, duruşmayı “ tarafların on gün içersinde bildirecekleri tanıklara davetiye tebliğine veya getirdiklerinde dinlenmelerine...” karar verdi ileri bir tarihe erteledi. Davacı kocaya döndü; “tanıklarınızı duruşma günü getir” dedi. Kadın ısrarını sürdürüyor; “Ne tanığı” diyordu, “Dört duvarın arasında...” Kadının bilmediği, kocanın “Dört duvarın arasındaki geçimsizliği” yalancı da olsa (bundan korktuğu belliydi) kolay kolay kanıtlayamayacağı, hâkiminde usul gereği tanıkları çağırıp, dinlemeden bir karar vermesinin mümkün olmadığıydı. Ama özünde haklıydı; “Dört duvar arasındaki müşterek hayatı çekilmez hale getiren” geçimsizliği kim bilebilir, ayrıca geçimsizliğin oluşmasında hangi tarafın daha çok kusurlu olduğunu kim açıklayabilirdi. İş ister istemez, bu gibi durumlarda çok defa olduğu gibi konu komşu dedikodularına dökülecek, geçmiş kalmış kavgalar hatırlanacak, ortak yaşamda ayrıntı sayılabilecek durumlar büyütülüp, yaşam zorlanacaktı.

İtirazı biliyorum; geçimsizliğin varlığı, kusurlu eş, sık sık rastlandığı gibi “eline para geçen kocanın evi değiştirdikten sonra karyı da değiştirmek isteyip istemediği” veya metresi tarafından boşanmaya ikna edilip, edilmediği, kısaca gerçek bir geçimsizlikten çok yaratılan bir geçimsizlik ile karşı karşıya bulunup bulunmadığımızı başka türlü nasıl anlayabilir, haklı ile haksızı başka türlü nasıl ayırt edebiliriz. Doğrudur, boşanma davası aynı zamanda haklı olan eş ile haksız olan eş ayırma davası olarak ele alındığı sürece bu böyle sürüp gidecektir. Kanımca ailede hâkimin görevi adalet dağıtmak, haklı ile haksızı ayırmak olmamalıdır. Hem neye, hangi karı ve koca tanımına, hani ideal aile modeline göre haklılık.

“Bak kızım, dedim, bu adamdan sana hayır yok. Elbette sen istemedikçe boşanamaz. Ama sen de çok gençsin, kendi yaşamını da düşünmüyor musun?”

“Sürünsün!...” diye cevap verdi.

“Sen de sürüneceksin...” dedim.

Sustu. Ertesi günü annesi ile birlikte geldi, boşanmayacaklardı. Liseyi yeni bitirmiş, arkadaşları üniversite imtihanlarına girerken onu evlendirmişlerdi. Kocasını da gençti, evlilik öncesi ilişkisini,– ailesinin oğullarını bu ilişkiden, ilişkisi olan kadından kurtarmak için evlendirdikleri anlaşılıyordu– kesmemiş, evliliğin daha ayı dolmadan büyük bir özen ve masraflarla hazırlanan evi terk etmişti. Geri dönmekte, metresiyle ilişkisini sürdürmekte direniyordu. Şimdi ana kız nafakasını yiyerek “süründürmeyi” düşünüyorlardı. Kızın ailesi ele geçen fırsatın kaçırılmaması–kocanın ailesi zengindi– kız ise, kullanıldığının pek

farkında değildi, daha çok gururunun onarılması peşindeydi, intikam duygusu ağır basıyordu. Kurulan ya da kurulması düşünülen aileyi kurtarmak kimse- nin umurunda değildi.

Soru şu: Yargı bu gibi duyguların tatmin aracı mıdır, daha doğru bir araç olarak kullanılmayı kabul etmek yargıyı zedelemeyi mi? Karı veya kocanın sadakati ailenin temellerinden birisi ise – ki öyledir– sadakat bulunmayan aileyi bir aileyi korumanın hem toplum hem de kişilerin öz yaşamları bakımından ne yararı var... Bir mal mülk işinde, bir alacak davasında haklılık şüphesiz olayı çözümler, söz konusu olan sadece bir olaydır ve hukuk haklıyı belirleyen kuralları önceden koymuştur. Karı koca ilişkilerinde ise söz konusu olan bir yaşamdır, üstelik haklılık ve haksızlık tamamen sübjektif, takdire kalmıştır, haklı olsanız veya olmasanız neyi çözümlenmiş olursunuz, kimsenin bir yaşam boyunca daima haklı veya haksız olması mümkün değildir. Eğer aile yürümüyorsa, aile birliği çökmüşse bu çöküntüyü ayakta tutmağa çalışmakta ne toplumun ne de çocukların yararı vardır. Eğer evlilik bir sözleşmeyle, –değildir ya– bu sözleşmede birlikte yaşama iradesinin yalnız ilk günü değil, –bu takdirde evliliği Tanrı'nın birleştirmesi kabul eden Katolik anlayışa katılmış oluruz– evliliğin sürdüğü tüm yaşam boyunca var olması gerekir, taraflardan birisinin bu iradeyi geri alması, ortak yaşamdan vazgeçmesi, hukuk ne kadar arka çıkarsa çıksın, aileyi çökertir, ya da yalan üzerine kurulu bir kurum haline getirir.

Çok şaşırmıştım, hâkim de şaşırды, ne diyeceğini bilemedi.

“Evet”, dedi kadın, “Zina yaptım!”, yanımda duran kocasını gösterdi; “Bu benim halamın oğludur, ne bileyim, nasıl söylesem, erkek gibi gelmiyor bana...”

O güne kadar sorunu bu kadar açık ortaya koyana hiç rastlamamıştık. Hâkim, hemen boşanma kararı verdi, buna uzun bir sürede evlenme yasağı ekledi. Ayrıca ceza mahkemesinde de zinadan mahkum oldu. İşi bitirmiştim, müvekkilim koca geldi, paramı verdi, üzüntülü görünüyordu; “eh kurtuldun artık” dedim, “yaaa, yaa” dedi sustu, sonra, “boşanma kararını işleme sokmayalım” dedi. Arkasından hapishaneye haber yolladı, karısıyla görüşmek istedi, kadın reddetti. Bir süre sonra tekrar geldi, dilekçe yazdırdı, karısını af etti, hapisten çıkardı. Sonra barışmışlar diye duydum.

Şimdi artık eskisi gibi şaşırıyorum. Genelleme yapmakta hatılı olabilirim, zina olaylarının tamamına yakın ekseriyetinde kocaların karılarını af ettikleri gördüm. Hatta bir defa Ege kasabalarının birisinde, mahkemede duruşma sırası beklerken tanık oldum. Davacı koca, davalı da karısının ilişki kurduğu adamdı. Boşanma talebi yoktu, ceza davasından da vazgeçmişti. Ama bir şartla; davalı koca, manevi üzüntülerin karşılığı tazminat istiyordu. Karısıyla yatan adam kendisine verdiği manevi üzüntülerin bedelini ödemeliydi!.. Hâkim, çevrede herkesin saygısını kazanmış, duygularına hâkim, sakın bir adamdı ama o bile kendini tutamadı, alışılmadık yüksek bir sesle:

“Pezevenkliğinin ücretini mi istiyorsun ulan!..” dedi.

“Zina gibi bir sebeple kusurlu bulunan davacının boşanma davası açmağa hakkı bulunmadığına

ve Hukuk Yargılama Usulü Kanunu'nun 79. maddesi gereğince davalıdan dava açması istenemeyeceğine göre davanın reddine ilişkin kararın onanması gereklidir.”^{*} Yani kadın zina yapmış, ama koca boşanma istememiştir. Kadının açtığı dava da zina yaptığı için reddedilmiştir. Koca istemediği sürece, -bu başka bir olayda kadın olabilir- tarafların boşanmalarına artık imkân ve ihtimal yoktur.

Koridorda o günün gösterisi boşanmakta direnen kadındı; koca barışmaya razıydı, hatta barıştırsınlar diye aracılar koyduğu anlaşılıyordu ama kadın akrabalarının, komşularının bütün ısrarlarına rağmen boşanma isteğinde direniyor, sesini gittikçe yükselterek karşı koyuyordu. Herkes toplandı, dinleyicilerden de ısrarlara katılanlar “Deli misin kız?!..” diyenler oldu, dinletemediler, kadın boşanmakta kararlıydı. Avukatlar odasında olayı tartışıyorduk; en iyi yorumu bir arkadaşımız yaptı, “Başka birisini ayarlamıştır.” dedi.

Dikkat ettim; boşanma davalarında kadınların davacı olduğu durumlarda kocalar, genellikle sessiz, elinde filesi sabah işine akşam evine “aile tipi” erkeklerdir, koca tanımına en çok uyanlardır. İçen, başka kadınlarla ilişki kuran, evine gecenin geç saatlerinde ve hemen her gün sarhoş gelen, hatta karısı döven, dışarıda evinin dışında bir yaşamı olan kocaların karıları boşanmak istemezler, boşanma davası açmazlar. Sadece ve durmadan şikayet ederler, dövülseler de sövülseler de bu böyledir. Kocaları boşanmak iste-

---

* Y. HGK, E 2/19, K 66, T 11. 9. 963.

se şiddetle karşı çıkarlar. “İyi bir koca!” kadınlar için zannedildiği gibi gerçekten iyi bir koca değildir.

Karınızı veya kocanızı nasıl boşayabilirsiniz; bu konuda bir reçete veremem, ama Yargıtay’ın tutumu hakkında bir fikir verebilmek için bazı Yargıtay kararlarını aktarabilirim.

* * *

“...Özgürlükler toplum yararına nasıl (özüne dokunmamak şartıyla) sınırlanabilirse, ailenin mutluluğunu sağlamak için daha bir sınırlama yapılabilir. Zira eşler, elbirliği ile yuvada tasayı birlikte göğüslemek, kıvançlı beraberce paylaşmak zorundadırlar. Bu gerçek karşısında davalı kadının gerçekten din yasağı bile olmayan ve az önce belirtilen yoruma açık bulunan tesettür (örtünme) hususunda bağdaşmaz bir tutum içine girmesi müsamaha ile karşılanamaz.

Nişan töreninde başörtüsüz fotoğraf çektirmiş ve orta öğretim sırasında (okulda) yine örtünmeyi düşünmemiş bir kızın evlendikten sonra başörtüsü ile gezmekte ısrar etmesi uygun bir davranış sayılamaz. Çünkü Medeni Kanunun Büyük Millet Meclisi’ne sevk gerekçesinde belirtildiği gibi; **çağdaş medeniyeti benimsemek kararında bulunan Türk Milleti, çağı kendisine değil kendisi medeniyetin gereklerine her ne pahasına olursa olsun ayak uydurmak zorundadır. Yaşamak kararında olan her millet için bu şarttır.** Elli sekiz sene önceki bu kararlı görü-

---

* Karar metninde altı çizili.

şün bunca yıl sonra göz ardı edilmesi mümkün olmadığı gibi oldukça da düşündürücüdür. Kaldı ki, dosyada edinilen izlenime göre, davalı gerçekten çağdışı bir düşüncenin ürünü olarak değil, ailesinin etkisinde kalarak, sırf eşine ayak uydurmamak düşüncesiyle hareket etmektedir. Böylesine inatçı ve dış etkilere dayalı yersiz bir direnişin eşler arasında ortak hayatı çekilmez hale getireceği su götürmez. Hâkim beş duyusuyla olayları sezip, değerlendirmek zorundadır. Bu takdir hakkının gereğidir. İşte hüküm veren hâkim, **olayın görünüşte özgürlük kalkanına bürünen ve fakat gerçekte eşi hiçe sayan bir zihniyetin ürünü olduğu (...)** inancına varmış ve bunun şiddetli geçimsizliğe yol açacağını isabetle takdir ve kabul ederek boşanma kararı vermiştir...”

“...Kadının gusül (boy) abdesti almakta ihmalkâr davranması başlı başına boşanma sebebi sayılamaz. Başkaca bir boşanma sebebi iddia edilip, ispatlanmamış. Öle ise davanın reddi gerekirken boşanmaya karar verilmesi usul ve kanuna aykırıdır.”*

“...Kadının, kocası ile yatak hallerini başkasına anlattığı, ayrıca sık sık (amcasının oğlunu aklından hiç çıkaramadığını) söyleyerek başka bir erkeğe karşı özlemeni dile getirdiği ve zaman zaman da kocası ile yatmaktan kaçındığı gerçekleşmiştir. Bu şartlar altında ortak hayatın çekilmez hale geldiği kabul olunarak boşanmaya karar verilmesi gerekirken değerlendir-

* Y. 2. HD, E 983/145, K 983/443, T. 25.1.1983, YKD, Mayıs/1983.

** Y. 2. HD, E 981/6250, K 981/6645, T 19.10.1981, YKD, Ocak/1982.

mede yanlışa düşölerek davanın ret olunması usul ve kanuna aykırıdır.”*

“...Kadının kocası ile birlikte yatmadığı konusunda anlaşmazlık yoktur. Davalı doktorların kendisini cinsel ilişkiden yasakladığını ileri sürmüştür. Evlenmenin amaçlarından birisi de cinsel tatmindir. Onun için kadının böyle bir özrünün bulunması, kocası ile birlikte yatmasına ve cinsel ilişkiye varmayan ve ancak sevişme sınırı içinde kalan davranışları ile onu tamin etmesine engel değildir...”**

“...Evlenmenin sosyal amacı yanında nesli devam ettirme ve cinsel arzuları tatmin etme gayesi de vardır. Kocanın, tenasül organı normal yapıda olmasına rağmen psikolojik sebeplerle dahi olsa bir yıllık evlilik süresi içerisinde eşinin kızlığını bozamamış olması, ortak hayatı çekilmez hale getirecek derecede şiddetli geçimsizlik sebebi kabul edilmelidir. Aylarca kocasının cinsel ilişkiyi başaramamış olması, gerçekleşeceği belli olmayan ve ondan sonra da devam edip etmeyeceği şüpheli bulunan cinsel yakınlaşmayı beklemek için kadını zorlamak haksızlık olur. Bu bakımdan aile birliğinin temelden sarsıldığı kabul edilerek boşanmaya karar verilmesi gerekirken davanın reddedilmesi usul ve kanuna aykırıdır...”***

“...Davacı iki kadın ile evlidir. Kayıtlar ayakta durdukça nikahlardan birisine geçerlik tanınır öteki geçersiz kabul edilemez.

* Y. 2. H D, E 981/2862, K 981/2898, T 16.4.981, YKD, Kasım/981.

** Y. 2. HD, E 980/2909, K 980/3132, T 10.4.980, YKD, Eylül/980.

*** Y. 2. HD, E 981/2765, K 9812857, T 14.4.981, YKD Kasım/981.

Koca karısına bağımsız ev hazırlamak ile yükümlüdür (MK m. 152) Medeni Kanun birden çok kadınla evlenmeyi engellediğine göre , koca her kadın için ayrı ev hazırlamak zorunda olup, kadınlar aynı evde birlikte oturmağa zorlanamaz...”

“...Eşler arasında kan uyuşmazlığı bulunması boşanma sebebi sayılamaz. Çünkü her şeyden önce bu günkü imkânlar doğacak çocuğun geleceğini güven altına almağa elverişlidir. Esasen evlilik tasa ve kıvanç paylaşmasıdır... Aslında eşlere kusur bile yükletilmeyecek böylesine talihsiz bir rastlantıdan dolayı karı kocanın birbirlerine destek olması gerekirken, aksine eşin aşırı bir duyarlılık gösterip kan uyuşmazlığını boşanma sebebi olarak ileri sürmesi kanunen korunmağa değer bir mazeret sayılamaz. Doğmuş çocuğun felçli olduğuna bakarak, ileride doğacaklarında aynı durumda olacakları endişesi ile kocanın cinsi ilişkiden çekinmezi az önce açıklanan, tasaları birlikte göğüslemek kuralına ters düşeceği kadar, kısırlığı boşanma sebebi olarak kabule yol açar. Öte yandan bu davranışı boşanma sebebi olarak ileri sürmek bir ölçüde iyi niyetle de bağdaşmaz...”

“... tarafların birbirlerini dövdükleri gerçekleşmiştir. Şu durumda birinin kusurunu ötekinden üstün tutmak mümkün değildir. O halde boşanmaya karar verilmesi gerekirken davacının daha çok kusurlu olduğundan söz edilerek davanın reddi usul ve kanuna aykırıdır...”

* Y.2. HD, E 980/1724, K 980/ 1929, T 4.3.980, YKD Ağustos/980.

** Y. 2. HD, E 974/4451, K 974/5279, T.25.9.974, YHD. Haziran/1977.

*** Y. 2. HD, E983/3686, K 983/3764, T.26.4.983, YHD Eylül/983.

* * *

Örnekleri çoğaltmağa gerek yok, hep biliyoruz: Yargıtay, geçmiş zaman içersinde, yalnız mevcut bir aile düzeni içersindeki ihtilâfların çözümü ile yetinmeyip, aynı zamanda, hatta daha çok, bir aile modelini, (buna varsayılan batlı aile tipi diyebiliriz), toplumsal ve ekonomik koşullara aldırmaksızın yerleş-tirmeğe çalışıyor, değerlendirmelerini toplumda var olan, yaşayan aileye göre değil kendisince olması lâ-zım gelen bir aile modeline göre yapıyordu. Şüphesiz “Türk Hukuk Devrimi” her şeyden önce bir aile hu-kuku devrimidir, Yargıtay’ın bu düşünceden kaynak-lanan boşanmayı sınırlandırıcı tutumuna, temelde, katılmamağa imkân yoktur. Ama giderek, boşanmayı sınırlandırmanın ötesinde, boşanma sebeplerini daraltma, boşanmayı güçleştirme, neredeyse imkân sız hale getirme noktalarına varan bu tutumun, hele uy-gulanan çifte standart (karı ve kocaya ayrı ölçü ve değerlendirmeler) göz önüne alınırsa, Türk aile hu-kuku devriminin öncelikli, poligami (çok karılı) aile düzeninin tasfiyesi ve lâik, medeni nikâhın yaygın-laştırılması şeklinde özetleyebileceğimiz iki ana ama-cına varmasına yardımcı mı olduğu yoksa engel mi oluşturduğu tartışmaya açıktır.

Kamulaştırmak

Hâlâ aynı evde oturuyorum; tamamı değilse bile, yine de bir "istimlâk davası" hediyesidir. Milli Savunma Bakanlığı, Çiğli (Nato) Askeri Havaalanı'nın yapımı için, uyguladığı İstimlak Kanunu'na göre (o dönemlerde kamu kurumlarının ayrı ve farklı kamulaştırma yasaları vardı) arazinin savaş öncesinde sınırim 1936'da görevli "tahrir komisyonu" tarafından belirlenmiş vergi değerini ödeyerek, büyük ölçüde kamulaştırmalar yapmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinin değerleri ile bölgede, en verimli otuz kırk dönümlük pamuk tarlasının kıymeti elli, altmış lirayı geçmiyordu, rayiç değerler ise o zamanın parasıyla elli bin, yüz bin liralarda dolaşıyordu. Büyük bir "tezyidi bedel davası" pazarı açıldı. şimdi rahmetli, bir meslektaşımız işi, yanına noteri alarak, köy köy dolaşıp, dava toplamağa kadar vardırımtı. Bu çorbadan benim de payıma birkaç kaşık düştü. Zamana göre önemli sayılan üç beş kuruş da ben kazandım, kredi katkısıyla ailece kiradan kurtulduk.

Bu söylediğim en az otuz yıl öncesi, daha sonraları Menderes'in "İstanbul imar hamlesi"ni başlattığı zamanlarda Demokrat Parti iktidarı arazi, arsa ve bina kamulaştırılmalarında esas rayiç değeri almış,

kamulaştırma bedelinin tespiti olabildiğince objektif esaslara bağlamış, bir taraftan 6rneğin y6z bin liralık bir evin elli, altmış gibi sağma karşılıklarla istimpl6k edilmesini, 6b6r taraftan değerinin çeşitli ilişkiler ile rayicin 6zerine çıkarılmasını 6nlemişti. İyi d6ř6n6lm6ř, iyi d6zenlenmiş bir kanundu, uzun s6rede y6r6rl6kte kaldı. Tek sorun; rayiç değerin bulunmasında kıyaslamalar yapılacak “alım-satım”lar bulmakta g6l6klerle karşılaşılmasıydı. Yargıtay, gerçek değer 6zerenden yapılmış, banka, kurum alım-satımlarını, icra, belediye ihalelerini rayiç değer olarak kabul etmeyince, durum daha da zorlaştı. Açıklanması zor durumlarla karşılaşıyorduk; 6rneğin bir belediyenin, ayni semtte, 6 sokak 6tede metrekaresini on bir lira 6zerinden sattığı arsa, metrekaresini 6 bin lira 6zerinden kamulaştırdığı arsanın bedel artırımını davasında, sadece açık artırma ile satılmış olduğu için, emsal olmuyordu. Buna bir de Yargıtay’ın genelde idare yararına yorumlama ve uygulama anlayışı eklenince, sonuç almak daha da zorlaşıyor, hiç değilse uzun zaman alıyordu.

Bu yasinın bir başka 6zelliği de kamulaştırma bedeli artırım davaları aan avukatlar, avukatlık 6cretleri ve bilirkişiler ile ilgili olarak 6zel h6k6mler, yasaklar getirmiş olmasıydı. Ne kadar doğrudur bilemem; “tezyidi bedel” davalarını 6rg6tlemek, talep ettiği kamulaştırma bedeline çok yakın kararlar almakla 6n yapmış, İstanbul Barosu’ndan bir meslektaşımızın hedef alındığını, bu 6zel h6k6mlerin, cezaların Menderes’in “imar hamlesi”nde onu durdurmak için yasaya koyduğu s6ylentisi, o zamanlar, koridorlarda bir hayli yaygındı.

Ama yine de uzun süre, seksenli yılların büyük yüzdeli enflasyonlarının, artırılan bedeli dava süresi içersinde sıfırlamasına kadar, kamulaştırma davaları cazibesini, meslek yönünden verimliliği sürdürdü. Sürerdi de; bakış açısı, yaklaşım biçimi yanlıştı, rayiç değerler, kamulaştırma bedelleri gerçekte düşük olduğu halde kötü niyetli, karanlık ilişkili kişiler, avukatlar tarafından yapay olarak şişirilmiyordu. İdare de kamulaştırmaları ucuza getirmek eğilimi vardı. Bu istek, takdir komisyonlarına kamu yararı düşünülerek düşük değerlendirme biçiminde yansıyor, değer suni olarak gerçeğinden düşük tutuluyordu, sonunda da yanlış hesap mahkemedен geri dönüyor, üç yılda, beş yılda da olsa yer gerçek değerini, hak da yerini buluyordu. O zaman da dava kaybedenlerin genel tutumu ile avukatlar, bilirkişiler suçlanıyordu.

İş sonunda Anayasa'yı değiştirmeye kadar vardı; 1971 (12 Mart) değişikliği ile kamulaştırmada gerçek (rayiç) değer ilkesi terk ediliyor, yerine bildirilen emlak vergisi değeri getiriliyordu.

Daha önce de, 27 Mayıs yönetimi zaten idarelerce verilen kamulaştırma kararlarının önemli bir bölümüne karşı Danıştay'a dava açma yolunu kapatmış, yine bir Anayasa hükmü ile de bu "Devrim Kanunu"un Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülmesi önlenmişti. Kamulaştırma kararlarının büyük bir bölümünün "İdarenin hiçbir eylem ve işlemleri hiçbir halde yargı denetiminin dışında bırakılamaz." kuralının dışında tutmak gibi anlaşılması ve açıklanması zor, çelişki bir yöntem benimsenmişti. Allah'tan Danıştay, bu dava yasağının sınırlarını kararları ile

bir hayli yumuşatti, daralttı. Buna karşılık Yargıtay çok daha sert bir uygulama tutturdu; kamulaştırma kararının idari mahkemede iptalini dava edenlerin sonradan açacakları bedel artırım davalarını süreden reddediyordu. Hatta çok defa olayın dava yasağı kapsamı içersinde olup olmadığının Danıştay'ca belirlenmesine fırsat dahi vermeden kamulaştırılan yerin idare adına tescili isteklerini kabul etmiş, onamıştı. Sonunda iki davayı birden (Danıştay'a iptal asliye hukuka bedel artırımı davası) açmak gibi bir garip uygulama aldı yürüdü. Bu arada çok insanın canı yandı, çok meslektaş uykusuz geceler geçirdi, sıhhatini kaybetti. Bir yorum hatası veya uygulama değişikliliğinin farkına varılmamasından ileri gelen küçük bir bilgi hatası önemli meblağların kaybına yol açıyor, meslektaşlarımız ağır bir sorumlulukla karşı karşıya kalıyorlardı. Yurttaşların, kişilerin haklarını kullanma imkânlarını daraltan, hatta önleyen bu gibi yorum ve uygulamaların nedenini hâlâ anlamış değilim.

İdare arzusuna kavuşmuştu; 1971 (12 Mart) Anayasa değişikliği kişilerin elinde kalan tek olanağı, mülkünün gerçek değer (rayiç değer) üzerinden bedelini almak imkânını da elinden alıyor, getirdiği "bildirilen emlak vergisi değer" kuralı ile kendisine yeni ufuklar açıyordu. Yurttaşlara yeni bir emlak vergisi değer bildirimine fırsatı dahi tanınmadan derhal uygulamaya geçilecek, kimseye göz açtırılmayacaktı. Artık idare istediği yeri ucuza kapatabilirdi. Öyle de oldu; kimse kendi yurttaşını "gafil avladığını" akına getirmek istemiyor; hemen hemen yöneticilerin

tamamına yakını, kendi yurttaşına kendi yurdunda kendi anayasasına, kendi hukuk düzenine güvenmenin cezasını verdiğinin farkında değilmiş gibi davranıyorlardı. İdare kamulaştırma işlemlerinde hiç değiştirmedığı tutumunu; mümkün olanı mümkün olduğu kadar ucuza kapatmak amacını açıkça ortaya koymuştu. Bir zaman geldi, bu tutum, yurttaşı “gafil avlama”yı da aşarak, yurttaşı “kazıklamaya” kadar vardı. 1975 emlak vergisi genel beyan dönemi yaklaşmak üzeriydi, yurttaşlara, enflasyonun etkilerini göz önüne alıp, yeniden bildirecekleri artırılmış, yüksek ve gerçek vergi değerinden yararlanma şansı tanılamak için birçok bakanlık, kamu kuruluşu hemen bir zamana karşı kamulaştırma yarışı başlattı, gözüne kestirdiği yerleri düşük değerle kamulaştırdı. Adliye koridorları, avukat yazıhaneleri küçük çiftçiler, küçük arazi sahipleri ile dolup taşıyordu. Kiminin evi, kiminin babadan kalma tarlası, kiminin arsası yok pahasına elden gidiyordu, kabak birçok defa olduğu gibi yine onların başına patlamıştı. Birçok meslektaşın bu konuda, şüphesiz, bir hayli “acı hatıraları” vardır.

O dönemde hiç kamulaştırma işlemi olmadı. Olseydi ne yapardım; yaygın kanaate katılır, olayda Anayasa’ya aykırılık bekleyen köylülere kentlilere “yapabileceğim bir şey yok” mu derdim. Şimdi kestiremiyorum; 1972 (12 Mart) değişiklikleri, Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerini de sınırlandırmış, mahkemenin Anayasa değişikliklerini esastan inceleme yetkisini iptal etmişti, kamulaştırma bedelini vergi değeri ile sınırlandıran Anayasa değişikliğini, bu bakımdan,

inceleme yetkisinin bulunmadığı düşünülebilirdi. Neyse ki, Antalya Asliye Hukuk Mahkemesi, belki de yakından tanık olduğu acı olayların (kamulaştırma taarruzu turistik bölgelerde daha yoğundu) etkisinde kalarak, kendisini böyle bir mesleki görüş bozukluğundan kurtarmasını bildi, Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Konuyu, Anayasa Mahkemesi bir asliye hukuk mahkemesi biçimciliğine düşmeden ele aldı, derinlemesine tahlil etti, değerlendirdi. Kamu kurumları kamulaştırdıkları taşınmaz malın gerçek değerini ödemek zorundaydı: "Bunun dışında bir anlayış, yani gerçek değer yerine daha düşük bir değerin ödenmesi, o taşınmazın kısmen müsaderesi niteliğini taşırdı", "...yapılan değişiklik, taşınmazın bir bölümünün parasız ve zorla alınması sonucunu doğurması bakımından 'sınırlama' niteliğini aşarak, mülkiyet hakkının özüne dokunuyor, Anayasa'nın 11 ve 36. maddelerindeki temel ilkelere ve dolayısıyla Cumhuriyetimizin Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devleti niteliğine aykırı ve onu bozucu bir durum yaratıyordu. Çünkü mülkiyet hakkını tanımayan bir devlet sisteminin, kamu yararı düşüncesine dayansa bile, Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen demokratik hukuk devleti sistemi olduğu savunulamazdı."

Anayasa Mahkemesi çok haklı olarak 9. maddede değiştirilmesinin telif dahi olunamayacağı yazılı olan "Cumhuriyet" in, mücerret cumhuriyet sözcüğü olmayıp, o zaman tüm Anayasa hükümleri değiştiri-

* Anayasa Mahkemesi'nin 12.10.1976 tarihli 1976/38 E. 976/46 K. sayılı; Anayasa'nın (1961) değişik 38. maddesinin 2 ve 3. fıkralarının Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle iptali kararı.

lebilirdi. Cumhuriyet'in temel ilkelerini kapsadığını bir kere daha saptamış, buna dayanarak da kamu-laştırma bedeli ile ilgili sınırlandırıcı değişiklikleri iptal etmişti. Karar, belki de alışık olmadığımız dolaylı mantığı yönünden bazı meslektaşlarımız tarafından eleştirildi, zorlama bulundu. Bu görüşe katılmadım; Anayasa Mahkemesi bir yerde bürokratik görüşü aşmış, amaca göre yorum ve uygulama yaparak, yasalar arkasına saklanmak istenen müsadereyi önlemiş, hukuk devleti kavramını hiç değilse bu alanda somutlaştırmış, korumuştur.

Aslında bu can sıkıcı hikâyenin, korku filimi de denilebilir, burada bitmiş olması gerekirdi. Yasalara, yargı kararlarına bağlı bir idare olsaydı böyle de olurdu. Vergi değeri üzerinden kamulaştırmanın müsadere niteliği, özel mülkiyet hakkının özünü ortadan kaldırmış olduğu, artık "ilâmla sabit"ti. Yapılacak iş bundan böyle kamulaştırmada vergi değeri kapısını değil açmak, bu sözcüğü ağzına dahi almamaktı. Ama hiç de öyle olmadı; yöneticiler, bürokrasi maçı bırakmadı, Anayasa Mahkemesi kararını görmezden gelerek, şansını bir daha denedi, 1980/Eylül sonrası (12 Eylül) Emlâk Vergisi Kanunu'na eklediği bir geçici madde ile, vergi değerini biraz yumuşatıp, enflasyona göre, ama beş yılda yüzde yüz tavanının aşmamak şartıyla, artırarak, tekrar geri getirdi, gerçek değer (rayiç değer) kuralını bir taraf itiverdi, yeniden bir kamulaştırma taarruzu başlattı. Bu defa, ayrıca, idarenin kendi ihtiyaçları bir tarafa, "kamu yararı" kavramı sağından solundan çekilip, genişletilerek, sanayi bölgeleri, turistik bölgeler, otel alanla-

rı, ticaret bölgeleri “Arsa Ofisi” aracılığı ile köylülerin kentlilerin arazileri, arsaları tacirlere peşkeş çekildi. Gerçi sonradan konunun uzmanlarınca hazırlandığı her haliyle belli olan bir yürürlüğe konularak durum düzeltilmeğe çalışılmıştı. Ama bu arada yine olan olmuş, çok kişinin evi, arsası, tarlası değerinin çok altında bedellerle, ellerinden gitmiş, canı yanmıştı.

* * *

Davayı kaybetmiştik; ben, masamda söyleyecek söz bulamıyor, susuyordum. O da susuyordu, sonra kalktı, pencereye doğru yürüdü, dışarı baktı, kendini tutuyor, üzüntüsünü belli etmek istemiyordu.

Ege sahillerinde çok ünlü turistik bir kasabanın yerlisiydi. Yaşama deri işçiliği ile başlamış, yılların birikimi, çok değerli denizin ve kasabaya giriş yolunun hemen yanında (eskiden zeytinlik) iki arsa edinmişti. Otel yapmayı düşünüyordu, ama her ikisi de otel yapılmak üzere kamulaştırılmıştı. Gittik imar planına baktık, belediyeden imar durumu aldık. Arsalar kasabanın “ticaret bölgesi” olarak ayrılmış, alan içersindeydi. Kamulaştırmayı yapan arsa ofisinin ticari ihtiyaçlar için kamulaştırma kararı almak yetkisi yoktu. Üstelik ticaret özel çıkarlar için, kâr sağlamak amacıyla yapılan bir iş olduğuna göre “kamu yararı” kavramı ile bağdaşmasına imkân da yoktu. Bu davayı almayacaktım da hangi davayı alacaktım?! Danıştay’a dava açtık, kamulaştırmanın iptalini istedik. Cevaplar, cevaba cevaplar, yeniden imar durumları, yerinde incelemeler, uzatmayalım,

“mahkeme, mahkeme, mahkeme” dört yıl sonra üçte iki ekseriyetle davayı kaybetmiştik. Ticaret, turistik olunca kamulaştırma yapılabilirmiş! Öbür taraftan enflasyon, paranın değerini düşürmeler, aradan geçen zaman içersinde kamulaştırma bedelini, ne kadar artırılırsa artırılın, eritmiş, bitirmiştir.

Pencerede bakıyor, susuyordu. Sonra dayanamadı; “Gavur”, dedi, “Gavur bunlar. Gavur tohumu... Bu yaptıklarını gavur bile yapmaz!...”

Ne diyebilirdim?!

Sonra aklıma geldi; sistemin, hukuk düzeninin temeli özel mülkiyet hakkının bile güvencesi yoktu, sağlanamamıştı, fikir hürriyete, fikir güvencesi nasıl olabilir, nasıl sağlanabilirdi... Bunu, bu kadar geç de olsa, fark edebilmiş olmak, beni mutlu etti.

“Kocakarı Davası”

Deyim, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin, şöyle: “Ülkemizde ileri dönemine girmiş bulunan kişilerin birçok sorunları vardır. Bunlardan birisi de ‘vakt-ü hali’ yerinde olan yaşlıların mal varlıklarına karşı yönelen, özel hukuk çerçevesine giren ‘tasallut’lardır. Yaşlı, varlıklı ve yalnız olan bu gibi kişilerin son dönemlerinde, çevrelerinde bir etraf oluşur. Çok kez akraba ve yakınlardan kurulan bu etrafın tek amacı, yaşlı kimsenin mal varlığını bazı tertiplerle ele geçirmektir. Çeşitli tertip yöntemlerinden biri, yaşlı kimseden alınan bir vekâletnameden yararlanmak suretiyle ona ait bir taşınmazın vekilin akraba ve yakınlarına aktarılması şeklindedir. Dikkati çekecek kertede yoğunluk kazanan bir eğilim karşısında yargı kuruluşlarının daha fazla uyanıklık ve titizlik göstermesi zorunluluğu vardır. Aksi takdirde yaşlı kimselerin son dönemlerinde perişanlığa düşmelerine yol açılmış olur. Dairenin, son yıllardaki açık ve sürekli, kararlı uygulaması sonunda bu gibi tertipleri etkisiz duruma getirdiği söylenebilir. Hatta daire, bu tür tertiplere çoğunlukla yaşlı kadınların hedef olmalarından ötürü bu gibi davalara “kocakarı davası” adını vermek gereğini duymuştur.”

Bir başka, çok da yaygın “kocakarı davası” tipi, daha çok diğer mirasçılardan “mal kaçırmak için”, mirasçılardan birisinin kendisine bağışlatmayı başardığı taşınmazın tapu işleminde satış yapılmış gibi gösterilmesi, yani, yine Yargıtay’ın deyimi ile “ örtülü hibe (bağış)” tır. Hibe, yani bağış, satış görüntüsü ve örtüsü arkasında gerçekleştirilerek diğer mirasçıların “saklı pay” haklarını kullanmaları engellenmektedir.

“Ölüm hak, miras helâl!...”

Bütün miras davaları bu sözle başlar, bu sözle devam eder ve biter. “Biter” kelimesini yanlış kullanmış olabilirim. Hikâye eskidir:

Emekli avukat bir gün oğluna devrettiği yazıhanesine uğramış; “Şöyle geçiyordum da...” demiş, “Ne var ne yok?...” İşlerden konuşmuşlar, eski öğütlerini tekrarlamış, bu arada aklına gelmiş gibi yapmış, sormuş:

“Şu miras davası, ‘...’ terekese canım, hani sana ‘dikkat et’, demiştin, özen göster...”

“Tabii...” diye cevap vermiş oğlu; “Hatırlamaz mıyım? Çoktan bitti, iki üç duruşmada tamamladım, karar kesinleşti bile!...”

Babası çok şaşırılmış, çok da üzülmüş; “ Bak...” diye sürdürmüş konuşmasını, “Ben o miras işini sen doğduğun zaman almıştım, o işin senin uğurundu, seni o davayla büyüttüm, okuttum, hukuku bile o dava ile bitirdin sen...”

Kadem Ağa, şüphesiz ölmüştür, nur içinde yatсын, gençliğimde çok ekmeğini yedim, iki üç günde bir yazıhaneme uğrar, belirgin Giritli şivesi ile “Ver

maçemeye bey..." derdi. Yeni bir dava daha açardık, sonunda işi miras bırakanın bahçesindeki yemeklik üç dört erik ağacına kadar düşürdük. Çocuksuz ölen ağabeyinin mirası, yengesi ile Kadem Ağa'ya kalmıştı. Ölüm hak, miras helâldi. Yengesinin elinde bulunan bağlara bahçelere saldırıyor, "tespit" üstüne "tespit" yapıyor, dava üstüne dava açıyorduk.

Ölüm hak miras helâl...

"Ben", diyordu ağabeyi, iki parmağını kız kardeşinin suratına doğru uzatıp, çevirerek; "İnsanın gözünü bööyle çeviririm." Yazıhanede terekeyi taksim etmek için toplanmıştık, ben kız kardeşin vekiliydim, bir gün önce dilekçe vermiş, "tereke tespiti"ne gitmiştik. Evde ne kadar bakır tencere, tepsi varsa getirmiş, kız kardeşinin ayaklarına doğru atmış, büyük bir gürültü koparmıştı. "Ben adamın..." diyordu, zor önlədiler. Henüz yatışmıştı, kız kardeşi beni bile dinlemedi, ileride sundurmanın altındaki tahta kereveti göstererek, bu defa; - "Bu da var..." dedi. Beklediğim olmadı, kıyamet kopmadı, öfkeli gözlerle kız kardeşine bakmakla yetinde ve uzaklaştı. Tekrar geldiğinde elinde bir testere vardı, tahta kereveti yatırdı, ikiye bölmeğe başladı.

"Günümüzde, yaşadığımız toplumda genellikle kardeşin kardeşe günahını bile bağışlamadığı, tereke uyuşmazlıklarının mirasçılar ve kardeşler arasında kıyasıya bir savaşa yol açtığı herkesçe bilinen bir gerçektir."

Ölüm hak miras helâl...

* Yargıtay Kararları Dergisi, Aralık/1978 s. 1951, Birinci Hukuk Dairesi'nin bir kararından.

Hangi miras!?!... Ebul'ülâ Mardin, nur içinde yat-sın, son sınıfta bize, isteyenlere fazlâdan "Feraiz" (İslâm hukukuna göre miras ve miras taksim kural-ları) anlatır, öğretirdi. Bir türlü öğrenemedim, hâlâ bilmiyorum, bir iki özel durum dışında, buna gerek de olmadı. Şimdi, aradan bunca zaman geçtikten sonra, geriye dönüyor, hafızamı zorluyor, düşünüyorum da; hiç kimse, ne kadar şiddetli bir tereke savaşı içersinde olursa olsun, "Ölüm hak miras helâl." der-ken, şeriata (Feraiz) göre mirası amaçlamadığını fark ediyorum. Bunda, şüphesiz toplumumuzda Medeni Kanun'un miras ile ilgili hükümlerinin, özellikle mi-ras payına ilişkin olanlarının tamamen benimsenmiş olmasının önemli bir etkisi olmuştur. Toplumumuz, belki "iştirak halindeki mülkiyet"i tam kavrayama-mış, belki eşin "tercihli" ve "tercihsiz" intifa hakla-rına pek ısınmamıştır, ama miras paylarını, mirasın taksim kurlarını tam olarak benimsemiştir. Bunda Medeni Kanun'un, erkek evlât kız evlat ayrımı yap-maksızın, miras taksiminde eşitlik ilkesinin temel al-masının etkisi, kanımca, tartışılmaz. Helâl olan mi-ras, toplumumuzun gözünde, hiç kuşkusuz, Medeni Kanun hükümlerine göre hak edilen mirastır.

Hukukçu toplum ve hayât dışında, uzak ve yalnız kitaba bağlı olan kuru, katı ve biçimsel bir yasa uy-gulayıcısı değildir. Hukukçu, özellikle hâkim, içinde yaşadığı toplumun insanları arasında çıkan uyuş-mazlıkları çözerken kaynağını o toplumun geçmiş yüz yıllardan alan bazı değer yargılarına ters düşmemek, yasa maddelerine toplumun bu konu ile ilgili anlayı-şına uygun düşecek ve kabulüne mahzar olacak bir

anlam ve kapsam kazandırmak zorunluluğundadır. Hâkim yeri geldiğinde atasözlerinden istiâne ve istifade edebilir, yorumlamada ve uygulamalarda uyumsuzluğun kilidini açmakta atasözlerini bir anahtar gibi kullanabilir.

Halkımız miras konusundaki görüşü (ölüm hak miras helâl) sözleriyle açıklanmıştır. Halkın miras ile ilgili yargısı Medeni Kanun'un bu konudaki hükümlerine aykırı olmayıp, tersine onu destekleyen ve güçlendiren doğrultudadır. Yasa ve atasözü mirastan, yasal ölçüler ve çerçeve içersinde –ayrıcalığa yer vermeksizin– bütün mirasçılarının yararlanmalarını ön görmektedir.

Yasa hükmüne ve toplumun bu konuda bilinen değer yargısına rağmen son yıllarda bazı yurttaşlarımızın sakim bir yola düşmekten kendilerini alamadıkları yönü dikkati çekmektedir. Özellikle birden çok evliliklerde, ilk eşin öldüğü veya boşandığı durumlarda murisin ikinci eşi ve ondan olan çocukları üstün tutmak istediği, normal evliliklerde bazen çocuklardan birinin veya bir kaçının ötekilere tercih edildiği, böylece mirasçılar arasında eşitliği bozan ve yasal çizgiyi aşan temlik tasarruflara başvurulduğu çoklukla görülmektedir. Miras bırakanın bu tür tasarrufları ölümünden sonra mirasçılarını birbirine düşürmekte ve "muris muvazaası" denilen tatsız davaların açılmasına neden olmaktadır. Çoğu kabul ile sonuçlanan muvazaa davaları murisin arzularının gerçekleşmesine engel olmakta, mirasçılar arasında kırgınlık doğurmakta ve müteveffaya karşı beslenmesi gereken saygı ve duyguları azaltmaktadır. Bu

gibi hallerde bağış arzusu daima satış ile gizlenmekte satış muvazaadan ötürü geçersiz olduğu için temlik tümüyle iptal edilmekte ve müteveffanın bu yöndeki arzusu geçersiz sayılmaktadır. İşin doğrusu muvazaayı bir kenara itmek, işlemi gerçek amaca uygun düşecek yasal biçimde yapmaktan ibarettir. Yasal biçime uyulduğu takdirde tasarruf ancak tenkise konu olabilir, saklı pay aşılmamış ise müteveffanın arzusu tümüyle, aşıldığı durumlarda bir bölümüyle geçerli olur.

Türk ulusunun karakteri, içi dışı bir olmayı öngören bir yapıdadır. Hal böyle olunca tarihi yapımıza ters düşen, muvazaayı temeli samimiyete dayanan, aile müessesesi ve ilişkileri içine sokmaktan kaçınmak gerekir. Aksi takdirde bu tür davalar sürer gider...

Sürüp gidecektir de, Birinci Hukuk Dairesi ile kararın birinci ve ikinci paragrafındaki görüşlere aynen katılmakla beraber, muvazaa konusunda aynı görüşte değilim, muvazaa tarihi yapımıza ters değil, daha çok uygun düşmektedir. Hatta bir bakıma yasadan, hukuktan anladığımız budur, "Kitabına uydurmak"tır. "Hile-i Şerîyeyi" biz icat etmemiş olsak bile, asırlar boyu biz uyguladık, biz geliştirdik. Nasıl yapılacaktır da, sızıntı vermeden, aksilik çıkmadan, istekler "kitabı", yasalara, Yargıtay kararlarına uygun hale getirilecektir. Nasıl yapılacaktır da yasaların, hukukun vermediği haklar sağlanacak ya da bir kısım kişilerin ellerinden bu haklar alınacak, en azından kullanma olanakları kısıtlanacaktır. Bunun için avukat avukat dolaşılır, mahkeme kapıları komşu kapısı haline ge-

tirilir. Bunun için avukatlar bıkar, hâkimler bıkar, katipler bıkar, ama iş sahipleri bıkmaz.

Sürüp gitmektedir de... Birinci Hukuk Dairesi'nin az önce aktardığım görüşünün (1978), "İçtihadı Birleştirme Kararı" haline dönüşmesi yerinde mi olmuştur?.. Şüpheliyim. Muvazaa nedeniyle iptalin sadece satış işlemi ile sınırlandırılmayıp, iptal sınırının tüm işlemi kapsayacak şekilde genişletilmesi, biçim kaygısına (hatta biraz zorlama bir biçim kaygısına), miras bırakanın hukukun sınırları çerçevesi içerisindeki isteklerinin yerine getirilmesi ilkesini geriye iterek, öncelik tanınması anlamına gelmemiş midir!? Bu konuda azınlıkta kalan İkinci Hukuk Dairesi'nin görüşüne katılıyorum. Miras bırakanın asıl amacının bağışlama olduğu anlaşıldığına göre, tüm işlemin iptal edilmesi yerine, satış yerine bağışlama hükümlerinin, saklı pay sınırlarının göze alınması şartıyla uygulanması neden mümkün olmasın? Ortada tek bir işlem vardı, bu işlem satış olarak gösterilmiş, bağış olarak yorumlanmıştı, bağışın hukuki sonuçlarını uygulamaktan kaçınmamız, bir de ayrıca resmi şekilde yapılmış bağış aramamız, biçim şartına öncelik getirmiyor, miras bırakanın arzu ve iradesine ters düşen bir yorumlama olmuyor muydu?

Adına ister örtülü hibe, ister muris muvazaası, ister kocakarı davası, ne dersek diyelim bu tür davalar sürüp gidecektir de... Hukukumuz zaten miras bırakanın arzu ve iradesine (bazı vakıflara yapılan bağışlamalar dışında) çok az bir pay, çok dar bir alan bırakmıştır, bu payı da ortadan kaldıran yorum ve

uygulamalar devam ettiği sürece, “bu tür davaların” önünü almak mümkün olmayacaktır.

Çocukları yoktu, Londra’da geçirdiği ağır bir beyin ameliyatının ertesinde tek mal varlığı, ama bir hayli değerli, apartman dairesini, “ölünceye kadar bakma” sözleşmesi ile karısının üzerine yapmış, çok kısa bir süre sonra da vefat etmişti. Bir örtülü hibe, bir miras bırakan muvazaası mıydı? Kardeşlerden bir kısmı hemen dava açtılar. Miras bırakan koca ölünceye kadar bakma sözleşmesiyle dairesini karısının üzerine yaparak uzun süre bakıma muhtaç şekilde yaşamanın şükran borcunu peşin mi ödemek istemişti (intifa hakkını üzerinde tutması bu şekilde yorumlanabilirdi), yoksa iddia ve dava edildiği gibi çok yakın olduğunu anladığı ölümünde karısının teşvik ve hilelerine kapılarak kardeşlerinden mal kaçırmak mı istemişti. Kocanın hastalığının adı, Londra’da iki defa beyin ameliyatı, çocuklarının bulunmaması, işlemin yapılmasından çok kısa bir süre sonra vefatı bu ihtimali kuvvetlendiriyordu. Davalının, eşin, vekiliydim. Kocası ölüm döşeğinde olan bir kadının temel düşünce ve davranışlarının belirlenmesi davanın kilit noktasıydı; kadınlar yirmi otuz yıllık kocaları ölmek üzereyken kocalarının bakımını sağlamak, hastalığına üzölmek yerine, mallarını ele geçirmek için hile ve desiseler mi kuruyorlardı, temel tutum bu muydu? Bu kadar duygusuz, acımasız, bencil bir toplum muyduk?! Birinci Hukuk Dairesi genel uygulamasının dışına çıktı (zaten son zamanlarda uygulamayı eskisi kadar sert yürütmüyor, ayrıntıları gözden uzak tutmuyor) davanın reddine dair kararı onadı.

Miras davaları, çok defa yalnızca bir çıkar, miras payını, helâli elde etme savaşı değildir. Kişilik sorunları olayı etkiler. Nerede çıkarlar duyguları, nerede de duygular çıkarları etkilemektedir pek kestiremezsiniz. Tercih edilen eş, tercih edilen evlât vb... Buna katlanmak, tercih edilmemiş olmayı kabul etmek, kişiliğine karşı bir saldırı şeklinde yorumlamamak – hele bizim insanımız için– kolay değildir. Çok gerilerde, bilinçaltında bir intikam duygusu mu, bir kendini kanıtlama isteği mi... Sanırım miras davalarının bir türlü bitmemesinin, sorunların "sulhen" hallinin en zor olduğu davalardan birisi olmasının temel sebebi budur. İnsanlar aile ilişkilerinde çok daha hassas , çok daha duygusal davranıyorlar. Bu hatta durum ve olayları kendi işlerine uygulugu ve yararlılığı ölçüsüne göre soğukkanlı ve objektif bir şekilde değerlendirmek üzere yetiştirilmiş, buna şartlandırılmış iş adamları için dahi böyledir.

Daha çok gayrimenkul (taşınmaz) içerikli, yüklü bir terekeydi. Tapu kayıt örnekleri, çoğu zeytinlik, sayfalar tutuyordu. İş bana getirdiklerinde altıncı yılını bitirmişti, daha da uzayabilirdi. Mirasçılar iyi yetişmiş, işleri de yolunda kimselerdi. Sulh olunmasında, terekenin anlaşarak taksiminde yarar gördüm. Hatta başlangıçtaki hikâyeyi anlattım, şaka yollu; "Oğlum bu dava ile büyütüp, okutmak hakkımdan vazgeçiyorum." bile dedim. Çıkarlarına uygun olan anlaşmaktı, hiçbirisi buna itiraz etmiyor, sulh plânının esasları üzerinde hemen mutabakat bildiriyordu. Ama ayrıntılarda, detaylarda aynı başarıyı gösteremedik, iş uzadıkça uzadı, dört beş ay sürdü, bu süre içersinde

hazırlanan yeni yeni metinler üzerinde çalıştık. Her şeyin çözümlendiğini sanıyordum; imza için yazıhanemde toplanmıştık. Birisi tekrar metne bir kelime eklemek istedi, diğeri “kocakarı davası” hakkını saklı tutmak için kayıt düşmeğe çalıştı, kısa bir tartışmadan sonra anlaşma yırtıldı ve savaş yeniden başladı. Sanıyorum terekeyi hâlâ tasfiye edemediler...

Ölüm hak miras helâl!

Bir arkadaşım anlattı; mahkeme kararını saklıyor-muş, istedim bir fotokopisini de bana verecek, babadan kalma eşeğin satılarak taksimi davası (izale-i şuyu) görülürken dava konusu eşek ölmüş.

“Eşek öldü!” demiş davalı. Hâkim, davacıya dönmüş; “Ne diyorsun?” demiş, “Bak, babadan kalma eşek ölmüş!”. Davalı hissedar itiraz etmiş; “Eşek öldü ama semeri var hâkim bey!..”

Karar; “Eşek öldüğünden, semeri de dava edilmediğinden davanın reddine...”

Yoksa, Anadolu’da asırlarca sürmüş yoksulluğun bir sonucu mu?..

Bilmiyorum!?

İflâs Etmek

O günlere kadar, belki de biraz Balzac romanlarının, adapte on dokuzuncu asır melodramlarının etkisiyle, iflâs etmek benim gözümde bir insanın ölümlüyle eş anlamlıydı. Erkeğin ya da kızın iflâs etmiş babasının intihar ettiği az mı film seyretmişim. Zaten çevremizde de öyle pek iflâs edenlere rastlanmıyor, “iflâs işi” almıyorduk. Konunun bizce bilgili görünmek istemekten başka bir anlamı yoktu. Bu yüzden iflâs etmenin bir iş, hem de güzel kârlı bir olduğunu anladığım zaman çok hayret ettim.

Bir süre önce, büyük şehirlerimizden birinde bir iş toplantısında idik. Temsil ettiğim şirketin alacağı büyük meblağlara varıyordu, önümüze iflâs duvarı çekilmiş, kalakalmıştık. Müflis üzüntülü görünmeğe çalışıyordu. Artık deneyimliydim:

“Allah, elbette, bize de bu günleri gösterir!?” dedim.

Anlamamış göründü;

“Neyi?..” dedi.

Ekledim; “Yani, bir gün gelir biz de iflâs ederiz!..”

Kendini tutamadı gülmeğe başladı, etrafındakiler de güldü, hayatlarından memnun oldukları anlaşılıyordu.

Ünlü bir Fransız hukukçusunun (Rippert) deyişiyle on sekizinci asrın en büyük icadı buhar makinesi değildi, anonim şirketti. Anonim şirketlerin tükenmez yararlarının başında, şirket ne kadar bir kişiye, bir aileye ait olursa olsun, şirketin borçlarından kişiyi, aileyi, koydukları sermayenin dışında kalan varlıklarını, şirketin borçlarından uzak tutmak gibi bir yararı vardı. Bilim, teknik “devri daim” makinesini icat edememişti belki ama kapitalizm anonim şirketi icat etmişti. İngiliz babalar oğullarına, kumar oynayacağınıza kolektif şirkete ortak olun derler, kumar ile kolektif şirketi (ortakların kendi mallarıyla sınırsız sorumlu olduğu şirket türü) bir tutarlarmış!

Bizim girişimcilerimiz bu öğüdü yeni yeni anladılar, maliye de destek oldu. Artık çoğunun bir değil, birkaç anonim şirketi var. Eskiden, hatta beş on yıl öncesine kadar şirket denilince akla kolektif şirket gelirdi. Sabah notere gider, öğleyin şirketi kurmuş olurdunuz. Sonra tecrübe kazandılar, artık anonim şirketi kurarken gerekli 125.000 lira bulmak eskisi kadar zor da değildi, (Anonim şirket yasaya göre beş kişiden az ortakla ve dörtte biri peşin ve nakden ödenme koşulu ile 500.000 liradan az bir sermaye ile kurulamazdı) para enflasyonla değerini kaybetmişti. On sekizinci asrın bu büyük icadından yararlanmak için artık hiçbir sebep ve sakınca kalmamıştı.

Belki de yirmi yıl oldu, iflâs masasını ben idare ediyordum: “Bak!” dedi, eliyle alnını gösterdi; “Ar damarım çatladı artık...” Şimdikilerin eline su dökemez ya, o zaman göre, piyasanın “harika çocuk”larından birisiydi. Babasının manifatura işine (kolektif şirket)

yeni boyutlar getirmeğe çalışmış, tökezlemişti. Daha, o zamanlar, “araba numarası” bu günkü kadar tanınmış, bayatlamış değildi; yüzlerle araba sahibini babasının adından ve imzasından (sonra imzaları kabul etmemişler, taklit olduğunu ileri sürmüşlerdi) yararlanarak tuzağa düşürmüşlerdi. Piyasadan borçlanarak vadeyle, belki değerinden de fazlasına araba satın alıyorlar, beş kuruş ödemededen aldıkları bu arabaları zararına ama peşin para ile satıyorlardı. “Finansman sorunları...” demişti. Bu sözle, sonraları, meslek yaşamım boyunca sık sık karşılaşacağımı o zamanlar kestiremezdim. “Yani para sıkıntısı mı...” dedim, tekrar etti “Finansman sorunları...”. Kolektifler, finansman sorunları şehrin iş merkezinde değerli bir yapılarının satılmasına engel olmadı.

Ceviz lambri kaplı koridorlardan, toplantı salonlarından geçtik, kimseler yoktu! Ceviz kaplamalı masalar, geniş arkalıklı döner koltuklar sıra sıra uzanıyor, kimsesizliğin hüznü daha da yaygınlaşıyordu. Akşam mesai bitiminde her şey olduğu gibi bırakılmış, ama aylardır bir daha kimse dönmemiş, kimse iş başı yapmamıştı. Köşede bir sekreter salamlı sandviçini ağır ağır çiğniyor, ayran içiyordu. Önünde hiçbiri çalmayan (hepsi de hacizli ve konuşmaya kapalı) bir sürü telefon vardı. Bizi görünce, başıyla “içerde” dedi, neden geldiğimizi biliyordu, alacaklıydık, ayağa bile kalkmadı. Kapıyı açtım, “Finansman sorunları...” dedi. Olabilecek en kötü durumdaydım, adi (altıncı sıra) bir alacaklı vekiliydim. Bizimkileri (müşterilerimi) nasıl yapmışsa yapmış, büyük rakamlarla içeriye almıştı. Elimizde vadeleri yaklaşmış senetleri vardı,

bu defa ben; “Finansman sorunları” dedim, “Senetlerin hepsi teminatta, geri tepince çok zor durumda kalacaklar...”

“Üzgünüm” dedi, “Biliyorsunuz...”. Biliyordum, önceden dosyayı incelemiş, yedi milyara yakın bir borçla iflâs ettiğini görmüştüm, borcun en az beş altı milyara yakın kısmı bankalara ipotekli borçtu, değil altıncı sıralara, birinci sıralara, imtiyazlı alacaklara bile bir şey kalmayacağını anlamak için ayrıca deneyime, hatta özel bilgiye bile ihtiyaç yoktu.

Kendisini duygularına kaptırmayacak kadar iyi yetişmiş bir iş adamıydı. Büyük miktarla alacaklıydı ve bütün bu gibi alacaklılar gibi yapabileceği fazla bir şey yoktu; onun da bildiği kozumu ileri sürdüm. Bu kez borçlu vekiliydim; “Doğru” dedim, “Evde eşyaları haczeder, muhafaza altına alabilirsiniz, telefonları konuşmaya kapattırmanız da mümkün. Dillere, gazetelere düşeriz, hepsi doğru. İflâs ederler sonunda, hapislerde sürünürler belki... Ama bunların hiçbirini...”. Sözün gerisi getirmeme izin vermedi, o tamamladı; “Bütün bunların hiçbirini alacağımı tahsil anlamına gelmez...” Bir süre sustu, sonra sekreterini çağırdı, bana döndü; “Üç ay vade uzatımı” dedi. Ekledi; “Vade farkıyla tabii...”

Yapacağı bir şey yoktu. Kendimi tutamıyor, gülüyordum. Borç bini aşınca alacaklıları yönlendirmek kolaydı. Bir arkadaşın söylediği gibi, adamın burnuna takmışsın halkayı, çek çekebildiğin yere...

Öyle midir?!... Kesin bir şey söyleyemem; konkordato isteyenlerin, iflâs edenlerin, bildiğim kadarı ile hemen hepsi ellerinde avuçlarında hiçbir şey bulun-

madığını, beş paraları kalmadığını söylerler, ağlaşırlar. Alacaklılardan hiçbirisi de buna inanmaz; genel ve yaygın kanata göre, borçlu köşeye önemli bir miktar ayırmış, dünyalığını yapmış, bombayı sonra patlatmıştır. Bu inancın etkisiyle, şüphesiz, “konkordato mehli”nin, alınmasının veya iflâs ilânının hemen arkasından, borçluya karşı şiddetli bir alacaklı taarruzu başlar, hepsi de borçludan özel bir işlem görmek, diğer alacaklılar ne olursa olsun, alacaklarının tamamını tahsil edebilmek için baskıyı gittikçe artırırılar.

“Mademki konkordato mehli alacağız” dedim, “önce sınırlarınız sağlam olmalı.” Ağlamaklı bir durumdaydı. Beyaz eşya toptancılığı yapıyordu, enflasyon döneminde işleri çok iyiydi, ama piyasanın durumu, hükümetin aldığı kararlar... Depoları ağzına kadar fırın, buzdolabı doluydu, ama nakdi yoktu, senet ve çeklerini ödemesi imkânsızdı.

“Konkordato mehli alacağız” diye tekrar ettim; “alacaklıların önüne bir duvar çekeceğiz, yoksa hepsi kapanın elinde kalır...” Talimatımı verdim; “Özel işlem, hiçbir alacaklıya öncelikli ödeme, hatta ödeme vadi yok... Sıkı duracak sınırlarınızı sağlam tutacaksınız!..” Tuttu da, aylar sonra bütün iş tamamlanmış, kabul edilen konkordatosu mahkemece tasdik edilmiş, kesinleşmişti. Bir depo beyaz eşyaya –hepsi borç– bedellerini beş senede ödemek üzere sahip olmuştu.

Bir gün rastladım; “Uzun zamandır görünmüyorsunuz?” dedim. Ücretimin önemli bir kısmını hâlâ ödemişti, devam ettim; “Yoksa...” dedim, “Bana da mı konkordato?!” Ağlamaklı halinden eser kalmamıştı,

aklıma geldi, ar damarı mı çatlamıştı?! Güldü; “Uğra-
yacağım” dedi.

İflâsta asıl önemli savaş, “iflâs masası”nı ele geçir-
me savaşıdır. Bu savaşta değişik kişiler rol alır; bu
işin hem kumandanı hem de savaşçısı adı iflâsçıya
çıkmiş meslektaşlarımızdır. En azından bu çok yakın
geçmişe kadar böyleydi; (İcra ve İflâs Kanunu’nun
Haziran 1985 değişikliği ile alacaklılar toplantısı ka-
rarları ve iflâs masası memurları seçiminde, şahıs
ekseriyeti yerine, alacak tutarı ekseriyeti getirilerek,
hâkimiyetin alacaklı bankalara geçmesi sağlanmış-
tır.) mutlak egemenliklerinin verdiği güvenle iflâs da-
irelerinin bulunduğu koridorlarda dolaşır dururlardı.
Genellikle müflis tarafından görev verilmiş, müflisin
kontrolünde olan alacaklılardan bir kısmı tarafından
vekalet verilerek savaşa sokulmuş olurlardı. Sanayi
şirketlerinde bu savaşın piyadeleri işçilerdir. Bunlar,
genelde, sendika avukatı bir veya iki meslektaşın yö-
netiminde savaş alanına girerler, sayıca çok oldukla-
rı için etkili olurlarsa da, bu etkinin, yine genellikle
bekledikleri kendilerine yönelik bir faydası dokun-
mazdı. Başarıları; savaşta iyi yer tutmak, bulunduk-
ları yeri iyi kullanarak kıdem tazminatı ve ücret ala-
caklarının iflas masası dışından ve hemen ödenmesi-
ni sağlamağa bağlıdır. Bu da müflis ile anlaşmalarını
gerektirir, müflisin savaş alanına soktuğu müflisin
anlaşmalı alacaklılarıyla işçilerin ekseriyeti iflâs ma-
sasında kuş bile uçurtmazlar artık. Ama müflis ile
anlaşmamış ya da devreye başkaları girmişse savaş
gerçekten zorlu ve çok kanlı olur.

Aynen bir meydan savaşındaki gibi taraflar son dakikaya, birinci alacaklılar toplantısından bir iki saat öncesine kadar, kuvvetlerini gizli tutarlar, taraftarları alacaklıları masaya yazdırmaz, karşı tarafın öğrendikleri alacaklılar ile ilişki kurarak kendi tarafına çekmesini veya yeni alacaklılar devreye sokarak güçlerini etkisiz kılmasını önlemeğe çalışırlar.

Birinci alacaklılar toplantısına bir iki saat kala bir masaya alacak yazdırma taarruzu başlar; yüzlerle alacaklı (daha çok onlar adına vekilleri) başvurur, alacaklarını masaya yazdırır, toplantıda oy hakkı kazanır. Kısa bir süre sonra ekseriyetin hangi tarafta olduğu anlaşılmış olur. Ama bununla bitmez, azınlıkta kalan taraf için üç yol vardır; ekseriyette olan taraftan alacaklı transfer ederek önce vekalet verdiği avukatı azlettirip, kendi avukatına vekalet verdirmek veya Borçlar Kanunu'nun 67. maddesine göre, karşı tarafta bulunan alacaklılardan bir kısmının alacağına tutarını masaya ödeyerek oy kullanmasına engel olmak, böylece ekseriyeti kazanmak veya iflas masasına seçilecek kişiler üzerinde pazarlık açmak, karşı tarafı buna zorlamak. Bir defasında her guruptan, birer kişiyi masaya dahil ettirebilmek için iflas masasının yedi kişiden oluşması önerisinin bile yapıldığını hatırlıyorum. Zaten, yukarıda da söylediğim gibi, alacaklıların son gün hatta son saat yazdırılmasının nedeni bu gibi engellemelere imkân vermemeğe çalışmaktır, ama yine de belli olmaz, bir bakarsınız bir saat içersinde bile birçok şey değişmiş olabilir.

Bunca yıldır adliye koridorlarındayım, böyle bir şey görmemiştim; çok kısa bir sürede, bir saat bile

olmamıştı, kırk milyona yakın bir parayı getirdiler, iflâs dairesi veznesine yatırdılar; BK m. 67'ye göre ödemeydi, bunu da o zaman öğrendim; 67. madde borçlu yerine bir başkasının borcu ödemesine, borcu ifa etmesine imkân veriyordu. Bu kuraldan hareket ederek ortaya bir tacir şirket çıkıyor, müflisin yerine, masaya alacak yazdırmış alacaklıların, özellikle küçük miktarlarda olanlarını seçerek, masrafları ile birlikte ödüyordu. Yargıtay kararına göre ödeyenin alacaklının yerine geçmesi mümkün değildi, ama alacaklı da alacağını almış, borcun da ödenmiş olması nedeniyle oy hakkını kaybediyordu. Bir anlamda oy satın almış oluyorlardı. Savaş artık iyice kızışmıştı, kırk milyonun ödenmesiyle, yüzlerce oyu iptal edilmiş olan ekseriyeti elinde tutan tarafta panik baş gösteriyordu. Allahtan, avukatları bir engelleme yolu buldular, toplantıyı uzattılar, karşı bir ödeme ve iptale zaman ve zemin hazırladılar.

İyi bir iflâsın çeşitli şartları vardır; müflisin, yöneticilerinin şahsen kefil olmamaları şartıyla, anonim şirket olması, bunlardan birisi ise alacaklılar ekseriyetinin müflis şirket yöneticilerinin kontrolünde bulunması veya şirket yöneticilerinin iflâs masasını etkileyebilecek durumda olması ikinci ve önemli bir koşuldur. Bu, bir yerde faizsiz, iflâs şemsiyesi altında iş yapmak anlamına gelir.

İflâs masasını elde tutmanın çeşitli yararları vardır. Genelde müflis şirketin sanayi işletmesi, iflâstan önce, gizli bir anlaşmayla güvenilir bir kişiye kiraya verilmiş olur veya iflâstan sonra masa tarafından tanıdık, bildik birisine kiraya verilmesi veya fason bağ-

lantısı kurularak çalıştırılması düşünülür. Bu işleri yürütecek olan iflâs masasıdır. Bu arada müflis şirketin eski yöneticileri yeni bir şirket kurarlar (veya kurdururlar) ya da eski şirketlerinden birisini devreye sokarlar müflis şirketin sanayi işletmesiyle iş yapmaya başlarlar. Bir başka ve önemli yararı ise, iflâs masasının kontrol altına alınması ve sanayi işletmesini çalışır halde tutulması halinde alacaklı bankalar ile pazarlığa oturmak daha da kolay olur!

Bankaların alacakları müflis şirketin sanayi işletmesinin kurulması veya işletilmesi için verilen kredilerden oluşur, hepsi de ipoteklidir ama iflâs masasına hâkim olmadıkları sürece bunun pratik ve yakın bir yararını göremezler, işletmenin kirasına bile el koymaları kolay değildir. Üstelik ipotekleri doğal olarak teminat ipotegidir, iflâs masası alacağı reddedip mahkeme yolunu açabileceği gibi ipotegin kapsamını daraltma olanaklarına da sahiptir. İflâs masasına hâkim olmaları işlerini kolaylaştırır, en azından ipotekli alacaklı olmanın yararlarını görebilir, keyfini çıkarabilirler. 1985 değişikliğinden önce bu mümkün değildi, bankalar alacak tutarları ne olursa olsun tek oy sahibiydiler, artık değişti, iflâs masalarına tamamen, şüphesiz alacaklarının miktarı ölçüsünde, bankalar egemendir.

Ama ister eski yöntem ister yeni yöntem, yani iflâs masası ister müflisin isterse bankaların kontrolünde, hangisi olursa olsun en önemli sorun, sanayi işletmesinin satılması, borçları ödeyecek paranın sağlanmasıdır. Müflisin diğer mal varlıkları ve alacakları sanayi işletmesi dışında (fabrikası) bir anlam

ifade etmez, borçları karşılayabilecek, hiç değilse bir ödeme yapılmasını sağlayacak, tek mal varlığı sanayi işletmesidir. Fabrikanın ya yeri, yani arsası (önemli ve değerli bir sanayi bölgesinde bulunabilir) veya kendisi (yükklü bir işletme sermayesi ve örgütlenme ile verimli olabilir) çok kişinin ilgisini çeker ama bu yetmez. Sorun milyarları bulan satış bedelini ödeyebilecek durumda olan bir alıcı bulmaktadır. Çoğu alıcı, parası olsa da ödemede bulunmaktan kaçır, nazlanır, yükü bankalara yıkmağa çalışır.

Satış bedelinin, işletmeğe biçilen değerın yarısından az olması mümkün olmadığı gibi ipotekli alacaklar toplamından (rüçhanlı) aşağı olması da mümkün değildir. İşletmenin değeri, diyelim sekiz milyar olsa, birinci derecede beş veya dört milyar banka ipoteği bulursa, bu miktarlardan daha düşük bir bedelle satılması mümkün değildir. Alacaklı banka, bu yüzden, alıcı aramağa başlar, itibarına, mali gücüne güvendiği müşterilere teklif yaparlar, ya da aksi bankalara teklifler gelir ama bu tekliflerin hiçbirisinde alıcının satış bedelini hemen cebinden ödemesi diye bir durum söz konusu değildir. Banka, alıcı müşterisine düşük faizli orta vadeli bir kredi açar, müşteri aldığı krediyle ihaleye girer, iflâs masasından fabrikayı satın alır, ipotek borcunu öder, banka hesaplarında alacak tahsil edilmiş olur, oysa bir başka hesapta işletmeyi satın alan adına kredi hesabı olarak devam etmektedir.

Bu işlerde de, diğer işlerde olduğu gibi asalaklar vardır. Örneğin alacaklılar toplantısına alınan kararlara, işletmeye biçilen değere, satış kararına itiraz

eder, pişmiş aşı su katmak isterler. Amaçları, üç yüz bin, beş yüz bin, ne tutarsa o kadar, ödenerek itirazlarından vazgeçmelerinin sağlanmasıdır. Alıcının, nasıl olsa en azından iki yol sürecek ihalenin feshi itirazının sonucunu beklemeyeceğini bilecek kadar tecrübelidirler.

“Memur Bey, memur bey” dedi, “Peki bizi neden çağırdınız!?”

Elindeki ikinci alacaklılar toplantısı davetiyesini İflâs memuruna uzattı. İflâs masası raporunda, masa varlığının ancak ipotekli banka alacaklarını karşılayabileceği anlaşılmıştı. Yanımda oturuyordu, önce bana sormuştu; birinci sıradan kıdem tazminatı alacaklısıydı, “Bir şey yok.” demiştim, “Bankalardan sonra vergi dairesine bile bir şey kalmaz”. İnanmadı, kendisinin aldattığımı sanıyordu; “Peki neden bu kağıdı gönderdiler.” dedi, cevap vermedim. Tekrar memura döndü; “Para vermeyecektiniz de bizi niye çağırdınız.” dedi. İflâs memuru gülerek; “Para verecek olursak, tekrar çağırırız.” dedi. Ben de kendimi tutamadım, güldüm.

Malaparte, İkinci Dünya Savaşı’nda, doğu cephesinde çelik leşlerini, terk edilmiş, parçalanmış tank, top, kamyon, zırhlı araç leşlerini uzun uzun anlatır. Çeşitli görevlerle (alacaklı vekili, müflis vekili, iflâs maması memuru, yeddi emin, bilirkişi) iflâs işlerinde bulundum. Ne zaman iflâs etmiş bir sanayi işletmesinde, görev gereği dolaşsam, aynı duygulara kapılıyorum; terk edilmiş makineler, presler, kazanlar... Bu çelik leşleri arasından geçtikçe, bir savaş alanındaki gibi, içime bir gariplik çöker, hüzünlenirim.

İlişki Satmak

Anlatım biçimleri değişebilir; değişmeyen, toplumumuzda hemen her kesimden yurттаşın sorunlarının, özel, hatta “tehlikeli ilişkiler” ile hiç değilse daha kolay çözüleceği önerisine açık olmasıdır. Çoğu kendisi önerir; iş adamı “Bunu ne pahasına olursa olsun hallediniz, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayınız.” sözünü yüzünüze karşı sık sık tekrarlar. Anlamı, “adamını bulacak” ne gerekiyorsa ödeyecek, sorunu istediği biçimde çözeceksiniz. “Şöyle becerikli birisini bulsak, bu işi birlikte sürdürseniz...”. Bu bir süre sonra karşılaşacağınız ikinci öneridir; gerekeni yapamayacağınız anlaşılması, beceriksizliğiniz kibarca ifade edilmiştir, işi sizden tamamen almamasının sebebi saygınlığınızı koruma endişesinden çok yarışa sokmak istemesindedir.

Orta sınıf daha açık, bir anlamda daha kabardır: “Bu iş size göre değil bey... Şöyle üç kaatçı biri gerek bize!..” Bu bir övgü mü yoksa yergi midir, bu sizin yorumunuza kalmıştır, bir profesyonel olduğunuza göre yararınıza olmadığı muhakkaktır. Gizli veya açık ilişkiye girmemek, görevlilerle ilişkiye girmemekle tanınmak bir yerde beceriksizlikle eş anlamlıdır. Bu kesim görüntüye pek önem vermez, gönderdiği “azil-

name” nin anlamı, araya giren bazı kişilerce gereken ilişkileri kuramayacağınız konusunda ikna edilmiş olmasıdır.

Bir kesim, özellikle köylüler ve işçiler, belki çekingenlik, sizden öneri beklerler, ilişkilerinizle sorunlarını çözeceğinize inandırılmak isterler. Artık bu size kalmıştır, ister açıkça; “... Bey arkadaşımıdır, onun ne kadar dürüst, haksever bir insan olduğunu çok iyi bilirim. Şimdiden söyleyeyim, işinizle çok yakından ilgilenecektir.” Burada ara vermeniz, sonra da karışınızdaki iş sahibinden gözlerinizi kaçırarak, eklemeniz, sahnenin tamamlanması için gereklidir; “Tabii bu arada gereken fedakârlıkları da yapmak lâzım...” O anda en inandırıcı sözü söylediğinizin bilincindedesinizdir. Karşınızdakinin yüzü işi halledilmiş gibi aydınlanır, umutlanır; “Hiçbir fedakârlıktan kaçmıyorum, 300, 500, 1.000.000 neyse...” Bir süre durduktan sonra tekrar eder; “Aman bey, elini öpeyim, yap şu işi, neyse ne... Bitirin şu işi...” O gece rahat uyuyacaktır.

“Gereken kişilerle gereken ilişkiler kurulacaktır.”, “Gereken ödemelerden kaçınılmayacaktır.” gibi kapalı, soyut sözlerin inandırıcı ve güven verici olması sizin bu konudaki ününüzün yaygınlığına bağlıdır. Değilse bir başkası tarafından açılması; “Bakma !... O hep böyle konuşur, tanımadığı yoktur aslında... Ahmet Bey’e de böyle konuşmuştu, işini bir ayda çözdü adamın.” gibilerden inandırıcı hale getirilmesi gerekir.

Kimileri de çok iş bilir, bu gibi işlerde pişmiş bir görüntü vermek ister, bundan hoşlanır. İş genelde bir

tanıdığıdır, ayrılırken veya ayrılmazdan az önce sizi köşeye çeker, hafif gülümsüyordur... Fısıltıya yakın alçak bir sesle, önemli bir sır açıklar gibi; “Bak” der, “Her türlü fedakârlığa hazırız, ne lâzımsa...” bir gözünü kırpar, baş ve işaret parmağını sürterek para işareti yapar, “Ne lâzımsa!?!...”

Kimisi mütereddittir; bir yakın tanıdığı, akrabası da olabilir, ... Bey’i çok yakından tanımaktadır, “İstersen, konuşayım, durumu anlatayım, rica edeyim.” demiştir. Ama ya ters etki yaparsa... Tabii o hakkına razıdır, bu gibi ilişkilere girmek şöyle dursun, nefret etmektedir. Ama, bu hepsinin ortak özrüdür, burası Türkiye’dir, hiçbir şeye güvenmemek gerekir, üstelik karşısındaki adam öyle alçak, öyle üç kaatçı, öyle tehlikeli bir adamdır ki önlem almak, kendisini korumak zorundadır.

Örnekleri abartmış ya da gülünçleştirmiş olabilirim. Genelleme yapmanın doğru olmadığını da biliyorum. Toplumumuzda yaşanan bir olayı, hangi sınıf ve kesimden olursa olsun hemen herkesin işlerinin yasalarla, yönetmeliklerle değil, tehlikeli veya tehlikesiz, gizli veya açık, ne çeşitten olursa olsun özel ilişkilerle olaylıkla halledileceğine olan inancını açıklamak istedim. Diğer toplumlarda nasıldır bilemem, bizim toplumumuzda, insanımızda bu, hemen hemen, bir içgüdüdür. Belki asırların oluşturduğu güvensizlik duygusu, kendini koruma içgüdüğü, bilinç altına yerleşmiş himaye arama ihtiyacı. Bu, şüphesiz, “Burası Türkiye...” ile başlayan ve sürüp giden ortak özrün bir başka biçimde ifadesidir, kanımca yanlış yönü doğru yönden daha fazladır.

Adliye koridorlarında, avukat odalarında anlatılan bir öykü vardır, doğru mu yanlış mı bilemem, ama akla, ortama uygundur. Ankara’da bazı kişiler Yargıtay’a gelen dosyalarda yazılı iş sahiplerinin adreslerine mektup gönderip, şöyle bir öneride bulunuyorlarmış: İşiniz ilgililerce dikkat çekici görülmüştür, kabul ettiğiniz taktirde, istediğiniz şekilde karar sağlanacaktır, bozma ise bozma, onama ise onama... Önceden bir ödeme yapmanız da gerekmemektedir, ödemenin, işin isteğinize göre sonuçlanması halinde ve bu şartla yapılması istenmektedir. Bu yeterli güvence değil midir?! Böyle bir önerideki hileyi ancak Adliye’yi ve Yargıtay’ı iyi bilenler sezebilir, bu ya tutarsa hesabıdır. Onda biri denk gelse yine de iyi bir iştir. Hesap açıktır; Yargıtay’da kararın onanma ihtimali yüzde yetmiş, bozulma ihtimali yüzde otuzdur. Bu oran elbette işine göre değişebilir, tamamen aksi şekilde de olabilir. Eğer şans tutar, karar yapılan anlaşmaya uygun şekilde çıkmış olursa, bozma isteniyorsa bozma, onama isteniyorsa onama, kararı özel ilişkileri ile öneriden bulunan kişi sağlamış olacak, parasını alacaktır. Aksi olursa, elbette söylenecek bir söz bulunur, zaten kimsenin de bir kaybı olmamıştır.

Kendisine böyle bir öneri yapılmış müşterinize, işin hilesini anlatmakta çok zorluk çekersiniz, üstelik çekinirsiniz. Adam bir defa adresinden aranmış bulunmuş, en hassas yerinden yakalanmıştır. Ne söyleseniz, aynı cevabı alırsınız; “Önceden bir şey istemiyorlar ki... Kendine güveniyor adam, hem garanti veriyor, hem de sonra öde diyor!” Daha fazla ileri gidemezsiniz. Yargının matematik gerçeği yoktur, ka-

rarın istediğimize uygun çıkmaması halinde öneriyi kabul etmesini önlediğiniz için sizi suçlayacaktır. Bu da en hafifi aptallıkla başlar davayı diğer taraf satmağa kadar gider.

Bilinen hikayedir: Adam adliyeye müşterisi ile gelmiş, savcı veya yargıç, eski bir arkadaşı, yıllarca beraber çalışmış olmaları da mümkün. “Sen hele bekle” demiş, müşterisine, kapıyı bir iki tıklatmış, girmiş. Eski günler hatırlanmış, özlem giderilmiş, çoluk çocuğun hatırı sorulmuş, son zamanlarda giderek kötüleşen havalardan söz açılmış, kısaca uzattık, uzatmış sohbeti. Bu arada tabii kahveler, çaylar... Sonunda çıkmış, merakla bekleyen müşterisine; “Tamam” demiş, “Senin işin tamam... Zor oldu ama, oldu işte...”

Amacı herhangi bir açıklamaya yapmak, doğru veya yanlış bir değer yargısında bulunmak değil. Ortamı belirtmek istiyorum. Toplumumuz insanın önemli bir bölümü, küçümsenmeyecek çoğunluğu, sorunlarının özel ilişkilerle çözüleceğine, isteklerinin yine özel ilişkiler ile yerine getirileceğine inanmıştır. İnanmakla da kalmaz, bunu arar, ilişki kurabileceğini sandığı, böyle bir konumda olduğuna inandığı kişileri seçer, onlara başvurur. Şöyle de diyebiliriz, ilişki satmak için fevkalâde verimli bir pazar vardır ülkemizde. Bu kara pazarda, sadece, örneğin kaçakçılar, dolandırıcılar vb. yasa dışı işleri meslek ve kazanç yolu edinmiş kimseler değil, toplumun her sınıf ve kesiminden, en saygın konumdaki kişiler dahil, aydın veya cahil, erkek veya kadın, insanlar alıcı durumundadır.

Başlarında “eski” veya “emekli” de yazsa, adli, idari, askeri kalabalık sıfatlı kartvizitlerin eşliğinde istenen yüksek ücretlerde bu pazara yönelik, böyle bir ima yok mudur?!

İlişki satmak yurdumuzda eskiden beri vardır, giderek bir meslek olmağa, kurumlaşmağa başlamıştır.

Karalamak

Henüz anlayabilmiş değilim; hele belli bir eğitim görmüş, iyi bir bilgi ve kültür düzeyine ulaşmış kimselerin tutumuna şaşmamak, hâlâ elimden gelmiyor. “Dava satma” diye bir olaya inanmıyorum, bu güne kadar somut inandırıcı olmak bir yana, ciddi herhangi bir “dava satma” olayına, hatta iddiasına rastlamadım.

Avukatının karşı tarafa anlaşması, karşı taraftan para alması şikâyetleriyle, diğer meslektaşlarım gibi, ben de çok karşılaşmış, özellikle baro idareciliği yaptığım sıralarda, görevim gereği, şikâyetlerin üzerinde önemle durmuş, belge, kanıt bir tarafa hiç değilse bu şüpheyi yaratan olayı öğrenmek istemiştim. Bir defa bile üzerinde durulmağa değer bir açıklamaya rastlamadım. Sırasında duruşmadan ya da yeterince konuşmamış olmak bile karşı taraftan para almış sayılmak için yeterli sebep oluyordu. Hele dava kaybedilmişse, avukatın davanın görüldüğü sıradaki tutum ve davranışları, sözleri bir bir hatırlanıyor, hepsi de davayı satma anlamına gelmek üzere çeşitli şekillerde yorumlanıyordu.

Karalama, yalnız taraf avukatları ile sınırlı kalsa, açıklama bulmak pek zor olmayacaktı; yurt ölçekli

olarak avukatlık çok yeni bir meslekti, çağdaş bir anlayışla örgütlenip, yaygınlaşması Cumhuriyet ile birlikteydi. Daha önceleri İstanbul, İzmir gibi büyük ticaret şehirlerinin dışında değil avukata, dava vekillerine bile rastlamak pek mümkün değildi. Dava vekillerinin çoğu ise genellikle adliyeden rüşvet vb. gibi suçlarla atılmış kimselerdi. Mesleğe karşı genel bir güvensizlik duygusu bir bakıma normaldi.

Ama karalama çok zaman taraf vekillerini de aşıyor, yargıçlara kadar uzanıyordu. Çok önemli görev ve sorumluluklar üstlenerek deneyim kazanmış, onurlarına düşkün, saygınlıklarına toz kondurmayan nice kimseler, davayı kaybetmeye görsünler, avukatından yargıcına kadar, davada görev almış ne kadar insan varsa, hepsini en ağır bir şekilde suçlamaktan hiç çekinmiyorlardı. Bir bakıma güvensizlik genel olarak yargıya, yargının insanlarındaydı.

Şüphesiz bu tür suçlamalar, karalamalar ciddi olmaktan çok, kaybedilen bir davanın yarattığı öfkedir. Ama ne olursa olsun, tepkinin bu şekilde gelişmesinin, avukatın, yargıcın para almakla, davayı satmakla suçlanmasının bir anlamı olması lâzım gelir. Bu anlamın başında da yurttaşlarımızın yargıya, yargının insanlarına güven duymamaları gelmektedir. Asırların birikimi, *kadıya* güvensizliğin bir belirtisi mi?! Belki:

“Osmanlı devletinde adaletin ‘satın alınabilir’ olduğu daima söylenir ve kadıların da devletin en rüşvetçi hizmetlileri oldukları iddia edilir. Olaylar bu iddialara hak verdimiştir. Devletin kuruluşu anından itibaren pek çok kadılar rüşvet aldılar. Daha I. Bayezit dev-

rinde rüşvetçi kadıların devletteki ilk büyük skandalı yarattığını görmüştük. Başlangıçta kadıların ithal edilmesi ve aydın kişilerin bu meslekten kaçınmaları sözü geçen skandalın en önemli sebeplerindendir. I. Bayezit'i izleyen 'Fetret Devri' ve devrenin sonlarında herhalde Osmanlı adalet örgütü için pek iyi zamanlar sayılmaz, çünkü devlet yeni baştan kurulma hamlesi içerisindeydi ve Timur istilâsının çöküntüleri bütün devlet örgütünü etkilemişti. Bununla beraber II. Murat'tan XVI. yüzyıl ortalarına kadar belgelerin azlığı ve devletin her bakımdan yükselme safhasında bulunması bu devre adaletinin tamamen rüşvetçi olarak nitelendirilmesine engeldir.

Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şikâyetler artmağa başlamıştır. Kanuni Süleyman'ın ölümünden birkaç yıl sonra bir batılı yazar, Osmanlı Devletinde rüşvetçi olmayan tek mahkemenin Divanı Hûmayun olduğunu belirtir. Bu hüküm mübalağalı olmakla beraber o devrin başka gözlemcileri, devletin pek çok iyi yanlarını belirtirken oy birliği ile mahkemelerde rüşvet verilmeden dava kazanmanın pek mümkün olmadığını genel bir yargı halinde tekrarlar. 1597 yılında Avusturya İmparatoru'na giden Bulgar Paul Gjorgiç, Sokollu'nun ölümünü kadar Bulgarların çok rahat yaşadığını, Türklerin adalet, insaf ve insanlıklarının pek fazla olduğunu, daha iyi bir düzeni Bulgarların istemeyeceklerini, ancak artık durumun değiştiğini, kadıların liyâkatli kimseler olmadığını, eski güzel Türk gelenekleri yerine paranın geçtiğini ve kadıların, rüşvet vermeyen lehinde karar almadıklarını açık bir şekilde anlatır. Bu yüzyılın içinde padişaha sunulan

bir rapor, kadıların halini pek güzel tasvir ve önemli derecede rüşvet alanların listesini ihtiva eder. Listeye göre pek çok önemli merkezlerin kadıları rüşvetçilik töhmeti altındadır. Mühime defterleri de bu olayları doğrulayan hükümlerle doludur.

XVII. yüzyılda da bu durum düzelmemiş, hatta bozukluk daha da şiddetlenmişti Gözlemciler gene Osmanlı adaletinin bozukluklarını, eskilerinden de sert bir dille ortaya sererler. Kadılara dava kazanmak için hediye verilmelidir. İngiliz Elçisi Roe, 1.VI.1622 tarihli mektubunda Türk adaletinin insanı isyana sevk ettiğini yazar. Nüfuzlu elçiler istedikleri davayı istedikleri şekilde sonuçlandırır. Macaristan gibi ileri bir eyalette bile kadılar gelirleri ile yetinmezler, hediye kabul ederler. Diğer eyaletlerde de durum şüphesiz böyledir. I. Ahmet'in 1609 da yayınladığı meşhur Adalet Fermanı'nda kadıların bütün yolsuzları, özellikle rüşvetçilikleri acı bir dille anlatılmaktadır ve hem bu Adaletnâme hem de belgeler yukarıdaki gözlemcilerin kanaatlerini en açık bir şekilde doğrulamaktadır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı adaleti, daha önceki devirler gibi rüşvetçidir. Gözlemciler Türk adalet sisteminin yetersizliğini anlatırlar ve bunu yüz kızartıcı hikâyelerle süslerler. Türklerin uzun zaman hizmetinde bulunmuş Baron de Tott, adaletin rüşvetçi olduğunu söyler, başkaları da bunu teyit ederler. Büyük rütbeli adalet hizmetlileri görev yerine gitmezler, İstanbul'da otururlar. Yerlerine ehliyetsiz naipileri yollarlar. Bunlarda rüşvetçiliği bol bol geliştirirler. Bu yüz yılın başından sonuna kadar olan zamanlara ait ve kadıların rüşvetçiliğinden bahseden belgeler de yukarıdaki gözlemleri doğ-

rular. 1707/1119'dn kalma bir hüküm iki kadının birleşerek nasıl türlü yolsuzluklarda bulduklarını, bu arada bol bol rüşvet aldıklarını gösterir. 1729/1141 tarihli belgeden de kadı ve naiplerin irtişasının diğer memurlardan aşağı kalmadığı anlaşılmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında da cahil naiplerin rüşvet yoluyla halkı soyduklarını, kadınların rüşvet aldıklarını gösteren belgeler eksik değildir.

XIX. yüzyıla giriş de konumuz bakımından pek iç açıcı değildir. Tarafsız pek çok gözlemci, adalet işlerinin haddinden fazla bozuk olduğunu belirtir: 'Kadılar kendi menfaatlerini düşünmekte pek ustadırlar. Bir hediye veren teraziyi genellikle kendi tarafına çevirebilir. Her iki taraf da hediye vermiş ise o zaman en çok arz eden kazanır. Hırsızlık dolayısıyla dava açan, çalınan malını elde edebilmek için çok daha fazla hediye verir. Ve pek çok gözlemci bu hükmü aynen tekrarlar. Zengin para verir ve daima haklı olur', 'Yargıç önüne getiriler ispat vasıtalarının niteliğine göre değil, kendisine verilen altının ağırlığını ölçerek karar verir.' Osmanlı devletinin bu rüşvetçiliği genellikle Tanzimat devrine kadar bu şekilde yürümüş olmalıdır." (Dr. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet. Özellikle Adli Rüşvet*, s. 128, 129, 130, 131.)

Eskiden "posta tatar"ları varmış; at üstünde, arada değiştirmek için bir at da yedeğinde, şehirden şehre, kasabadan kasabaya, koştururlar, posta taşırlarmış. Günlerden bir gün, bu posta tatarı ağalarından birisinin kadıya işi düşmüş, Rumeli'nde uğrak yaptığı bir kasabada kadıya gidip, sorununu anlatmış.

“Yok”, demiş kadı; “Bu anlattığının ... mes’alesi çok derin, bu gün olmaz bu... Tetkik ve tettebbu da bulunmak, uzun uzun teemmül etmek gerek!”

“Yarın gelemem”, demiş posta tatarı; “Bu kasabaya bir daha ancak yirmi gün sonra gelebilirim.”

Yirmi gün sonra tekrar gelmiş, Kadı yine; “Bu işin mes’alesi ...” diye başlamış. İş, yine yirmi gün sonraya kalmış. Posta tatarı ağanın üçüncü gelişinde kadı tekrar işin zorluğundan, tetkik ve teemmülün zaman aldığından söz açınca, aslında kadının amacı başkaymış, posta tatarı artık dayanamamış: “Bana bak, bana bak kadı efendi”, demiş, “Senin dinine biner, imanını yedeğime alırım!..”

Olayı başından itibaren izleyen ve kadıyı çok iyi tanıyan mübaşir, bu sözü duyunca, artık kendini tutamamış; “Bak işte...” demiş, “Bak, işte şimdi yaya kaldın tatar ağası!..”

Dinsiz, imansız kadıların yaya bıraktığı tatar ağaları... Bunların hepsi çok gerilerde kaldı. Doğru, tarih araştırmaları, bilimsel incelemeler veya kuşaklardan kuşaklara anlatılan öyküler, fıkralar... Hangi yoldan giderseniz gidiniz, aynı sonuca varmamak mümkün değil, çok kötü bir adli geçmiş! Ama o kadar, sadece kötü bir geçmiş. Geçmiş ne kadar kötüyse, bu kötü geçmişten hareket ederek, ya da bunun etkisinde kalarak, bu gün için olumsuz sonuçlara varmak da o kadar kötü, o kadar gerçek dışı. Cumhuriyet belki etkin bir adliye örgütü kuramadı, adliyenin muhakkak birçok eksiklikleri var, ama Cumhuriyetin namuslu bir adliye kurduğu, yargının dürüst yargıçların elinde bulunduğu bir gerçektir. Bir konuya

burada açıklık getirmek isterim, bu benim gibi diğer bütün adliyecilerin, avukatların görevidir. Zaten biraz da bu yüzden bu konuyu ele almış bulunuyorum. Uzun yıllardan beri adliyenin içersindeyim, çeşitli baro görevlerim dolayısıyla ayrıca uzun süre şikâyet mercii durumunda da bulundum. Gördüğüm şudur: Türk adliyesi, tüm kötü geçmişine rağmen, rüşvet ve benzeri pisliklerden, kirlilerden, tamamen arınmıştır. Türk hâkimleri bütün kötü koşullara, zorluklara rağmen hiçbir şekilde kirliliğe, kötülüğe bulaşmamaktadırlar. Hiç kimse para, hediye vb. vererek adliyemizde bir sonuca varamaz, istediğini elde edemez. Kim bunu, elde edebileceğini veya elde ettiğini söylüyorsa, yalan söylüyordur.

Bir de şu var: uzun meslek yıllarım boyunca, sadece iki yargıç hakkında uygunsuz bir iki söylenti çıktı, –o da ne dereceye kadar doğrudur, bilemem– söylentinin çıkmasından kısa bir süre sonra haklarında hemen tahkikat açıldı. Bu arkadaşların sadece söylentinin çıkmış olması nedeniyle görevlerinde ayrılmak zorunda kalmaları bir oldu. Denetim mekanizmaları da ayrıca, böyle etkin işlemektedir. Bu söylediklerime başta Tanrı'nın huzuru olmak üzere her yerde tanıklık edebilirim. Aksi boynumuza vebaldir.

Pek ateş yoksa, bu ne dumandır!?

Çeşitli sebepleri vardır; başında kötü geçmişin yerleşik kirlilerinden yararlanarak ortalığı bulandıran ilişki satıcıları gelmektedir. Öncede söylediğim gibi işlerin açık veya gizli, tehlikeli veya tehlikesiz özel ilişkiler yoluyla çözülebileceği inancı üzerine kurulu ilişki satmak işi vardır ülkemizde, bu kişilerin işlerini

yürütebilmeleri, “özel ilişkiler”in etkinliğinin yaygınlaşmasına bağlıdır. Bu ateşi yanık tutmak, körüklemek işlerinin gereğidir.

Sonra adliyede para çok orta yerededir, her iş, her hizmet para ile dönmektedir. Devlet, adliyede iş sahiplerinin, işlerini parasını nakden ve peşin olarak almadan yapmamaktadır. İş sahipleri her an, her işlem için harç, posta masrafı, damga resmi, gıyap masrafı, tezkere masrafı, tanık ücreti, bilirkişi ücreti, temyiz harcı, temyiz posta masrafı vb. çeşitli adlar altında, nakit olarak ödeme yapmak zorundadır. Bir zamanlar, duruşma sırasında, yargıca sunduğunuz her belge için, hemen oracıkta yargıca “kaydiye”si ödenir, belge ondan sonra, kayda geçer, dosyaya girerdi. Adliyede neredeyse duruşmada söz almak bile paralı olacaktır. Paranın bu kadar ortalıkta olduğu bir devlet hizmetinde, hele kötü de bir geçmiş varsa, yanlış anlaşılmalara için, hele konunun dışında olanlar yönünden, gerekli ortam var demektir.

Ama asıl neden sanırım, ülkemiz insanının kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Dava kaybetmek, şüphesiz bir yenilgidir. Bütün yenilgiler gibi katlanılması zor bir durumdur. Kaybeden doğal olarak üzüntü duyacaktır. Doğal olmayan, bu olayı bir ayıp, kişiliğine bir tecavüz biçiminde ele almak, kaybetmenin ezikliğinden kurtulamamaktır. Belki bu yüzden, iş sahiplerinin çoğu “Avukatının karşı tarafa anlaştığı” veya “Karşı tarafın yargıca para yedirdiği” karalamasına sığınmak istemektedir. Bir anlamda, sebebi kendi dışına atarak, kendilerini haklı olduklarını inandır-

mağa, kişiliklerini kaybetmiş olmanın ayıbından korumağa çalışmaktadırlar.

Başka sebepler, daha başka açıklamalar var mıdır, varsa nelerdir, bilemem?! Bildiğim ve sık sık tannık olduğum, başta da söylediğim gibi, toplumumuzdan hemen her kesimden insanların on parmağında on kara, hiç tereddüt etmeden, onurlarına tecavüz ettiğini hiç aklına getirmeden, avukatları, yargıçları durmadan karalamasıdır. Bu bir yerde günlük yaşantımızın olağan olayları arasına girmiş, dost toplantılarında, değişmez sohbet konularından birisi olmuştur. Davalar ya avukat karşı tarafla anlaşığı, öyle değilse, karşı taraf yargıca para yedirdiği için kaybolmuştur. Yoksa...

Düşünülmeyen, akla gelse de üzerinde durulmayan, avukatların da, yargıçların da onurlu, işlerini gerçekten ciddiye alan birer insan, çoluk çocuk sahibi birer aile babası olduklarıdır.

Yargıtay'a Övgü

Aslında, genellikle arkadaşlarımız Yargıtay'dan şikâyetçidir; dava dosyalarının incelenmediği, işlerin aceleye getirildiği yaygın bir kanattır. Haksız da sayılmazlar, tutum bu izlenimi yaratmaktadır.

“A” Onama Kalıp Kararı

Kim ne zaman icat etmişse iyi etmemiştir, uygulayanlarda iyi etmemektedirler. Ben bildim bileli uygulanmaktadır, bazı dairelerde kendini bu kolaylıktan kurtarma çabası gözlense de, daha uzun bir süre uygulanacak gibi görülmektedir. Meslekten olanlar sözümün konusunun ünlü “A” onama formülü olduğunu hemen anlamışlardır. Yargıtay hukuk dava dairelerinde onama kararlarının, mübalağa etmiş olmayayım, hemen hemen tamamı yakını “A” formülü diye adlandırıldığını duyduğumuz bir karar kalıbına göre yazılır. Kalıp şöyledir:

“Hüküm süresi içinde davacı/davalı avukatı tarafından temyiz edilmiş olduğu anlaşılacakla, dosya incelendi, gereği düşünüldü.

Yargıtay Kararı

“Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle kanuni gerektirici sebeplere ve özellikle delillerin takdirinde bir yolsuzluk görülmemesine göre, yerinde bulunmayan bütün temyiz itirazlarının reddiyle usul ve kanuna uygun olan hükmün onanmasına, aşağıda yazılı onama harcının temyiz edene yükletilmesine ... tarihinde oy birliği ile karar verildi.”

İster alacak, ister boşanma, isterse tahliye veya müdahalenin men'i, hangi dava olursa olsun, davaların içerikleri ne kadar farklı bulunursa bulunsun, bu kalıp kararı rahatça uygulayabilir, tüm temyiz itirazlarını reddederek hükmü onaylayabilirsiniz. Yapılan da, -şüphesiz üzüntü verici- budur. Bu kaçamak, bu hiçbir gerekçe göstermeden gerekçeli karar vermiş gibi görünmek, haklı olarak şikâyet konusu olmaktadır, eleştirilmektedir. Yargı inandırıcı olmak zorundadır. Gerekçeli karar verme kuralı bunun için getirilmiş, yargının değerlendirilmesinde başlıca ölçülerden birisi olmuştur.

Kanımca, Yargıtay'da dosyaların yeterince incelenmediği kanaatinin yaygınlaşmasının temel nedenlerinden birisi budur. Kalıp onama kararı ile karşılaşan davayı kaybeden tarafı, davasının enine boyuna tartışıldığına, ileri sürdüğünüz temyiz itirazlarının sonunda geçerli kabul edilmediğine inandırmak zor, -onama kararında itirazların çürütülmesi şöyle dursun, bu itirazlardan söz dahi edilmemektedir- hatta imkânsızdır. Bu da doğaldır; yargılama bir duygu değil bir fikir olayıdır, (A) onama formülünün ise dava ile ilgili hiçbir fikri, hatta bilgisi yoktur.

Yargıtay Murafaaları

Bu kanatın yaygınlaşmasının bir diğer sebebi de, Yargıtay “murafaa”larıdır. (Yargıtay duruşmaları). Hukuk dairelerinin hemen hemen tamamına yakınında Yargıtay üyesi hâkimler, dosyaları murafaa (duruşma) gününden önce incelemektedirler. İnceleme, müzakere ve karar murafaadan sonra yapılmaktadır. Murafaa bu yönüyle bir davanın tartışılması, hukuki bir durumun analiz edilmesi olmaktan çıkıp, bir “anlatı” veya bir “dinleti” haline dönüşmektedir. Bu “anlatı” aynı zamanda, zamana karşı bir yarıştı. Daire'nin o gün en az yirmi beş veya otuz (yıl sonu ise daha fazla) duruşması vardır, duruşmayı idare eden daire başkanı tarafların açıklamalarını kısa kesmelerini bekler, bunu sağlamak için elinden geleni yapar. Savunma hakkına, yasal olarak doğrudan müdahale edemediği için, bu “elinden geleni yapmaya”, söz kesme dışında, pencereden dışarılara veya başını kaldırıp havalara bakmak, yüz buruşturmak, önündeki kağıda yazılar yazmak, şekiller çizmek vb gibi dinlemez görünmeyi ifade eden her türlü davranış dahildir.

Asıl zor durumda olan temyiz eden avukattır. Davanın son aşamasındadır, yüzlerce kilometre ötelere gelmiş, müşterisi, ayrıca bir hayli masraf yapmak zorunda kalmıştır. Nasıl yapılmalıdır da beş, fazladan on dakika içersinde, heyet dosyayı bilmediğine göre (Bir defa dosya kalemden getirtilmiş dosyanın henüz posta zarfının bile açılmadığını görmüştük , bir başka defasında da dosya, rapörtörde olduğu için bulunamamıştı.) önce dava konusu olayı, olayın maddi

ve hukuki özelliklerini açıklamalı sonra da, temyiz sebeplerini, bu sebeplerin hukuki dayanaklarını belirtmeli, analiz etmelidir. Açıklamalarının biraz uzayıp, on dakikanın ötelere sarkması halinde heyetin olumsuz izlenimler edinmesi endişesi ise aklından bir türlü çıkmamakta, kendisini rahat hissetmesine engel olmaktadır. Bu yakalanmaktan korkan bir insanın koşusuna benzer bir duygudur, heyetin nefesi her an ensesindedir.

Karşı taraf avukatının durumu rahattır; mahkemenin kararı usul ve kanuna uygundur deyip, işi bitirecektir. Bütün yapacağı olayın, temyiz eden avukatı tarafından saptırılmasını önlemek, gerekirse bir iki kelime ile –eğer varsa– gözden kaçırılmak istenen önemli noktaya dikkati çekmektir. Daha fazlasını, zaten tutumu ile başkan izin vermeyecek, yine de uzatırsa, “Hükmün onanmasını istiyorsunuz değil mi efendim” diyerek, “Ee sende kes artık” demeğe getirecektir.

Yıllarca hukuk dairelerinin birisinde başkanlık yapmıştı. Konusuna hâkimiyeti, ciddi ve dürüst tutumu, gayrimenkul hukukunda geniş bilgisi, kararlarındaki isabetle ün yapmış, yalnız hâkimler değil, tüm meslek camiasının saygısını kazanmıştı. Hukuk Genel Kurulu’nda bizler ile birlikte, sıra bekliyordu, yaş haddinden emekli olunca, avukatlığa başlamıştı. Belki de ilk murafaasıydı: “Murafaanın ne demek olduğunu gayet iyi bilirim.” diyerek söze başladı; “Yalnızca köşe noktalara işaret etmekle yetineceğim”. Genel başkanı “muhakkak” anlamında başını salladı, tebessüm etti, destekledi. Konuşmasının başlangıcı

gerçekten öyleydi, ama kendisini tutamadı, kısa bir süre sonra dikkati ve konuşmasında insicam kaybolmuştu, köşe noktaları bir yana başkanlığı zamanında asla müsamaha etmeyeceği ayrıntılar üzerinde duruyor, bilirkşi raporlarının detaylarına kadar iniyor, eleştiriler yapıyordu. Bir saate yakın zaman geçmişti, hâlâ konuşuyor; “Bir de şu nokta üzerine dikkatinizi çekmek isterim ...” ile başlayıp, yeni bir temyiz sebebinin ayrıntılarına giriyordu. Genel Kurul başkanı birkaç defa bakışlarını yakalamak girişiminde bulundu, başaramadı, tebessüm ederek başını sallıyor, “Anlaşıldı efendim” demeğe getiriyordu, fayda etmedi, iki sata yakın konuştu, bitirdiği zaman o da ama asıl heyet çok yorgundu. Eski başkanlarının sözünü kesmemek inceliğini göstermişlerdi ama (listede otuz altı murafaa vardı, başkası olsa kesinlikle müsamaha etmezlerdi) bu eski arkadaşlarının, durumu takdir etmemesine, sözü kısa kesmemesine belli ki içerlemişlerdi.

Bilmedikleri bunun başlangıçta hep böyle olduğu, yıllarca murafaa idare eden bir daire başkanın dahi, kürsünün arkasından önüne geçince, kendisini ayrıntılarının tuzağına kaptırmamasının hiç de kolay olmadığıydı. Bunun için zaman geçmesi, ünlü yeni meslektaşlarının heyetin soluğunu, bizler gibi, ensesinde hissetmesi gerekecekti. Bunu hissetmediği, daha doğrusu bu hissettirilmediği sürece temyiz eden her avukatın yapacağı, hatta yapması gereken buydu. Ama bu hissettirmeme belki sadece eski daire başkanlarına, eski üyelere bir veya iki tanınmış bir vefa borcudur. Kısa bir süre sonda onunda, kim olur-

sa olsun, beş veya on dakikalık zamana karşı yarışa katılmamasına engel olabilecek hiçbir güç yoktur.

Yargıçları Kızdırmak

Aklıma geldikçe, iyi mi yaptı, kötü mü yaptı diye hâlâ düşünür, davanın sonuncu merak ederim. Yıllar önce, bir meslektaşımız, sözü uzatınca, daire başkanı, azarlarcasına; “Anlaşıldı efendim” diyerek sözünü kesmişti. Meslektaşımız, diretti; davasını ayrıntılı olarak anlatmadan çekilmeyeceğini, bunun yasal hakkı olduğunu, heyetin sözünü kesemeyeceğini, kendisini sözlerini bitirinceye kadar dinlemek zorunda olduklarını söyledi. Gerçekte buydu; ısrarı karşısında, heyet müzakereye çekildi, konuşmasına devam etmesine karar verdi. “Aslında” dedi, arkadaşımız, “Sayın başkan sözümü kesmemiş olsaydı, konuşmamı bitirmek üzereydim, ama şimdi devam edeceğim... An az yarım saat daha konuşacağım. Temyiz eden ve murafaa talep eden olarak yasal haklarımı böylece teyit ve tescil edeceğim!..” Kol saatini çıkardı, önüne koydu, hiçbir şey olmamış gibi, konuşmasını sürdürdü.

Ben böyle bir davranışta hiç bulunmadım, yapmadım. Bir defasında hatırlıyorum, kendimi tutamamış, duruşma sırasında sık sık zabıt katibi ile konuşarak karar veren hâkime; “Ne zamandan beri duruşmaları zabıt katipleri idare ediyor”, demiştim. Belki bir özür, bunun dışında, genelde çoğu diğer meslektaşlarım gibi “Yargıçları kızdırmak” tan hep korktum. Avukatlığımın ilk yıllarında “...” ilçesinde bir hâkim vardı, halk arasında kara hâkim diye anılırdı: “Bakın”, derdi, “Her sabah gelecek, bu gün nasılsınız

efendim, afiyettesiniz inşallah, sizi her zaman iyi ve sıhhatli görüyorum, iyi günler dilerim” diyeceksiniz, “Beni hoş tutacak, kızdırmayacak, arz-ı ubudiyet edeceksiniz !” Latife de olsa bu sözde bir gerçek vardı. Tek hâkimdi, hepimiz olumsuz duygularına hedef olmaktan, bize olan kızgınlığını, takdir hakkını aleyhimize kullanarak, bizimle birlikte müşterilerimizden çıkarmasından çekinirdik. Bu korku, bu koşullanma şüphesiz!? Yıllar sonra bir kahve sohbetinde söz bir zamanlar kamulaştırma davalarıyla ünlü bir meslektaşımızdan açılmıştı, sohbette, eski bir Yargıtay üyesi de vardı; “Dosyada onun adını gördük mü, kararı eğer lehine ise hemen bozuyorduk” dedi. Korkularımız boşuna değilmiş, diye düşünmüştüm.

Çelişkili Kararlar

Bir başka sebep ise daire kararları arasındaki, arada sırada da olsa, çelişkiler, tutarsızlıklardır. Bir dairenin görüş değiştirmesi, daireler arası görüş ve değerlendirme farklıları normaldir, olması kaçınılmaz, hatta gereken bir durumdur. Hukuk statik değil dinamik bir olgudur, yaşayan, toplumla birlikte gelişme göstermesi gerekir. Daireler arası görüş farklılıkları ise “içtihadı birleştirme” konusudur. Üzerinde durmak istediğim, adliyeciyi deyim ile “aynı mahiyette” ve aynı zamanda, sadece tarafları farklı iki davada farklı kararlar verilebilmesi, örneğin birisi bozulurken diğeri onanmasıdır. Buna bir izah bulmak şüphesiz çok zordur. Örneğin aynı işyerinde çalışan iki işçi aynı toplu sözleşmenin aynı maddesine dayanarak hak talebinde (fazla mesai, izin ücreti vb.) bulunmuştur, mahkeme ikisini de kabul etmiş, tahsil

kararı vermiştir. Ama Yargıtay birini onanmış, diğeri-
ni bozmuştur. Yine örneğin, aynı idare yan yana iki
parseli aynı tarihte kamulaştırmıştır, aynı emsaller
gösterilmiş, aynı bilirkişiler tarafından incelenip, de-
ğer takdir edilmiştir, ama bakarsınız birisi bozulmuş,
diğeri onanmıştır. Ender de olsa bu gibi durumlarda,
hele davaların avukatları farklı kişilerse, avukatların
durumu çok zordur. Yeterli incelemenin yapılmadığı
düşüncesini içinizden atmanız kolay değildir.

Farklı Durumlar

Meslektaşlarımızda bu anlattıklarımın benzer ör-
nekler çoktur, adliye koridorlarında duruşma sırası
beklerken günün sohbeti bu gibi durumlardır. Ama
bunlardan yola çıkarak bir genelleme yapmak, dos-
yalar incelenmiyor diye bir sonuca varmak yanlıştır.
İki durumu, dosyaların incelenmesi ile inceleneme
biçimini, kararların yazımında (özellikle onama ka-
rarlarının) gereken özenin gösterilmemesini birbi-
rinden ayırmak lâzımdır, bunlar farklı durumlardır.
Yargıtay'da dosyaların incelenip tartışıldıkları husu-
sunda şüphem yoktur. Belki bazı tetkik hâkimleri
temyiz yazılarının, cevapların ayrıntılarına girmekten
çok mahalli (yerel) mahkeme kararını, belgeleri in-
celemekle yetinmektedirler. Bu yüzden ileri sürülen
önemli itirazlar gözden kaçmış, ya da başka bir so-
nuca varılmış olabilir. Genelde bu gibi gözden kaçan
noktalar, değerlendirilmede düşülen hatalar karar
düzeltmesi (tashihi-i karar) yoluyla giderilmekte-
dir. Bu kanaatimi şöyle bir gözleme dayandırıyorum:
Bu güne kadar yasa hükmüne açıkça aykırı veya

Yargıtay'ın kendi ifadesi ile kökleşmiş uygulama ve içtihatlarına ters düşen bir kararın onandığını görmedim. Örneğin mal sahibinin on gün süreli ödeme ihtarına dayanarak (yasal süre otuz gündür) verilen tahliye kararının onanmasına imkân yoktur. Ama ihtiyaç var mıdır yok mudur? Siz mal sahibinin samimi olmadığına inanırsınız delillerle bunu kanıtladığınızı düşünürsünüz, bu gerçekten de böyle de olabilir, ama mahkeme ihtiyacı sabit görüp, tahliye kararı verebilir. Yargıtay çok önem verdiğiniz, güvendiğiniz delilerinizi görmezden gelmiş olabilir.

Her dava kendine özgü bir olay değil midir? Ayrıntıları kavrayıp, değerlendirmeden davayı kavrayıp, anlamak mümkün mü? Şüphesiz adaletin özü olmaz, yüz binlerle dosya arasında sıkışıp, kalmış olma belki yargıçlar, Yargıtay üyeleri için bir özür, ama ülkemiz yargı sistemi için bir eksiklik, bir kusurdur, yargı sistemini ıslah etmeden de giderilmesi pek mümkün olmayacaktır.

Kanımcıca asıl önemli olan, geçen zaman içersinde hukuk yaşamımıza, bir anlamda toplumsal yaşama, verilen yönler, getirilen yorumlardır. Yargıtay'ın değerlendirilmesi buna göre yapılmalıdır.

Üst Mahkemeler

Yargıtay, yargı kararlarının kendi içinde denetlenmesi değerlendirilmesi fikrinin gerçekleşmesi sanıldığı kadar eski değildir. (Bilgi için bkz. Dr. Recai Seçkin, *Yargıtay, Tarihçesi- Kuruluş ve İşleyişi*, 1967, Adalet Bakanlığı Yayınları, Yeni seri No: 7) Yargıtay'ın bildiğimiz, tanıdığımız Yargıtay olması Cumhuriyetten

sonradır; “içtihadı birleştirme kararları”nın en eskisi, hukuk bölümünde 29.12.1926, ceza bölümünde 5.01.1927 tarihlidir.

“Her insan gibi hâkimler dahi yanılabilirler ve bunun sonucunda yanlış kararlar verebilirler. Bundan başka birkaç anlama gelebilen bir hukuk kuralının yorumlanmasında mahkemeler arasında görüş ayrılığı olabilir. Yargı kararlarının doğru olması, bu kararlarda yanılma bulunmaması, devletin temel işlerinden olan adalet dağıtma işinin başlıca ilkesidir. Gerçekten mahkemeye giden kimse, hukuka uygun bir karar verilmesini bekler, yoksa haksız bir durumun ilâma bağlanmasını ve mahkeme eliyle hakkından yoksun bırakılmasını değil ... sosyal hayatta, mahkeme aracılığı ile bir insanın uğradığı haksızlıktan daha ağır, daha derin yaralar açan hiçbir haksızlık düşünülemez. Yanlış kararlar verilmesini önlemek düşüncesi ile mahkeme kararlarının daha yüksek bir mahkemeye inceltmek ve bu kararlar içinden yanlış olduğu anlaşılana kadar yüksek mahkemece bozulmasını ve doğru olduğu anlaşılana kadar ise doğru oldukları belirtilerek onlar üzerindeki yanlışlık kuşkusunun kaldırılmasını sağlama yolu benimsenmiştir. Çağdaş hukukta kararları inceleme işinin üst mahkemeler ve Yargıtay adında iki tür mahkemeye yaptırıldığı ülkeler görüldüğü gibi sadece Yargıtay adında tek bir yüksek mahkemeye gördürüldüğü ülkeler dahi vardır. Üst mahkemeler ilk mahkemeler kararlarını hem olayların sabit sayılıp sayılmamasında yanlışlık olup olmadığı, hem de hukuk kurallarının sabit sayılan olaylara uygulanmasında yanlışlık bulunup bulunmadığı yönünden incelemek-

le yükümlü tutuldukları halde Yargıtay kural olarak, davadaki olayların (maddi meselenin) incelenmesi ile ilgilenmez, o, sadece hukuk kurallarının doğru uygulanıp, uygulanmadığının (hukuki mesele) incelenmesi ile ödevli tutulur.

Üst mahkemeler bulunmayan ülkelerde dahi, Yargıtay, hiç değilse nazari olarak, yalnız hukuk kurallarının doğru uygulanıp uygulanmadığını (hukuki meseleyi) incelemekle görevlidir.

Hukuk kurallarının, bu kurallara ülkenin her yanında aynı anlam verilerek uygulanması, anayasalardaki (yasa karşısında eşitlik) ilkesinin tabii sonuçlarından dır. Bu günkü düşüncelere göre Yargıtay hukuk uygulamalarındaki birbirini tutmazlıkları önlemek üzere; hukuk kurallarının mahkemelerce aynı biçimde yorumlanmasını sağlamakla da ödevlidir. Demek ki Yargıtay, bir hukuk kuralının gelebileceği anlamlardan birisine göre hüküm verilmiş olması halinde mahkeme kararını doğru saymayacak, kararda hukuk kuralının kendi görüşüne uygun anlamı benimsenmiş olmadığı durumlarda kararı hukuka aykırı bulacak ve bozacaktır.

Yine çağdaş hukukta bir mahkemenin Yargıtay sayılabilmesi onun üstünde (yani onun kararlarını inceleyip, bozma veya onama yetkisine sahip) başka bir mahkeme var ise o mahkeme, artık, hukuki görüşlerini bütün ülkede kabul ettirme olanağına sahip değildir ve bu bakımdan Yargıtay niteliğinde bir mahkeme olmaz." (Dr. Recai Seçkin, Yargıtay Tarihi Kuruluşu ve İşleyişi, s. 3, 4.)

Cumhuriyet Adliyesi

Böylece Türk hukukunda, adli yaşamında yeni ve yaratıcı bir dönem başlamıştır. Bundan sonrası yaşadığımız ve bildiğimiz tarihtir; ama nedense üzerinde yeterince durulmamış, yargıçları, savcıları, avukatları kâtip ve mübaşirleriyle adliyenin geçtiğimiz altmış içersinde gösterdiği olağanüstü çaba yeterince değerlendirilmemiş, tutturulan başarı çizgisinin değeri pek anlaşılmamıştır. Türk adliyesi, Türk adliyesinin insanları, çok hak ettikleri halde, yeterince övülmemiş, yüceltilmemiştir.

Mesleki bir gayretkeşliğe düştüğüm, kayırmacılıktan kendimi alamadığım düşüncesinde değilim. Söz konusu olan, sadece belli bir eğitimden ve uygulamadan geçtikten sonra belirlenmiş, muhtevası (içeriği) uzun bir zaman kuşağı içersinde yaşanarak ve uygulanarak anlaşılmış, anlam kazanmış hukuk kurallarının değişen ve gelişen toplum ve yaşam ilişkilerine uygulanmasından ibaret olsaydı belki!...Ama söz konusu olan sıradan bir adli görev ve hizmetin sınırlarını çok aşan bir durumdu. Cumhuriyet adliyesinin insanları, benimsenen yabancı hukuk ve kanunlara göre yeni bir hukuk yaratılması, toplum yaşamına, adaletsizliğe düşmeden, hakkaniyeti hiç gözden çıkırmadan, yeni yön verilmesi, yaşamın benimsenen hukuka, benimsenen yabancı hukukun yaşama uygun hale getirilmesi görevini üstlenmişti. Üstelik bu görevi yerine getirebilmesi için elinde ne yeterince zaman ve ne de araç vardı.

Batılı hukukçuların tavsiyelerine uyularak Avrupa memleketlerindeki en modern kanunlar seçildi. 1926

İtalyan Ceza Kanunu, İsviçre Medeni Kanunu ile İcra ve İflâs Kanunu ve Neuchetel Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu kabul edildi.

Bu nasıl mümkün oldu.

Burada yine Ankara'ya varışında karşılaştığı sürprizi anlatan Sauser-Halle'in sözlerini nakledeceğim.*

1926 Martında Adliye Vekalêti'nin eski binalarından birinde tanımak şerefine eriştiğim genç Adliye vekili Mahmut Esat Bey muazzam bir gayretle bütün kanunların yeniden hazırlanması işine girişmişti. Lausanne ve Fribourg Üniversiteleri'nin eski hukuk talebesi, demokrasi aşkını ve Türkiye'yi batılılaşmaya yöneltme azmini her halde İsviçre'de geliştirmişti.

Bana, "Bir ay önce, 1926 Şubatında memleketinizin Medeni Kanunu kabul ettik. Bu kanun birkaç güne kadar yayınlanacak ve altı ay sonra, yani sonbaharda yürürlüğe girecektir." dedi.

Ben, bu cevap üzerine Türkiye'deki adliye mensuplarının yepyeni bir hukukla kaynaşabilmesi için bu müddetin pek kısa görüldüğünü, İsviçre'de bile dört senelik bir intikal devresinin ön görüldüğünü işaret edince, bakan kısmen milliyetçi bir iddia ve kimsende siyasi inanışının tesiri ile ve kesin bir ifadeyle şu cevabı verdi: "Biz Türk hukukçularına altı ay müddet veriyoruz. Bu süre yeterlidir. Zaten birden fazla kadın alma usulünü derhal kaldırmak istiyoruz. Eğer dört sene daha beklersek birkaç kadınla ev-

* Prof. Sauser-Hall, "...1925' ten 1931 kadar hükümetinizin hukuk müşaviri sıfatıyla memleketinizde bulundu. İşte bu sıfatla Medeni Kanunu'nun kabulü ve tatbikinde kesin bir rol oynadı. Üstat aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nde profesörlük yaptı." Avukat Pierre Audeoud.

lenmek isteyenler, intikal devresinde bunu yapmak için acele edecekler ve bu yüzden Cumhuriyet'in gerçekleştirmek istediği başlıca inkılaplardan bir tanesi geciktirilmiş olacak.”

Kendisine cevaben; “Fakat”, dedim, “Aile hukukunu derhal neşreder ve sonra yeni kanunun diğer kısımlarını peyderpey yürürlüğe koyabilirsiniz.”

“Düşünceniz fena değil, fakat her şey bitti. Büyük Millet Meclisi kararını verdi, altı ay içinde Türk halkının bütün medeni hayatı İsviçre hukuku tarafından tanzim edilmiş olacak. İsviçre Medeni Kanunu sade ve açıktır. Bu kanun hukukçularımız iyi karşılanacağından ve zamanla Türk halkının âdetlerine devamlı ve derin tesirler icra edeceğinden eminim” (Cenevre Barosu Başkanı Avukat Pierre Audeoud, *İstanbul Barosu Dergisi*, 1966, S. 10. s. 425, 426.)

Sorun, elbette, Mahmut Esat Bozkurt'un Cumhuriyet hukukçularına verdiği “altı ay müddet” içersinde çözümlenecek gibi değildi. Bu gün bile, altmış yıl oluyor, tam çözümlenmiş, yabancı bir hukuku benimsemenin, eski bir topluma yeni bir hukuku uygulamanın yarattığı sorunlar tam giderilmiş sayılmaz. Ama toplum organizmasının neyi kabul edip, neyi reddettiği, neyi kendine uydurup, ne ile birlikte yaşamaya katlandığı artık anlaşılmıştır. Bunu değerlendirmek, sadece bazı gözlem ve izlenimlerle sınırlı bu yazının çerçevesi dışındadır. Bu ayrı bir araştırma konusudur. Türk halkı hukukçu ve sosyologlarından, hukuk devrimini tartışıyor olma korkusunu bir tarafa bırakarak, bu araştırmayı gerçekleştirmesini beklemektedir.

Yargıtay'ın Tutumu

Teslim edilmesi ve övülmesi gereken Cumhuriyet adliyesinin önce tutumu, sonra çabası ve en sonra da başarısıdır. Bu büyük onurun önemli bir payı da şüphesiz Yargıtay'a düşmektedir.

Yargıtay'ın tutumu daima Cumhuriyet amaçlarına uygun, onunla paralel, yorumları ve uygulamaları her zaman Türk hukuk devrimi yönünde olmuştur. Tersine, Yargıtay hiçbir zaman tutucu, hukuk devrimine karşı bir tutum içerisinde bulunmamış, hiçbir hukuk kuralını, yasa hükmünü bu yönde yorumlayıp, uygulamamıştır.

Bu ideolojik bir tutum değil midir? Öyle! Kişi haklarını benimsenen hukuk devrimi doğrultusunda ele almak, yorumlamak, uygulamak; hukuk devrimine, kişi haklarına göre öncelik vermek anlamına gelmez mi? Doğru! Mücerret hukuk mantığı ve hukukçu tutumu ile Yargıtay'ın bu ele alış, hukuk devrimine kişi haklarına göre öncelik veriş biçimi, kişi haklarına Cumhuriyet ve hukuk devrimi amaçlarına uygun düştüğü ölçüde hak tanınması, şüphesiz eleştirilebilir, hatta bunun hukuk devrimi esaslarıyla çeliştiği, haklı olarak ileri sürülebilir. Muhakkak! Hukuk devriminin özü kişi hak ve hukukunun önceliği ve üstünlüğü değil miydi, hangi mülhaza ile olursa olsun, isterse kişi hak ve hukukunun önceliği düşüncesini ve uygulamasını gerçekleştirmek, genel, amaç ve kararıyla olsun, somut kişi haklarının önüne, hiçbir kavram, hiçbir ideolojik amaç getirilemezdi, getirilirse çelişki olurdu. Bu mantığı sürdürmek, bir yerde araç-amaç tartışmasına girmek olacaktır. Aradan uzun bir süre

geçmiş, çok zor bir dönem atlatılmış, önemli bir noktaya; kişi hak ve hukukunun önceliği ve üstünlüğü aşamasına gelinmiştir. İstenen, beklenen de budur. Bu noktaya gelinmesinde Yargıtay'ın Cumhuriyetçi tutumunun, hukuk devrimini benimsemesinin, toplum yaşamını bilinçli bir şekilde yönlendirmesinin önemli bir rolü ve büyük katkıları vardır. Gerisinin, kanımca, soyut bir tartışmayı boşuna sürdürmekten başka bir anlamı olmayacaktır.

Yargıtay'ın Çabası

Bu elbette, Cumhuriyet adliyesinin büyük çabalarıyla, olağanüstü dememek için hiçbir sebep yok, mümkün olabilmiştir. Zorluk, sadece, yaşanmamış olması bir tarafa, aynı zamanda yeterince bilgi sahibi olunmayan bir hukuku, bir yaşam biçimini öğrenip, uygulamaktan ibadet değildi. Buna ek olarak, asıl zorluk, bu uygulamanın, eski bir toplumu, asırların oluşturup, pekiştirdiği eski bir zemin, bu zemine göre düzenlenmiş ve gelişmiş ilişkilere uygulanması, eskinin, benimsenin yeni hukuka ve ne olduğunun anlaşılması pek de mümkün olmayan yeni bir yaşam ve ilişkiler biçimine göre yeniden yorumlanıp, değerlendirilmesinden kaynaklanıyordu.

Adam tutturdu; "Karımı boşadım... Sen de mahkeme de boşa", diyordu. Masamda en "Avukat Bey" görünümüm ile oturuyordum; "Sen, karını boşamazsın" dedim, "Karını mahkeme boşar!". Israr ediyordu; "Şimdi artık aynı evde oturamam bey", dedi, "Günahtan korkarım!" Artık saflık mı, yoksa cahillik mi, bu defa bağırarak; "O senin karın efendi!" dedim,

“Karını sen boşayamazsın!” Cahilliğimi hoş görürcesine gülümsedi; “Hiç karım, olur mu bey!” dedi, “Ben onu boşadım artık, boş ol dedim.” Sorun, sonunda anlaşıldı; iki gün önce, akşam yemeğinde, oğullarının yanında, su testisini göstermiş, “karı boş” demiş, bu “boş ol” (boşama) anlamına geliyormuş, oğulları; “ne yaptın, anamızı boşadın...” demişler, karısı hemen başını örtüp, “namahrem” olmuş. “Nikah zeval bulmuştu” ama hükümetin nikahı devam ediyordu, benden istediği hükümetin nikahını da, –öyle diyordu– iptal ettirmemdi. Yine, bilgisizliğimi hoş gördüğünü belli ederek gülümsedi, tekrar etti; “Ben onu boşadım ki, bey!” dedi. “Boşadığın gibi, git yeniden evlen” demek aklıma gelmedi. Tecrübesizlik; “Hükümetin kanununda böyle boşanma sebebi yok” diye tekrarladım, kestirdim attım.

Doğrusu Yargıtay’da önceleri kestirip, atıyordu; ya sentez yapmıyor ya da özellikle aile hukukunda sentezin hukuk devriminin ilkelerinden ödün vermek anlamına gelebileceğinden korkuyordu.

“Mehr” Örneği

“Mehr” ile ilgili tutum ve kararlar buna bir örnektir; varılan son nokta, “mehri müecceli”, bir bağışlama vadi olarak nitelendirmek suretiyle, toplum aile ilişkilerinde yerleşik, İslâm hukukundan gelen bu eski müesseseye geçerlik tanımaktır.

“...Davacı 100.000 lira mehr alacağıнын kayınpederi olan davalıdan alınmasını istemiş, mahkeme ödeme kararı vermiştir.

*İslâm hukukunda, kocanın evlenme sözleşmesi anında ya da devamı sırasında, bazen de sona ermesi halinde, kadına belirli bir mal, para veya ekonomik değeri olan bir şey armağan etmesi gerekir, buna "mehr" denir. İslâmiyet öncesi Arabistan'da mevcut olan mehr, İslâmiyet'ten sonra Kuran'da muhtelif ayetlerde, Peygamber hadislerinde kadın yararını değiştirilerek benimsenmiş ve günümüze kadar gelmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Doç. Dr. Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ank. 1974, s. 210 vd.; Doç. Dr. Hüseyin Hatemi, *Hukuk ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, İstanbul 1976, s. 316 ve sonrası) Mehr, peşin ödenecekse "mehrî muaccel", kısmen ya da tamamen ileri bir tarihte ödenecekse buna da "mehrî müeccel" adı verilir. Mehr'in borçlusu kural olarak kocadır. Fakat üçüncü bir kişinin koca adına ödeme-yi yüklenmesi de mümkündür. Bu durumda "mehr" in borçlusu koca değil, yükümlenen (taahhütte bulunan) kişidir. Tediye yükümlenen kişiden istenir. Üçüncü kişi kocanın haberi olmadan mehrî ödemeyi yükümlenmişse, kocaya bir bağışta bulunmak istediği kabul edilir. (Bkz. Halil Cin, a. g. e., s. 241)*

Medeni Kanun, evlenme sözleşmesi sırasında karı kocadan birinin diğerine bir mal veya para vermesini ya da vermeyi vaat edip, bir süre ertelemesini yasaklamamıştır. Bu nedenle eski hükümlere göre kurulmuş mehr, Medeni Kanun tarafından yasaklanmış bir hukuki ilişki kabul edilemez. (2.12.959 günlü 14/30 sayılı içtihadı birleştirme kararının gerekçesi). Mehr sözleşmeleri bu gün için de geçerlidir. (Örnek

Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi'nin 25.10.1965 günlü 4557/5028 sayılı kararı)

Mehri müeccel, yukarıda belirtildiği gibi, ileriye (evliliğin boşanma ya da ölümle son bulması haline kadar) yönelik bir bağışlama vadidir. Koca dışında üçüncü kişinin de bağışlama vaadi geçerlidir. Ancak bu durum, Borçlar Kanunu'nun 110. maddesinde yazılı, üçüncü kişi yararına borç altına girme olmayıp, Borçlar Kanunu'nun 238. maddesinde düzenlenmiş bağışlama vadidir. Bağışlama vadinin geçerliliği yazılı olma koşuluna bağlıdır.

Davaya konu olayda, davalı kayınpeder, üçüncü kişi olarak (mehri müeccel) bağış vadini 14.9.1979 günlü sözleşmeyle yapmıştır. Sözleşme altındaki imzayı 27.6.1984 tarihli oturumda imzalı beyanı ile benimsemiştir. O halde sözleşme geçerli olup, kural olarak davalı mehri müecceli ödemekle yükümlüdür..."

(Yargıtay Dördüncü Hukuk Dairesi 984/9153 E 985/1223. K sayılı 18.2.1985 tarihli karar)

Bu, varılan son aşamadır, kanımca doğrudur da. Mehri müeccel pekâlâ ileri dönük, nikahın sona ermesi koşuluna bağlı bir bağışlama vadi olarak değerlendirilebilir, toplum yaşamamızın ve İslam aile hukukunun temel kurumlarından birisi günümüzde "bağışlama vadi" adı altında geçerlilik kazanabilir, önemli bir gereksinimi karşılayabilir. Ama altını çizelim, bu aşamaya hemen ve kolayca gelinmemiştir. Yargıtay, değil biraz önce naklettiğim kararında olduğu gibi evlilik bağı Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra da kurulmuş olsa taahhüt edilen "mehri müecceli" geçerli saymak, Medeni Kanun'un

yürürlüğe girmesinden önce, eski hukuka göre kurulmuş evliliklerde üstlenilen mehrin, Medeni Kanun yürürlüğü sırasında boşanma halinde ödenmesinin gerekip gerekmediği (geçerli olup olmadığı) konusunda bile tereddüt etmiştir. Önceleri “8 Nisan 1935 tarihli kararda yazılı olduğu gibi; “Ahkâmı sabıka zamanında zimmete terettüp eden mehr borçları Kanunu Medenin meriyetinden sonra vaki boşanma ile dahi lâzımül ifa olacağını” kabul etmiş olmasına rağmen, sonra görüş değiştirmiş ister boşanma ister ölümle son bulsun; “...Medeni Kanun’un nikah akdinin icrası zamanında bidayette, nikahın zevâlinde fazla bir para ödemeye dair taahhütleri amme intizamı bakımından muteber addetmemiş” Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra, daha önceki bir evliliğe (Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden önceki evliliğe) de dayansa mehr taahhütlerine dayanılarak açılan davaları reddetmiştir. Konu sonunda 2.12.1959 tarihli 14/30 sayılı içtihadı birleştirme kararında tartışılarak çözümlenmiş; “Kanunu Medeni’nin meriyetinden evvel akdedilmiş olan nikah dolayısıyla terettüp eden mehri müeccelin, Kanunu Medenin meriyetinden sonra boşanma vukuunda tediyisi lâzım geleceğine” karar verilmiştir. Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra, medeni kanuna göre yapılan evlenmelerde bir değişiklik yoktur, mehr üstlenilmiş olsa dahi geçerli değildir, ödeme gerekmemektedir.

“Medeni Kanun, boşanmanın mali yönden hukuki sonuçlarını 143, 144, 145 ve 146. maddeleri ile 150. maddesinin 5. bendi hükümleriyle düzen altına

almıştır. Davaya esas olan ve evlenme cüzdanının özel mukavelelere ilişkin hanesine yazılan ve davalı ile ayrıca iki tanık tarafından imzalanan yazıda (E. ile 14.4.1953 tarihinde evlendik, kendisine peşinen 5 adet yüzer liralık Cumhuriyet beşlisi verdiğim gibi –bu şüphesiz mehri muacceldir– ölüm, ayrılık ve boşanma vuku bulursa madeni altın lira 41 kuruş vermeyi şimdiden kabul ve taahhüt eylerim –bu da adı konulmakla birlikte şüphesiz mehri müecceldir– denilmekte ve pullar üzerine 14.4.1953 tarihi bulunmaktadır. Bu şekilde yapılan anlaşma yazılışından da anlaşılacağı üzere anılan maddeler hükümlerine uygun değildir ve 150 inci maddenin 5 bendindeki muteberlik şartı da gerçekleşmemiştir. O halde geçerli bir akit yoktur...” (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 12.9.1962 tarih 25/43 sayılı kararı.)

Bu 1985 Şubat’ına, konunun başlangıcında ilk naklettiğim karara kadar böyle gidecek, ancak bu karar ile aile hukukunun eski bir kurumu yeni hukukun bir müessesesi içersinde geçerlik kazanmış, boşanmanın mali yönden hukuki sonuçlarındaki boşluk, toplum yaşam ve ilişkileri zorlanmadan gideilmiş olacaktır.

“Ecri Misil” Örneği

Bir başka örnek “ecri misil” davalarıdır. Hiç unutmuyorum; yazıhaneyi açalı bir ay ya olmuş ya da olmamıştı. Kapıdan kısa boylu, zeki bakışlı bir köylü girdi, “Otur” dedim, oturdu. Bekledim, sigarasını yaktı, sonra cebinden bir dava dilekçesi çıkardı, uzattı. Yıllık 500 lira olmak üzere, beş yıllık 2.500

lira –o tarihte çok önemli paraydı– Ecri misil dava ediliyordu. Sebebi de davacının tarlasını sekiz yıldan beri ekip, biçmesi; fuzulen işgal (haksız olarak işgal) etmesiydi. Yüzüne baktım, başladı aslında tarlanın kendinse ait olduğunu ama bir haksızlığa kurban gittiğini uzun uzun anlatmaya. Dinlemiyordum, kafam “ecri misil”e takılmıştı, “ecri misil” diye hukuki bir terim hukuki bir kurum bilmiyordum. Anadolu’da hangi hukuk mahkemesi kalemine giderseniz gidiniz, dava dosyalarını şöyle bir karıştırınca her on/on beş davadan birisinin ecri misil davası olduğunu öğrenecek kadar ise henüz zaman geçmemişti. Kitapları, Medeni ve Borçlar Kanunu ile ilgili metinleri hatırlamağa çalışım, boşuna, böyle bir sorumluluk türü hatırlamıyordum. Bize böyle bir hukuk kavramı, hukuki müessese öğretmemişlerdi.

Gerçekten de yoktu, *Mecelle*’den geliyordu, yerine göre bir işçinin veya hizmetlinin veya taşınır veya taşınmazın, yaygın uygulamasıyla tarlanın, kullanım bedeli belirtilmeksizin çalıştırılması veya kullanılması karşılığı, benzerlerine göre ödenmesi gereken tazminat, kısaca, işçi çalıştırılmış ise ücret, bir mal kullanılmış ise kira karşılığını ifade ediyordu. Beş yıllık zamanaşımı süresi yeni kiraya benzetilmesinden ileri geliyordu.* Ne var ki, yaşayan bir sorumluluk türü,

---

* Madde 414.- Ecr-i Misl, tarafsız bilirkişilerin benzerlerini göz önüne alarak takdir ettikleri ücretti. (Mecelle)

Madde 472.- Bir kimsenin sözleşme yapmadan ve izin almadan birinin malını kullanması durumunda, o yer kiraya verilebilir durumda ise ecri misil gerekir, değilse gerekmez. Ama mal sahibi ücret talep ettikten sonra da kullanması halinde o yer kiraya verilmek için ayrılmış bir yer olmasa dahi ücret ödenmesi gerekir. (Mecelle)

hukuki bir kurumdu. Hazine (Maliye Bakanlığı) bile, eski hukuktan gelen bir müesseseden yararlanmanın hukuk devriminin ilkeleri ile bağdaşıp, bağdaşmayacağını düşünmeksizin, ecri misil davaları açıyor, hatta bu tür davacıların başında geliyordu. Medeni Kanun'un kabulünden yıllarca sonra (6 Temmuz 1936 Tarihli 3699 sayılı Kanun) "hazineye ait arazi, bağ ve bahçelerin 1938 ve musakkâfatın 1934 yılları sonuna kadar fuzuli işgallerinden mütevellit ecri misiller" ile kanun bile çıkarılmıştı. Daha önce de 2490 sayılı Kanun'la Hazine'ye ait ecri misillerin de diğerlerinde olduğu gibi mahkemelerce hüküm altına alınmasını gerektiren bir kanun kabul edilmişti.

Yargıtay çok zorlandı, büyük çabalar sarf etti, çeşitli içtihat ve içtihat değişiklikleri sonucunda ; "Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'nun kabulü ile kaldırılmış olmasına rağmen" gereken yorum ve sentezi yaptı, ecri misil çağdaş hukukumuzda da, zaten var olan, yerini korudu.*

Örnekleri çoğaltmak mümkün; giderek bu örneklerin belirlediği tutum ve hukuk sorunlarının ele alış, çözümleniş biçimi, örnek olay olmaktan çıkıp, yaygın uygulamasına ulaşmıştır. Hukuk yaşayan bir olgudur, yaşama yorumlanıp, anlam kazanmadık-

---

Madde 564.- Bir kimse bir kişiye miktar belirtmeksizin filan işi göre sana ikram ederim dese o da bildirilen hizmeti yerine getirirse ecri misli hak eder (Mecelle)

Madde 565.- Ücret belirtilmeden işçi çalıştırıldığı zaman gündeliği biliniyorsa bilinen, ücret bilinmiyorsa ecri misil ödenir. Esnafın buna benzeyen işlerinde de aynı kural uygulanır. (Mecelle)

* Senai Olgaç, *Türk Medeni Kanunu Şerhi*, 1967, kitabında, MK'nın 908. maddesi şerhinde 1967 yılına kadar Yargıtay'ın ecri misil konusunda görüş ve içtihatları özet olarak verilmektedir.

ça, varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Toplum ilişkilerini başka türlü düzenlemek, hukuku var olan toplumsal ve kişisel ilişkilere göre anlayıp, yorumlamak ve uygulamak yerine, kişisel ve toplumsal ilişkileri, bunların üzerinde, katı, bürokratik bir tutumla, üst norm anlamına gelen kurallara göre düzenlemek, ilişkilere bunlara göre biçim vermeğe çalışmak mümkün değildir. Belki olur ama bu, hukuki düzenleme değil zulümdür.

Toprak Mülkiyeti Düzeni

Ülkenin var olan toprak düzeni bir başka ve önemli zorluktu. İmparatorluğun, asırlardan bu yana gelen temel toprak düzeni, hep bildiğimiz gibi, özel mülkiyete göre kurulmamıştı. Vakıflar, özellikle Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemelerle bu kurallardan sapsular başlamış, Arazi Kanunnamesi ile çeşitli arazi türlü, arazilerden çeşitli yararlanma şekilleri ile özel toprak mülkiyetinin sınırları önemli ölçüde genişletilmeğe çalışılmıştı. Diğer taraftan özel mülkiyete konu arazilerin sınırları komşulara göre belirleniyor, bu da sayısız sorunlara yol açıyordu. Ülkemiz hukuk devriminin amaçlarından birisi çağdaş ailenin kurulması ise diğeri de özel toprak mülkiyeti düzenininin kurulmasıdır. Bu iki büyük amaç gerçekleşmedikçe hukuk devriminden söz etmek mümkün değildi. Bu büyük ve zor görevde başta Yargıtay olmak üzere Cumhuriyet adliyesine düşüyordu.

Medeni Kanun, birisi özel mülkiyet, diğeri kamu mülkiyeti (amme emlâki) olmak üzere iki mülkiyet türü kabul ediyor. Asıl önemlisi arazi üzerindeki

ağaç, bina, ve benzerini mütemmim cüz' kavramının getirerek özel mülkiyet konusu olmaktan çıkarıyordu. Hiç unutmam; bir başkasına ait tarladaki zeytin ağaçlarının kendisine ait olduğunu söylediği zaman adama çok kızmıştım. Böyle şey olur muydu, tarla kiminse ağaçlar da onun olurdu, "Ne cahiller var" diye bir de adama gülmüş, adamın ertesi günü zeytin ağaçlarının tapularını getirip, önüme koyunca nasıl mahcup olacağımı hiç düşünmemiştim. Asıl cahil bendim! Çok olmadı, Danıştay'da bir dalyan davam vardı, dalyanın asırlık duvarları yüzünden belediye ile sorunlarımızı çözemiyorduk. Belediye imar mevzuatına göre dalyanın duvarlarını bahane edip, asıl dalyanı ortadan kaldırmak istiyordu. Danıştay, denizlerde kıyılarda "mevcut mevzuata göre özel mülk olamaz" diyerek davamızı kökten reddetti. Bu defa biz de gittik, eski hukuka göre edinilmiş müktesep hakkımızı belgeleyen tapuları Danıştay'ın önüne koyduk, mahcup olmak şöyle dursun, tanınmamakta, eski hükümlere göre edinilmiş hakların, Tatbikat Kanunu'na göre geçerliliği kuralını görmezden gelmede ısrar ettiler.

Büyük Göç

Uygulamadan, özellikle iskân uygulamalarından gelen sorunlar, iki hukuka, eski ve yeni, göre edinilmiş mülkiyet farklılıklarının ortaya çıkardığı sorunlardan daha az değildi, hatta daha çoktu.

---

* Tamamlayıcı parça.

Sigaramı yaktım, kahvemi yudumladım; “Peki sen?” dedim.

“Mübadılım.”*

Yanıdaki daha yaşlıydı, sormadan cevap verdi; “Tefizen Bey, tefizen!..”**

Başımı üçüncüsüne çevirdim; o ise muhacirdi, köylerinde güçmen (göçmen) yoktu.

Kafam iyice karışmıştı, sorunlarına çözüm bulmak bir yana, aralarındaki farkın ne olduğunu dahi doğru dürüst bilmiyordum, *İskan Mevzuatı* diye bir kitap buldum, aylarca her akşam üzerinde çalışıyor, konuyu kavramağa uğraşıyordum. Kitabın sonunda yazarı bir de şema yapmıştı, günlerle inceledim, kafam büsbütün karışmıştı.

Biz o dönemleri yaşamadık, bilmiyoruz. Tarih kitaplarında da okumadık; yok gibi davranılmıştı. Dede ve ninelerin yahut anne ve babaların dışında kimse- nin İmparatorluğun son döneminde, dağılıp çökmesi sırasında o “büyük göç”, büyük geri çekiliş de diyebiliriz, olayı hakkında fazla bir bilgisi yoktu. Batıda, Rumeli’nde, Kuzey doğuda Kafkaslarda yaşayan yurttaşlarımız, insanlarımız kitleler halinde geri çekiliyor, Anadolu’ya dönüyorlardı. Sık sık aklıma gelir; on, on beş yıl içersinde yüz binlerce, hatta milyonlarca ailenin, sırasında Kurtuluş Savaşı sonrasında olduğu gibi zorunlu olarak, göç etmesi, yeni iklimlerde yeni ortamlarda, kendi yurdu da olsa, yerleşmesi, yeni bir yaşam başlatması siyasal, toplumsal vb. hangi yön-

---

* Mübadil.

** Tefhizen.

den bakarsanız, hiç de sıradan bir olay değildir. Ama bu olay, belki de bana öyle geliyordu, bütün önem ve dehşetine rağmen, hemen her gün rastlanabilir bir olaymış gibi karşılanıyor, kısaca bu büyük göçe bağlı olarak ortaya çıkan yerleşim sorunlarına kimse gereken değeri vermiyordu.

İdare, göç eden yurttaşlarımızı, insanlarımızı, Cumhuriyet dönemi öncesi veya sonrası değişmektedir, yerleştirmede, arazi dağıtımında fevkalâde başarısızdır; her zamandan dana acemi, daha beceriksiz davranmış, ilerde yıllarca sürüp, temizlenemeyecek iskân davalarının temelini atmıştır. Bu aynı yeri çeşitli ailelere vermekten başlayıp, aynı hudutlar içersine farklı ve hepsinin yüz ölçümü birbirinden geçen tarlaların sığdırılmasını, tahsis edilen yerin hudutları ile gösterilen yerin hudutlarının birbirini tutmamasını kadar uzanmaktadır. Yargıtay'ın, tapu kayıtlarındaki "Fazlası hazinenendir." kaydına ilişkin son tutumunu bilmiyorum, hatırladığım sadece bu kayıt yüzünden hazinece binlerle davaların açıldığı, köylü yurttaşlarımızın yıllardır işledikleri ve bir bütün olarak benimsedikleri tarlalarının bir kısmının, iskân tarafından tahsis edilen miktardan fazla olması nedeniyle, koparılarak ellerinden alınmış olmasıdır.

Kısacası iskân uygulaması ve dağıtımı tam anlamıyla bir rezalettir. Bu pisliğin, bu rezaletin temizlenmesi görevi de Adliye'ye, Yargıtay'a düşmüştür.

"Keşif"

Adli dilde bir olayın davayı gören mahkemece, olay yerinde, tanıklar, bilirkişilerle birlikte incelenmesinin

adı, nereden geliyorsa, “keşif”tir. Bu tarla davalarında, tapu kayıtlarının yerinde uygulanması, tarlanın hudutlarının bu suretle belirlenmesini, ihtilâfın çözümlenmesini sağlar. Hemen her hukuk hâkiminin, özellikle ilçelerimizde, her avukatın, iklim müsaitse, öğleden sonra bir “keşif” vardır. Başka bölgelerde Ege’den farklı olacağını sanmıyorum; tapu kayıtlarında dava konusu tarlayı çevreleyen diğer tarlaların sahipleri ve eğer varsa dere, yol, tepe gibi sabit hudutlar gösterilmiştir. Keşfe gidilir, davacı tarlasını gösterir, bir ağaç altında zabıt katibi yazı makinesine kağıdı yerleştirir, hâkim dosyalı alır, avukatlar yanlarında müvekkilleri ile “mahalli keşif” gösterirler, “Dava konusu tarla burasıdır.” derler, hâkim tapu kaydını okumağa başlar; “Şarken Mustafa, Garben yol, Şimalen Artaki, Cenuben dere...” Türk adliyesinin yıllarca bitip, tükenmeyen kaderi, yeni bir keşif daha yapılır. Bilirkişilerin aslında en az iki kuşaktır o köyün veya yörenin yerlisi olması gerekir, ama bunu bulabilmek çok zordur, zorunlu ve ihtiyari göçlerle özellikle batı Anadolu’da değişimler olmuştur, halkın önemli bir bölümü muhacirdir, çoğu davacı ve davalı ile aynı kuşaktadır, bilgileri çok sınırlıdır. İtiraz üzerine yeniden keşif, karar, Yargıtay bozması, bozma üzerine tekrar keşif, uzar gider. Bütün bu imkânsızlıklar içersinde gerçeği bulmak çok zordur, gerçeği bulmadan adalet dağıtmak ise mümkün değildir.

Adliye, Yargıtay, hâkimlerimiz ve avukatlarımız bu zor görevin üstesinden gelmişlerdir. Hatalar, dramatik hatta trajik olaylar elbette olmuştur. Bunda beytûlmali koruma zihniyetinin çağdaş Yargıtay’da Ha-

zine yararına yorumlama ve uygulama ilkesi haline dönüşüp, tekrar etkili bir hayat sahası bulmasının önemli bir rolü vardır. Sonuçta büyüklü küçüklü acılar karşılığı da olsa ülkemizde çağdaş bir özel mülkiyet düzen ve hukukunun gelişip, yerleşmediğini artık kimse söyleyemez.

Sözlü İşlemler

İlişkilerimizi yazı ile yürütme alışkanlığımız pek yoktur. Değil köylümüz, kentlimiz, aydınlığını, okumuşluğunu her fırsatta öne çıkarmaktan geri kalmayan, mektep medrese görmüş yurttaşlarımız bile, yazıdan, yazmaktan, belge düzenlemekten hoşlanmazlar. *Mecelle*'de bir sözleşmenin sözlü düzenlenmesi değil, geçerlik şartı, sıhhat şartı bile değildir, adli işlemlerin tamamı sözlü işlemler olarak düzenlenmiştir. Belki o alışkanlık, ama asıl son zamanlara kadar yurttaşlarının önemli bir bölümü okuma yazma bilmeyen bir ülkede hukuku ilişkilerin yazılı olması kuralının (kanuni yazılı delil) sorunlar yaratacağı muhakkaktır, yaratmıştır da. İktibas ettiğimiz İsviçre hukuku böyle bir hukuktur. Okulda Kıta Avrupası hukukunun Roma hukuku şekilciliğini yazıya döktüğünü öğrenmiştik, ama özellikle gayrimenkul (taşınmaz) alım satımlarında sert bir biçimciliğe varan, çoğu resmi senede bağlanmamış çok sayıda taşınmaz işlemini geçersiz saymanın ne dereceye kadar adil bir çözüm olacağını hiç aklımıza getirmemiştik.

Aklımıza gelmeyen başımıza geldi. Köy kahvesinde el değiştirmiş çok değerli tarlalar, sokakta satın alınmış arsalar üzerine yapılmış binalar önemli sorunlar

karşımıza geliyor, giderek artan değerleri, yıllardan sonra da olsa, çoğu satıcının sözünden geri dönme arzularını kamçılıyor, davalar davaları sorunlar sorunları kovalıyordu. Hukuk bir yerde ahlâka karşı geliyor, bütün yer ve zamanların başta gelen moral değerlerden birisi “sözleşmeye bağlılık” (ahde vefa) ilkesini, yeni hukuk sağladığı geçersizlik olanağı ile aptallık, en azından saflık haline dönüştürüyordu. Baba dirense, anne, anne dirense evlâtlardan birisi, onlar dirense kardeşlerden yahut damatlardan bir kaç, her ailede beş altı yıl önce sözle veya geçersiz bir belge ile satılmış, parası alınmış ama bu arada çok değer kazanmış tarlanın veya arsanın geriye alınması için çaba sarf eden, sözünden dönme ayıbını üzerine almaktan çekinmeyen birisi çıkıyordu. On baş yirmi yıl hatta çok daha gerilere gitmek isteyenler, babasının veya dedesinin işlemlerinde bir püf noktası bulmak isteyen, bunun için önemli paralar harcayanlar çok oldu.

Kat karşılığı inşaat, bunun son ve acı bir uygulamasıdır. Hatta bunu resmi şekilde, düzenlenmemiş taşınmaz mal satışı sözleşmesinin geçersizliği kuralını, bir finansman yolu olarak kullanan müteahhitler bile çıktı. Arsasını satın almadan üstlendiği apartman inşaatının dairelerini çeşitli kişilere geçersiz belgeler ile satıp, paralarını alıp, kullanıyorlar. Sonra satıştan cayıp, aynı daireyi bu defa bir başkasına yine geçersiz belgelerle satıyorlardı. Alıcının mahkemeye başvurup, parasını istemekten başka yapabileceği bir şey yoktu, belge geçersizdi. Dairenin mülkünü dava edemez, adına tapuya tescilini isteyemezdi.

Yasalar ve Yaşam

Toplumsal yapının, ilişkilerin, mahkemeleri, Yargıtay'ı uygulamak zorunda olduğu yasalar ile karşı karşıya getirdiği muhakkaktı. Yargıtay zor da olsa, uzun zamanda almış bulunsa da, bu zorluğu, medeni hukukun temel ilkelerini bozmadan aşmasını bilmiştir. Bunun "nasıl"ı uzundur, teknik ayrıntılara girmeden açıklaması kolay değildir. Bir zamanlar çok yaygın bulun şekilci dar yorum yerine, amaca ve sözleşmeyi geçerli kılmağa yönelik yorumlama ve uygulamanın, soyut bir hukuk yerine yaşayan bir hukuku benimsemenin bunda önemli bir rolü vardır. Sakıncası; yazılı hukuk yerine sözlü hukuktan hareketle yazılı adaletten, eskisi gibi sözlü adalete uzanma gibi tehlikeli bir yönünün bulunmasıdır. Sonunda iş, haklılık haksızlık duygusu gibi, çağdaş yazılı hukuka aykırı, denetlenmesi imkânsız değerlendirmelere kadar uzanabilirdi.

Ege kasabalarının birisinde, Adliyede sıra bekliyor, sohbet ediyorduk. Allah Rahmet eylesin eski bir meslektaşımız, bir zaman aynı ilçede görevli bir hâkimin kararını anlatmış, gülüşmüştük. Karar:

"Her ne kadar, davacı Ahmet iddiası veçhile davalı Niyazi'ye 10.000 kuruşu karzen* verdiği subuta erdirmek üzere delil ikame edememiş ise de; davacı Ahmet'in Dramalı olmasına, Dramalıların yalan söylemeyeceklerinin, mahkemece, davayı rüyet eden (gören) hâkim Dramalı olmağla, yakinen bilinmesine göre,

---

* Ödünç olarak.

davacının davasının kabulü ile müddeabih 10.000 kuruşun davalı Niyazi'den tahsili davacı Ahmet'e verilmesine..."

Bir önceki kuşak, yani Recai Seçkin'lerin kuşağı belki bundan korkuyor, şimdikine göre daha şekilci kalıyordu.

Kusursuz Sorumluluk

Ama kanımca, Yargıtay asıl sorumluluk hukukuna getirdiği boyutlarla övülmelidir. Hukukta kusursuz sorumluluk bu gün artık adli yaşamın değişmez bir ilkesi, hiçbir avukatın, hiçbir hâkimin üzerinde tartışma gereği duymadığı sıradan bir uygulamasıdır. Oysa 1957'de ünlü içtihadı birleştirme kararı ile ülkemiz hukuk ve adli yaşantımızda bir devrim yapılmıştı. Yargıtay, bu defa, yalnız yorumlayıcı değil, hukuk devrimi doğrultusunda, yaratıcı bir yaklaşım benimsiyor, hukuku, yasama organını da, hatta hukuk fakültelerini de aşarak, ileriye doğru yönlendiriyor, yakın gelecekte sanayi toplumunun hukuki alt yapısını kuruyordu. Başlangıçta benimsenen "kusursuz sorumluluk" ilkesinin önemi adliye koridorlarında pek anlaşılmadı, bazıları "adam çalıştırmanın sorumluluğu" ile ilgili Borçlar Kanunu'nun 55. maddesinin fazla zorlandığından söz etti. Ama sonraları iş kazalarında iş sahibinin, işçiye, eğer ölmüş ise mirasçılara karşı, sözleşmeye aykırı hareket hali gibi tazminattan sorumlu olması gerektiği kuralı ile birleştirilince konunun önemi somut olarak anlaşıldı. Meslektaşlarımız Anadolu'yu tarıyor, zamanaşımı süresi içersinde (on yıl) inşaat işlerinde vb. iş kaza-

larında vefat eden işçilerin mirasçılarını buluyor, ailesinin tazminatı iş sahibinden dava ediyordu. Yargıtay attığı adımı tamamladı, zararın, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun ölen işçinin ailesine bağladığı aylıkla karşılandığı fikrini kabul etmedi, zararı sınırlandırmadı, olaya bürokratik bakmadı. Ailenin zararı, ölen işçinin sağ olsaydı çalışma süresine göre kazanacağı varsayılan paradan, ailesine ayıracağı kısmın hesaplanması suretiyle bulunuyor, sigortanın ödediği düşülerek kalanı, kusuru olsun olmasın, sorumlu iş sahibine ödetiliyordu. İstisnası işçinin kusurlu olmasıydı, tazminattan başka kurtuluş yolu yoktu. "Kusursuz sorumluluk", bu gün artık hukukun her alanında benimsenen uygulanan bir ilkedir.

Kıyı Şeridi

Kıyı şeridinin hukuki durumunu belirlemedeki tutumu bir diğer örnektir. Kıyı şeritleri kamu malı (amme emlâki / herkesin malı) kabul edip, özel mülkiyetin kapsam alanı dışına çıkartılması, yalnız kıyıların doldurularak özel mülkiyet alanının genişletilmesini engellemekle kalmıyor, ilerleyen Türkiye'ye, gelişen halkımıza, kıyıları, herkesin yararlanabileceği bir yaşam alanı ortak bir yaşam alanı olarak sunuyordu. Yargıtay, burada kanun koyucuyu da geçmiş, getirdiği yorum, yaptığı açıklama ile imar kanun ve düzenlemelerine toplum yararına yol göstermiştir.

Adliye ve Yaşam

Kısaca Yargıtay ve Cumhuriyet adliyesi yalnız uyumsuzlukları çözmek gibi klâsik bir adli görev çer-

çevesinin üzerinde, gelişen, kişisel ilişkileri gerek nitelik ve gerekse nicelik olarak hızla değişen ülkemizde, kişisel, sosyal ve hatta ekonomik hayatı, farkında olalım olmayalım, yönlendiren önemli bir etken olarak görev üstlenmiş, bunu, önemli ölçüde, gerçekten yerine getirmiştir.

Yazıhanemde üç anayasa var. Hâlâ talebeliğimin Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu ile çalışıyorum. Bunun birçok anlamı vardır; birisi de, şüphesiz, yargının, Yargıtay'ın başarısıdır.

Adliyeciler

Bunlar kimlerdi, hangi ortamlardan gelmişler, hangi okullarda yetişmiş, kimlerden ne öğrenmiş, nasıl bir formasyon almışlardı.

Ülkemiz seçkinleri oldum olası “Adliye”ye ilgi göstermemiştir. Bu Osmanlı’da da böyleydi, Cumhuriyet’te de böyle olmuştur. İstanbul’un, İzmir’in, Ankara’nın üst düzey ailelerinin Galatasaray’da, kolejlerde yabancı dil öğrenimi ile tahsil görmüş çocukları, hukuk okumuş olsalar bile adliyeden uzak durmuşlar, dışişleri veya Maliye Bakanlığı, eğer akademik kariyere geçmemişlerse, onlara daha çekici gelmiştir.

“Ben de bir taraftan Hukuk’a gidiyor, bir taraftan da Amerika’ya gidip işletme okumak için hazırlık yapıyordum. Bülent Ecevit’te Robert Koleji’nden arkadaşım idi, onu da babası hukuka gitmesi için zorlamıştı. İkimizde hukuka ısınamadık ve pek yanlış bulduk öğretilen hukuku. Okulun karşısı kahvelere giden boş bir arsa idi, oradan sonra birkaç kahve vardı. Oraya kahvelere gider çay içerdik. Sonunda Hukuk’tan kaçıp, Dil Tarih’e yazıldık. Sınıfta kalanlara dışarı gitmek yasaktı. İmtihan verip, Dil Tarih’te ikinci sınıfa alındık. Neredeyse Dil Tarih’i bitirecektik. Fakat yıl 1946 oldu ve harp Avrupa’da bitti, yollar

açıldı. Pasaportlarımızı yaptırdık, biletlerimizi temin ettik, Bülent Ecevit Sanskrit öğrenmeğe Londra'ya, ben de işletme okumağa Filedelfiya'ya gidecektik.” (Nezih H. Neyzi, *Kızıltoprak Anıları*, s.134)

Adliyeciler, yargıçlar, savcılar, avukatlar genellikle Anadolu'nun ücra kasabalarından gelen (günümüzde şehirlerin orta ve kenar semtlerini bunlara eklemek gerek) halk çocuklarıdır. Aileleri küçük memur, küçük çiftçi veya esnaftır. Örneğin Akseki ilçesinin İbradı nahiyesi yetiştirdiği hâkimler, Yargıtay üyeleriyle ünlüdür. Eğer bakanlık dış ülkelere tahsile göndermemişse –ki bu çok enderdir– çoğu yabancı dil öğrenmek imkânını bulamamıştır. Bu hatta yabancı dil tutkusunun tüm aileleri sardığı, yabancı dil ile öğretim yapan liselerin yaygınlaştığı günümüz için dahi böyledir.

İçlerinde Medreset-ül Kuzat yetişmiş, yani kadıktan gelmiş olanlar bulunduğu gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut hâkim açığını kapatmak için, bu günkü Ankara Hukuk Fakültesi'nin temeli olan Ankara Adliye Okulu'nda iki yıllık kısa bir öğrenim sonucunda hâkim veya savcı olarak atanmış rüştiye (orta okul) mezunları da vardır. Örneklerden birisi ünlü hukukçu, ünlü Hâkim Ali Himmet Berki'dir. Uzun yıllar Yargıtay'da “şahıs, aile ve miras hukukuna ait sülh ve asliye mahkemelerinden verilen” kararları inceleme yeri olan İkinci Hukuk Dairesi'nde, bir bakıma hukuk devriminin odak noktasında başkanlık yapmış, yani çağdaş kişi, aile ve miras hak ve ilişkilerini yönlendirip, yerleşmesinde birinci derecede sorumlu olarak görev almış, görevini çok başarılı

bir şekilde yerine getirmiştir. Yaşamı bir kuşağa örnektir:

“Ali Himmet Berki, Antalya vilâyetinin Akseki kazasına tabi İbradı nahiyesinin Onula köyündendir. Babası Timurcuzade kadı Osman Efendi Elbistan’da kadı iken 1299 senesi Sefer ayınının 26’ıncı pazartesi gecesi dünyaya gelmiştir. Himmet ismi Elbistan’da medfun mazannadan Himmet Baba’dan mülhem olarak verilmiştir.

İlk tahsilini köyünde ve İbradı Rüştiyesi’nde yaptıktan sonra İstanbul’a gelerek Fatih Ders-i Âmlarından ve kayınpederi olan meşhur âlim Tokat’lı Kemerlizade Mehmet Şakir Efendi’den o günün tabiri ile “Ulûm-ı âliye ve â’aliye” tahsil ederek 1327 Hicri tarihinde icazet almış ve yapılan müsabaka imtihanında “Medreset-ül Kuzat”a kayıt ve kabul edilerek buradan 9 Şaban 1327 tarihinde birincilikle mezun olmuştur. Medreset-ül Kuzat’tan mezun olduktan birkaç ay sonra Meşihat-ı İsmaliye dairesinin fetvahanesinde müsevveidliğe ve müteakiben ek memuriyet olarak Medreset-ül Kuzât “Arâzi Ahkâmı” muallimliğine tayin edilmiştir.

30 Temmuz 1930 tarihinde Tokat kadılığına ve bidayet hâkimliğine tayin olunmuş, itizar ve istifası üzere Tokat kadılığında ipka edilmiş ve 13 Eylül 1338 tarihinde Ankara merkez kadılığından istifası kabul olunarak Şer’iye ve Evkâf Vekâlet heyeti itfaiye azalığına alınmıştır. 1 Mayıs 1340’da terfian İstanbul Üççüncü Asliye Hukuk Mahkemesi reisliğine ve müteakiben İstanbul Asliye Mahkemeleri Birinci Reisliğine ve 12 Temmuz 1341 tarihinde tefian Temyiz

Mahkemesi ikinci reisliğine tayin olunmuştur. Altmış beş yaşını ikmali üzerine emekliği üç defa ertelenmiştir. Sonunda, ilmi çalışmalarına daha çok vakit ayırabilmek için hizmeti uzatma müddeti sona ermeden kendi arzusu ile emekliye ayrılmıştır. Hakkın rahmetine 24 Mayıs 1976 günü kavuşmuştur. (Dr. Ekmeleddin İhsan, *Büyük Hukuk Alimi Ali Himmet Berki'nin Ardından, Açıklamalı Mecelle*)

Bizim kuşağa örnek rahmetli Dr. Recai Seçkin'dir. Adalet Bakanlığı hesabına İsviçre'de hukuk lisans ve doktora tahsilini tamamladıktan sonra ülkenin çeşitli yerlerinde çeşitli yargı kademelerinde grev almış, bu gün uygulanan temel olan ilkelerin çoğunun saptanmasında, kararların oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Avukatlık yaşamımın ilk yıllarda İzmir'de asliye ticaret mahkemesi reisiydi, hukuk yargılama usulünün bütün inceliklerinin yerine getirilmesinde çok titizdi, taraf vekillerine sorduğu sorular, meslektaşlarımızı alışılmışın dışında inceleme ve çalışmaya itiyor, duruşmaları çok defa akademik bir hüviyet kazanıyordu. Hiç unutmuyorum, bir gün, davalarında olaylardan çok olayların ifade ettiği hukuki sorunlara önem veren, zamanının önemli bir bölümünü bu sorunların çözümünde tüketen, belki de bu yüzden meslek yaşamında hak ettiği ölçüde anlaşılıp, değerlendirilmemiş olan davalı yerinde, savunmadaydı. Gözleri o zaman da zayıftı. Sol gözü o zaman da heyecanlanınca daha da sola kayar, şaşılırdı. Ne kadar konuştu hatırlamıyorum, Reis Recai Bey, konuşmasını kesmek şöyle dursun, ısıltılı gözlerle dinliyordu. Arkadaşımız konuşmasını bitirdiği

zaman duruşmaya ara verdi, arkasından da hemen kararını okudu; davayı arkadaşımızın ileri sürdüğü gerekçeleri kabul ederek ret ediyor, ayrıca savunmasının hukuki analiz değerini göz önüne alarak, davalı taraf lehine, ülkemiz adliyesi tarihinde örneği görülmemiş bir şekilde, tarifenin üç misli avukatlık ücreti hükmederek meslektaşımızı ödüllendiriyordu.

Sonunda Yargıtay'a gitti, Dördüncü Hukuk Dairesi, Yargıtay Birinci Başkanlığı'nda bulundu. Demokrat Parti /CHP çekişmesinin en hararetli döneminde Yüksek Seçim Kurulu Başkanı'ydı. Ülkemiz seçim hukukunun gelişip oluşmasında büyük katkılarda bulundu. Yanılmıyorsam vefat ettiği zaman Anayasa Mahkemesi üyesi veya bu üyelikten emekliydi. Roma hukukuna dayalı İsviçre özel hukuk kavramlarına onun getirdiği açıklık, hukuki sorumluluk sorunlarının çözümünde uyguladığı ilkeler hala etkinliğini sürdürmektedir. Ama sanırım asıl onun verdiği örnekle birlikte yargılama, yargı kararları gereken ciddiliği, titizliği ve ilmiliği kazanmış, "gerekçeli karar" vermenin ne anlama geldiği iyice anlaşılmıştır.

Çoğu adliyecinin yetişme şeması, bu gün bile aynıdır. Olağanüstülük bir yana, özellik gösteren, özellik sayılabilecek hiçbir durum yoktur. Önceki kuşak için rüştiye, idadi (lise karşılığı –kimilerinde bu yoktur) ve hukuk ise, sonra kuşaklar için ortaokul, lise ve hukuktur. Belki mezuniyet dereceleri "alâ" veya "alüyâlâ"dır ama bu üçlü standart tahsil niteliğini değiştirmemektedir. Cumhuriyette, doğrudan adliyeden yetişme (eski yaygın tabirle çantadan yetişme

veya alaylı) adliyecî (yetmişli yılların ortalarına kadar süren ruhsatlı dava vekilleri hariç) yoktur.

Üstelik çoğu, belki de tek parti döneminin sert ve dışlayıcı önlemlerinden korkarak, derslerin dışında ülkenin ve dünyanın sorunlarıyla ilgilenmemişler, genel kültürlerindeki eksiklikleri giderme çabası içerisinde olmamışlar, hiç de böyle bir görüntü vermekten kaçınmışlardır. Hukuk öğrenimimizi olduğu kadar adli yaşantımızı da, hatta Cumhuriyetin adli nitelikli yasalarını önemli ve olumlu ölçüde etkilemiş bulunan Prof. Dr. Ernest E. Hirsch'in *Hatıralar*'ına aldığı Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki yaşamı ile ilgili "Cebeci Güncesinden Yapraklar"ında, bir yabancı gözüyle de olsa, kırklı yıllarda hukuk öğrenimi ve öğrencisi hakkında, o yıllarda bir hukuk öğrencisi olarak aynen katıldığım, önemli gözlemlerde bulunmaktadır.

"...

2.12.1943

Öğrencilerimden çok memnunum, onlarda benden memnun. Öğrenciler iki çeşit: Yatılı öğrenciler ve serbest öğrenciler. Serbest öğrenci dememin nedeni, bu çocukların yatılı öğrenciler gibi, bir anlaşma yaparak, öğrenimlerini bitirdikten sonra şu kadar yıl Anadolu'da çalışacaklarına dair bir yükümlük altına girmiş olmamalarıdır. Anlaşmaya göre, yatılı öğrenciler devlet hesabına okumaktalar, yurtta parasız yatıp kalkıyor, yiyip içiyorlar; bir de küçük bir miktar cep harçlığı alıyorlar. Fakat bu zorunlu hizmet yükümlülüğünü, yararlanan hizmetler karşılığı olarak belli bir para ödeyerek kaldırmak mümkün. (...) Serbest öğren-

ci dediklerimin sadece birazı sahiden öğrenci, büyük bir bölümü ise kayıtlı, ama derslere gelip gittikleri yok. Bakanlıklarda ya da başka resmi dairelerde düşük dereceli memur ya da sözleşmeli olarak çalışmaktalar, sadece sınav günü fakültede görünüyorlar...”

“... ”

11.1.1944

Bedensel rahatım hiç bu kadar yerinde olmamıştı. El bebek, gül bebek bakılan bu öğrencilerin arasında yaşadığım sürece, yemekten yana hiç sıkıntım olmayacak demektir. Bu genç insanların ne kadar şımarık ve durmadan da şımartıldıklarını gördükçe şaşır şaşır kalıyorum. Zaten ancak şaşılabilir bu işe. Anlamak mümkün değil...”

“... ”

15.2.1944

Yurttaki samimi yatılı öğrenciler samimileşmeye başladı. Benim yerime başkası olsa belki onları yapışkan bulurdu. Ama ben öyle bulmuyorum. Akşam yemeklerinden sonra, saat 20.00 ile 21.00 arası odamın kapısına “hafifçe vuruluyor”, kapıda beliren bir ya da birkaç öğrenci, büyük bir nezaketle beni biraz “rahatsız” edip edemeyeceklerini soruyorlar. Söze başlama vesilesi de, genellikle o sabahki derste söylediğim (ya da söylediğim iddia edilen) bir cümle oluyor. Ama çoğu kez küçük bir sohbet için ellerinde başka sorular ya da konuları hazır tutuyorlar. Bu sohbetler bana bu genç insanların ruhunda neler olup bittiği hakkında bir fikir edinme imkânı veriyor. Onları sadece dersleri

dinleyen öğrenciler olarak tanıyabilmem için bir fırsat. (O sırada kurulan bağlar, bu gün bile, aradan 35 yıl geçmiş olduğu halde, kopmamıştır, gerçek dostluklar olarak sürmektedir.) Bu teklifsiz sohbet sırasında, onların kafa ve ruh yapısını öğreniyorum. Pazar günleri benimle birlikte yürüyüşe çıkmalarını ya da birlikte kayak yapmamızı önerdiğimde, kesin dille reddediyorlar. Pazar günleri, sinema günü, başıboş gezme, keyif çatma günü. Spor yapmak, yani ciddi olarak bedenlerini çalıştırmak, onlara göre profesyonellerin işi. Çocukluktan bu yana spora hazırlanmamışlar. Haftada bir kerecik olsun hiçbir şey yapmak istemiyorlar, daha doğrusu paşa gönülleri ne çekerse onu yapmak istiyorlar. Peki, acaba boş zamanlarında, hukuk kitapları dışında bir kitap okurlar mı, yabancı bir dil öğrenmek için çalışırlar mı, bir müzik aleti çalmayı denemişler mi, diye soruyorum. Bu sorularına bir anlam veremiyorlar. Onlar hukuk öğrencisi, bütün bu ıvr zıvir da ne olacak? Benim kendi geçmişimle ilgili anlattıklarım hayret uyandırıyor, böyle şeyler yapmanın benim gençliğimde adetten mi olduğunu soruyorlar... Saat 21.00' i çoktan geçmiş, onlara iyi geceler dileyip, kibarca odalarına yolluyorum.”

“... ”

30.3.1944

Dün akşam, çalışma odam yatılı öğrencilerle dopdoluydu. Önemli bir sorun tartıştık. İnsanın sadece ekmele yaşamadığını, bedeninin bakımının yanında, manevi bakımdan ilerlemek için de çaba sarf etmesi gerektiği açıklamıştım onlara. Bunu yapmıyor değiliz

ki, dediler; derslerimize sıkı şekilde çalışıyoruz. Bu gelecekte tutacağınız mesleğiniz için gerekli diye cevap verdim. Ama hukukun yanında, bir dolu kültürel alan vardır ve bunları, öyle haftada bir sinemaya giderek doldurmak mümkün değildir. Kitap okumaya ve hukuk dışındaki alanlarda kendilerini yetiştirmeğe hiç mi ihtiyaç duymuyorlardı, peki. Tamam, ihtiyaç duymasına duymuyorlardı ama kendilerine pahalı kitaplar almaları için paraları yoktu. Fakülte kitaplığında ise mesleki kitaplardan başka kitap bulunmazdı. Doğru, dedim, ama devlete ait mesleki kitaplığın yanı sıra, kooperatif ya da dernek temelinde öğrencilere ait bir kitaplık kurmak pekâlâ mümkündür. Yurtta kalan öğrencilerden her biri ayda 50 kuruş verse, bir ayda 200 lira yapar. Herhalde hepsi 50 kuruş verebilecek durumdadır, buna karşılık ayda bir defa daha az sinemaya giderler. İçlerinde mutlaka edebiyatla ilgilenen öğrenciler vardır; bunlar kitap satın almada ve hangi dergilere abone olunacağı konusunda yardımcı olabilirler. Önerim olumlu yankı uyandırdı. Sonra, birden öğrencilerden biri, bu kitapların kimin malı olacağını sordu. Örneğin kendisi, sınavlarını verdikten sonra zaman boyunca kendi ödediği para değerinde kitap alıp götürebilir miydi? Güldüm ve kendisine o güne kadar hiçbir hayır vakfı, bir kooperatif ya da benzerli hakkında bir şey duyup duymamış olduğunu sordum. Kitaplık şimdiki ve sonraki öğrencelere ait olacaktı. Öğrenciler kitaplığı kullanabilecekler ama kitap alıp götüremeyeceklerdi... Hayır, daha sonra kendilerine ait olmayacak bir şey için verecek paraları yoktu. Olmazdı böyle bir şey, olabileceğini hiçbirinin aklı alma-

di. Kendi inisiyatifleriyle genel kültürleri için bir yol bulmak için kurduğum tatlı hayallerimde böylece suya düştü.”

“... ”

Haziran başı, 1944

Sınav, sınav, sınav, ticaret hukuku, hukuk felsefesi. Her gün sabahtan akşama kadar, cumartesi ve pazarları da dahil, sınav, sınav, sınav. Sonuçlar, genelde beklediğimden iyi. Oysa benim sınav tarzım, yani pozitif bilgi değil de, hukuki kavrayış arayan tarzım öğrencilere yabancı. Baktım ki, hiç olmuyor, o zaman, ortada kurtarılacak ne kalmışsa kurtarmak için bir bilgi sorusu soruyorum.” (Prof. Dr. Ernst H. Hirsch, Hatıralarım, s. 374, 375, 376, 377, 378, 379)

Bu sözlere eklenecek bir şey yoktur!?

Yargı Bağımsızlığı

Ülkemizde, yargı sorunu hukuk devleti anlayışı ile yakından ilgilidir. Özel mahkemeler kurulmuş, “genel yargı” ilkesine aykırı davranılmıştır. Askerin mahkemesi başka, memurun mahkemesi başkadır. Genel mahkemeler yalnızca sade yurttaşların işlerini görürler, davalarına bakarlar. Örneğin sade bir yurttaş bir kamu görevlisinin, -isterse odacı olsun- kendisine uyguladığı eylem ve işlemlerle ilgili olarak ne savcılığa başvurabilir ne de genel mahkemelerde tazminat davası açabilir. Hiçbir Cumhuriyet savcısı, en küçük de olsa bir idari birimin adli inceleme için kapısından içeri giremez, sanık görevliyi sorgulayamaz. Hiçbir hukuk hâkimi, görevini kusurlu, işini gördüğü yurttaşta, zarar verecek şekilde yapan memur aleyhine açılan tazminat davasına bakamaz, memuru kişi olarak sorumlu tutamaz. Kamu görevinin özelliği kavramı, ne yazık ki, bu göreve atanmış kişilerin özellik ve ayrıcalığına, idari “hizmet kusuru” kavramı, bürokratin yurttaş karşısında sorumsuzluğuna dönüşmüştür. Bu bürokratik dokunulmazlık, ayrıcalık, gün geçtikçe daralacağına genişlemektedir.

Yönetim (bürokrasinin kendisine uygun gördüğü ve başta medya, topluma kabul ettirdiği nitelendir-

meyle devlet) toplum yaşamının önemli bir bölümüne egemen, günlük yaşamda yurttaşlarla iç içedir. Toplum yaşamının önemli bir bölümünün “genel yargı”nın dışında tutulması çağdaş ve demokratik yargılama anlayışına uygun değildir; ülkemiz adaletinin önemli bir sorunudur. Hukuk devleti, her şeyden önce kişileri, görevleri, yetki ve sorumlulukları ne olursa olsun, genel yargı önüne, aynı hukuk kuralları ile getiren devlettir.

Yargı bağımsızlığı ülkemizde hemen her dönemde gündeme getirilen içeriği belirsiz, siyasal bir konudur. Bu belirsizlik, somut ve genel bir bağımsız yargı çerçevesi çizmek, ona göre değerlendirmesine yapmak yerine sadece polemiği ile yetinmek, asıl amacın yargıyı etkilemek olduğu izlenimini yaratmaktadır. En azından yargının bağımsızlığı yargıçların tarafsızlığı üzerinde şüphe yaratmaktadır.

Yargıçlarımız şu veya bu siyasal iktidarın, şu ya da bu gücün etkisinde kalmayacak kadar kişilik sahibi, güvence altındadır. Ne var ki kendilerini “adına karar verdikleri Türk Milletinin, toplumunun” değil, devletin, hatta rejimin yargıcı olarak görürler. Çoğu Türk aydını gibi devlet ile toplumu, giderek rejimi bir tutarlar. Yasaları fikren bağımsız olarak değil, kutsal devletin, idarenin, hazinin anlayışına uygun olarak, onların yararına yorumlayarak uygularlar. İnsan haklarını, –mülkiyet dahil, rejimin anladığı gibi anlarlar. Zihnen, formasyon olarak bağımlıdırlar. Yargıtay başkanları, yıllık konuşmalarında devletin hukuki niteliklerinden çok, siyasi nitelikleri üzerinde dururlar, bağlılıklarını belirtmeye özen gösterirler. Anaya-

sa Mahkemesi'nin (ki üye yargıçlar tam bir güvence altındadır) fikir özgürlüğünü, aydınların etkilerini önemli ölçüde sınırlandıran, din ve vicdan hürriyetini kısıtlayan T. Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerini (141, 142, 163); bürokrasiye ticari ve sınai faaliyetleri büyük ölçüde denetleme ve sınırlandırma yetkisi tanıyan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu; memurlara özel bir yargılama statüsü getiren ve ayrıcalık tanıyan Memurin Muhakemat Kanunu'nu Anayasa'ya, demokratik hukuk devleti ilkelerine uygun bulunduğu unutulmamalıdır. 12 Eylül askeri döneminin (Kenan Evren'in ağzımızdan çıkan her söz kanun oluyordu dediği) siyasi partiler, sendikalar, dernekler vb. gibi çoğu anayasal haklarla ilgili, Anayasa'ya ve demokratik hukuk devleti ilkelerine aykırı, halen yürürlükte olan 823 yasayı incelemeye, Anayasa Mahkemesi kendisini yetkili görmemektedir. Bu ve benzer örnekler birer yargı kararı olarak tartışılabilir. Tartışılmayacak olan, bunun ötesinde, yargıçlarımızın tutum ve zihniyetlerinin, bakış ve değerlendirme açılarının iyi bir göstergesi olmalarıdır.

Bütün bu olumsuzlukları rağmen yine de ülkemiz adaleti hakkında kötü düşünmemeliyiz. Büyük bir hukuk devrimini gerçekleştirmiş bir ülkeyiz. Önemli olan şu veya bu yasalar değil uygulayıcılarda (yargıç, savcı, avukat) hukuki düşüncenin varlığıdır. Hukuki düşünce, hukuk mantığı evrenseldir ve bölünemez. Büyük ve derinlemesine hukuki düşünce geçmişte bulunan ülkemizde, sadece hukukçularımız değil, toplumumuz da uyum sağlayabilmiş, mahkemelerimiz, özellikle özel hukuk alanında, çağdaş hukukun en

güzel örneklerini vermişlerdir. Kanımca, kişiler arası ilişkilerde, adaletimizin değeri ve güvenilirliği tartışılmamalıdır.

Private View, Autumn/1997.

Cumhuriyet, 02 Haziran 1998.

Yargılamak

“Sonra... Sonra Bey, maaakeme, maaakeme, maaakeme...”

Bu bir arkadaşımızın gözlemidir. Avukat yazıhanelerinde sık sık şöyle bir konuşma geçer. Örneğin babadan kalma bir tarlaya birisi el koymuş, yıllardır işlemektedir veya ablası birlikte oturduğu yaşlı anasını kandırmış, ölümünden önce tek evini kendi üstüne yaptırmıştır. Müteahhit anlaşmaya rağmen daireyi teslim etmemiş, daha yüksek fiyata bir başkasına satmış olabilir. Ya borcunu ödemediği halde, “Şimdi yanımda yok. Sonra veririm.” deyip senedini iade etmeyen, arkasından icraya veren alacaklıya ne yapmalı. Konuları çoğaltabilirsiniz, burada önemli olan konu değil, konunun, davanın anlatış biçimidir. Herkes kendisine, kişiliğine göre olayın önemli olduğunu sandığı kısımları öne çıkararak içeri döker, değişmeyen mahkemeye düştükten sonraki kısmıdır. Bütün iş sahipleri buraya gelince birleşir, hepsinin dili aynıdır, seslerini uzatıp, ağırlaştırarak, bir bakıma davaların uzamasını sesli olarak ifade ederek, devam ederler:

“Sonra... Sonra Bey, maaakeme, maaakeme, maaakeme...”

Uzayan davalar, bir türlü bitip, tükenmeyen duruşmalar... Geçen gün, bir müşterim aleyhine tahliye davası açılmıştı, “Telâşlanmayın” dedim, “Adli takvimde günler aylar, aylarda senelerdir”.

Bir tarihte İsmail Arar’ın *Hükümet Programları 1920-1965* kitabından, hükümet programlarının Adliye Bakanlığı ile kısmını çıkarmış, baro dergisinde yayımlamıştık. Yan yana gelince ortaya çıktı; gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin aklına adliye denilince “süratli adalet”ten başka bir şey gelmiyordu. Hâlâ da öyle, muhakkak bundan sonra da öyle olacak, altmış beş yıllık gelenek bozulmayacak, kurulacak yeni Cumhuriyet hükümetleri yurttaşlarına yeni yeni süratli adaletler vaat etmeğe devam edecekler. Altmış beş yıldır aynı program ama altmış beş yıldır aynı sorun, artık, “süratli adalet” ile başlayan her hükümet programında (başkası da yok ya) aynı şeyi düşünüyorum: “Belirli bir fikri, görüşü yok... Sıradan ve alışılmış laflarla işi geçiştiriyorlar.”

Davalar uzuyor mu? Uzuyorsa neden uzuyor, neden “maaakeme, maaakeme, maakeme”? Yargıçların, kalemlerin tembelliğinden mi, işi ele almalarında, yürütmelerindeki yavaşlıktan mı? İşin içinde olan herkes bunun böyle olmadığını, yargıcından en kıdemsiz katibine kadar bütün adliye örgütünün, ülkemizde diğer devlet daire ve kuruluşlarında ender rastlanır bir şekilde sebatla işlerini yürüttüklerini, “bu günün işini yarına bırakmadıklarını” çok iyi bilir. Artık yargıç veya kalem hatasından ertelenen dava, hemen hemen yok denecek derecede azalmıştır. İşin tabiatı zaten buna müsait değildir. Duruşma günü

dava mutlaka görülecek, taraflar, yargıç ve kalem yapılmayan işlerin hesabını birbirlerine vereceklerdir, denetim, bir bakıma yargının kendi içindedir.

... ilçesinde avukatlık yaptığım zamanlarda, –rahmete kavuşalı çok oldu– bir hâkim vardı, inceleme ye aldığı çoğu dosyanın duruşmasında bir tartışma çıkarıp, erteleme sebebi yaratır, sonra da “Bilâhare teemmülüne...” karar vererek, ertelerdi. Bir başkası, –emekli olalı çok olmadı– duruşmada dosya karıştırmağa başladı mı, pül eksigi aradığını anlardık, sonunda bir yerlerde eksik bir harç veya pul bularak, erteleme sebebi yaratırdı. Geçen zaman içersinde bu gibi olaylar giderek azaldı, hatta yok oldu. Şimdi düşünüyorum da, o karar vermede tereddütleri, o “bilâhare teemmülüne”leri eleştirmenin kolay, ama eleştirilerin haklılığının tartışılması gereğini daha iyi anlıyorum.

1950’lerin ilk yıllarında adliye koridorlarına girdim. Yabancı bir hukuku benimseyeli henüz bir kuşak bile geçmemişti, yeni bir toprak, yeni bir miras, yeni bir aile, yeni bir sorumluluk hukukunu yaşama uygulamak, öğrenmek ve öğretmek kadar kolay değildi. Asıl önemlisi, çöken bir imparatorluğun tasfiyesinin yarattığı sorunlar, çözümlenmek şöyle dursun, hepsi giderek kronikleşerek varlıklarını sürdürüyordu. Ortada, ne geçmişten gelen birikim ne de yeterince açıklık ve kararlılık kazanmış yorumlar, “yargı kararları” (örnek uygulamalar) vardı. Yargıtay kararlarının düzenli bir şekilde yayınlanmasına başlanalı henüz on yıl bile olmadı. Bilincinde olalım olmayalım, o zamanlar yargıcı, avukatı, herkes, tek tek eski bir

topluma yeni bir hukuk yaratmak, yabancı bir hukuku benimsetmekle görevliydi. Yeni bir hukuk ile eskiden kalanları, olabildiğince hakkaniyete uygun, adalet düşünce ve kavramını yıpratmadan birleştirebilmek, üstesinden gelinmesi gereken ikinci ve zor bir sorundu. Üstelik, bu zor görevler için kimsenin, kendi yorum ve çalışmaları dışında, elinde öyle pek fazla araç ve birikim de bulunmuyordu. Geçenlerde Yargıtay Von Tuhr'un ünlü *Borçlar Hukuku*'nun Av. Cevat Edege tarafından yapılmış tercümesini bir daha yayınladı, hepimizin Cevat Edege'ye olan şükran borcunu -ödenmesi mümkün değil- teyit ve teşkil etti. Hocalarımızın kitapları da vardı ama bu kitapların çoğu, kanun maddelerini geniş bir biçimde açıklayıp, tekrar etmekten ileri gitmiyor, yaşamda karşılaştığımız sorunların çözümünde bize hiçbir ipucu vermiyordu. Cevat Edege'nin tercümesi olmasa ne yapardık; altmışlı, yetmişli yılların Yargıtay kararlarına bakınız, özellikle sorumluluk hukuku sorunlarında bu kitaba yapılan göndermelere sık sık rastlarsınız. Bir bakıma adliyecilerimiz, borçlar hukukunu -kanımca aynı zamanda hukuki düşünceyi- bu kitaptan öğrendi

Kısaca hukuk sadece uygulanmayacak, daha önce de söylediğim gibi, yaratılacaktı. Bunun onurlu ama çok zor bir iş olduğu, avukatından yargıcına, yargıcından Yargıtay dairesine kadar, sorunların birçok defalar "teemmülü" gerektirdiği kabul edilmelidir.

Adliye, bu zor ama onurlu misyonunu halen sürdürmektedir. Eski ile şimdi arasında önemli fark, aradan geçen zaman içersinde bir çok, özellikle gayrimenkul hukuku alanında, kavramların, uygulamaların

ların açıklık kazanması, hukuki müesseselerin çerçevelerinin kesin çizgilerle belirlenmesi, Yargıtay kararlarının “yol gösterici” kabul edilebilecek belirli bir birikime ve kararlılığa ulaşmış bulunmasıdır. Artık, “bilâhare teemmülüne”ler eskisi kadar haklı değildir.

Bir türlü yok olmayan, dava dosyalarının, hukuk mahkemelerinde başlangıçta değil, sonunda, delillerin toplanmasından, tahkikatın tamamlanmasından sonra okunması alışkanlığıdır. Şüphesiz, davanın tarafların gösterdiği delillerin tamamının toplanıp, olayın bütün yönleriyle ortaya çıkmasından sonra değerlendirilmesi hiç de yabana atılmayacak bir tutumdur. Hatta, yargıcın, tarafların dayandıkları hukuki sebep ile bağlı kalmayarak, olayın hukuki nitelendirmesini ve çözümünü, bağımsız olarak yapması kuralı akla gelince, bu bir bakıma zorunlu da görülebilir. Ama aynı kural, kanımca, daha işin başında, yargıca, incelemeye yön verme, incelenecek öncelikli noktaları, toplanacak delilleri belirleme hakkını da vermiştir. Hangi deliller öncelikle toplanırsa dava konusu olayın çözümü kolaylaşacaktır. Bu, mutlaka tarafların iddia ve müdafaasının işin başında değerlendirilmesini gerektirir. Bunun çok defa yerine getirilmediğini, kendimizi “delil listelerinde” yazılı tüm delillerin toplanması alışkanlığından kurtaramadığımızı kabul etmeliyiz. Davaların bu yüzden gereksiz uzadıkları, hele listeler bu amaçla düzenlenmişlerse, muhakkaktır.

Yargıç kendini tutamadı, tanığa; “Bu bıyıklar da ne be...” dedi. Gerçekten tanığın aşağı yukarı kulak memelerine kadar varan burma siyah bıyıkları hiç de

iyi görüntü vermiyordu. Ama adam görüldüğü kadar da kabadayı çıktı; “Biz, buraya ifade vermeği mi, yoksa bıyıkların hebanı vermeğe mi geldik, Hâkim Bey..” dedi.

Kimin nerede ne söyleyeceği belli değildir, oldum olası devam tanığa kaldı mı, gitti sayarım, ne çıkar-sa artık. Müşterinize sorarsınız; “Oooohoo bütün köy (ya da bütün mahalle) şahittir bey”, der. Öyle olmadığı, şöyle veya böyle ama zorla olduğu muhakkak olan tanıkların çoğunlukla dava ile bilgilerinin bulunmadığı, olsa da duruşmada dillerinin tutulduğu bir gerçektir, ne kadar uğraşsanız ağızlarından işe yarar bir söz alamayacağınız tecrübeyle sabittir.

Tanık, belki heyecandan, küçük siyah bir tespihi hızlı hızlı parmakları arasında dolaştırıyordu. Yargıç gördü, sinirlendi: “Kahve mi burası, mahkemeye hiç saygın yok mu, kahvede misin be adam...” diye haşladı adamı. Arkasından, kimlik tespitine başladı, sıra adamın işine gelmişti; “Ne iş yaparsın?” dedi. Tanık, durdu sıkılğan gözlerle yardım arar gibi iki tarafa baktı; “Kahveciyim...” dedi, “Maalesef, çok özür dile-rim, kahveciyim!”

Adalet Bakanlığı'nın görüşü daha başka türdür; o usul yasalarını sorumlu tutmaktadır ya da yapabilecek başka bir olanağı veya fikri bulunmadığı için usul yasalarına saldırmaktadır. Son beş yılda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu iki defa (1981 ve 1985) Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu da üç defa (1981, 1981 ve 1985) değiştirilmiştir.

Şüphesiz; *“herkes, meşru vasıta ve yollardan fay-dalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve*

davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz” (Anayasa m. 36, [eski m. 31]) Ama sahip olunan bu haklar ancak usul kanunlarının tayin ettiği çerçeve ve belirlediği şekilde kullanılabilir. Demokratik bir ülke ile totaliter bir ülke arasındaki temel fark, seçme ve seçilme haklarının kapsam ve kullanılış biçiminden çok, kişilerin yargı önünde sahip oldukları haklar, bu hakların kullanılabilme şekil ve olanakları üzerinde toplanır.

Örneğin “Hiç kimse tabi hâkiminden, başka bir merci önüne çıkarılamaz.” kuralını 12 Mart değişikliği ile ülkemizde olduğu gibi; “Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz” haline getirilebilir, siyasi mercilere ya da siyasi merci yerine geçerek kanun yapma yetkisini eline almış kurullara, bir kanun çıkararak, kişileri, isterse yeni kurulmuş olsun, suçu işledikleri tarihte yargılanmaları gereken mahkemede değil, istenen, daha doğrusu uygun görümler “yargı merciinin önüne çıkartmak” yetkisini verebilirsiniz.

Faruk Erem hocamızın, –Allah uzun ömürler versin– sözünün yeridir; “Haklar, anayasalarda en güzel, en etkileyici şekilde ifade edilmiş olarak cömertçe bol bol dağıtılır, ama bir elden verilen bu hakları, iktidarlar, sonradan çıkardıkları, hakların kapsam ve kullanılış biçimini belirleyen yasalarla iyice sınırlandırır, öteki elleriyle geri alırlar”. Anayasalar soyut ve genel metinlerdir, önemli olan Anayasa metni değil, Anayasa’nın tanıdığı hakkı düzenleyen kanundur. Bu güne kadar, diğer meslektaşlarım gibi, ben de

Anayasa'ya dayanarak ne dava açtım ne de savunma yaptım... Olmaz, amatör işidir bu, hakları somutlaştıran yasalardır, iddia ve savunma hakkınızı yargı mercileri önünde ancak usul kanunlarına göre ve bu kanunların belirlediği biçim ve sürelerde arayabilir, savunabilirsiniz.

“Süratli adalet” amacıyla da olsa, kişilerin “meşru vasıta ve yollardan yararlanmak suretiyle” iddia ve savunmada bulunma haklarını sınırlandırıcı, hatta önleyici değişikliklerden, düşünce ve tutumlardan kaçınılmalıdır. Usul kanunlarını değiştirerek yargılamayı hızlandırmaya kalmak, kişilerin yargılanma, yargı önündeki haklarından fedakârlık istemekten başka anlama gelmez. Günümüzün Türk yurttaşı, 1920'lerin Türk yurttaşından daha mı az saygıdeğer, daha mı az korunmaya lâyıktır?!

Öyleyse ne, neden “maaakeme, maaakeme!?!.” Sorun, yasa sorunu değil, her şeyden önce para sorunudur, yargıya iktidarlarca ilgi gösterilmesi zordur. Gecikme yargı veya yargılamada değil, zihniyettir. Bir arkadaşım dikkatimi çekti; “Sen”, dedi, “Hiç eskiden kalma adliye sarayı gördün mü?” Adalet mülkün temelidir ama bu temel, rüşvet harcı kullanılarak kadıların evlerinde atılıyordu. Bir tarihte İzmir'de, Adliye'nin Sosyal Sigortalar Kurumu'nun Konak'ta yaptırdığı iş hanında bir bloğu kiralayabilmesi, zamanın başbakanı Demirel'in ilgilenmesi sağlanarak ve onun araya girmesi ile ancak başarılabilmişti. Bir süre önce bir Tekel İşletmesi Müdürü'yle bir işim oldu, odasına girince şaşırdım, bu kadar yıl, sulh ve asliye hâkimleri bir tarafa, ağır ceza, ticaret

mahkemesi başkanlarının odası (belki şimdi değişmiştir) dahil, ben adliyede böyle döşenmiş bir odaya hiç rastlamamıştım. Genellikle duruşmalar yargıcın çalışma odasında yapılır, yani yargıç masasında oturur, (eğer oda büyükse ayrıca bir kürsü ilave edilmiş olur) karşısında iki küçük sehpa, arkasında davacı ve davalı veya avukatları yerlerini alırlar, zabıt kati bi yargıcın yamacında bir yerlerde yazı makinesinin başında, tutanakları düzenleme çabasıdadır. Taban kesin olarak çıplaktır, isten kararmış perdeler, bir köşede tozlanmış kitaplar, yerine göre eski bir iki sandalye ya da yayları döşemeyi yırtarak fırlamış iki eski koltuk görüntüyü tamamlar. Adliye bir işletme sayarsak (öylede saymamamız gerekir, her iş paralıdır), hiçbir kamu işletmesi adliye işletmesinden daha verimli değildir, bu güne kadar bilançosunun zararla kapandığı görülmemiştir; örneğin 1.000.000 liralık bir dava temyiz safhalarını da katarsanız, sadece harç olarak 100.000 liradan aşağı görülmemektedir. Adliye her zaman maliyeye büyük kaynaklar sağlar ama maliye bu kaynaklardan çok azını adliyeye ayırır. Ceza mahkemelerinde, sadece ödenek yokluktan keşif yapmak için bir yıl beklendiği çok olmuştur. İstanbul, İzmir gibi büyük merkezlerde adli işlemlerde kullanılan basılı formlar, örnekler, barolar tarafından bastırılıp, sunulmasa aylarca işlem yapılması, icra takibi açılması mümkün olmayacaktır. Adalet bakanları uzun süredir, hangi nedenle olursa olsun, bütün bunlara sırt çevirip, usul kanunlarını değiştirerek, bir başka deyişle yurttaşların yurttaşlık haklarını sınırlandırarak, (yargılanma ve yargılanma

sırasında çağdaş tüm olanaklardan yararlanma siyasi bir hak olmayıp, bir yurttaşlık hakkıdır) adaleti hızlandırmaya çalışmaktadır.

Adaletin gecikmesi sorusuna verilecek cevap, kısacası, adliyenin bir davaya görmek için ayırabildiği zaman ile çok yakından ilgilidir; bir başka deyişle davanın ne kadar sürede bittiği değil, adliyenin görmeği üzerine aldığı davayı inceleyebilmek için ayırabildiği zaman önemlidir. Bunun zamanı ise hepimize malumdur, bir davanın görülmesi, ne kadar önemli olursa olsun, Yargıtay safhaları dahil hukuk davalarında yarım saati, çok tanıklı ceza davalarında dört beş saati geçmez.

Oğluma “Sen bekle”, dedim. Duruşma öğle sonrasıydı, İstanbul’a sabah gelmiş, lisede öğrenci oğluma gitmiş, izin alıp, beraber çıkmıştık. Akşama dönecektim. Duruşmaya girdim; davacı taraf bilirkişi raporuna itiraz yazısı verdi, incelemek için süre istedim, zaten hâkim de inceleyecekti, on gün içerisinde itirazımı bildirmek üzere, dava üç ay sonrasına ertelendi. Çıktım, oğluma; “bitti”, dedim. Oğlum şaşırmıştı; “Yani, baba” dedi, “Buraya kadar bu bir iki dakika için mi geldin?”, “Böyle” dedim, “İşimiz bu”. Tanık dinledikten sonra, o da boşanma dışında, hukuk davalarında enderdir, hiçbir duruşma beş dakikadan fazla sürmez, ama davanızın görüldüğü mahkemenin işi çoksa (bu hep böyledir) bu beş dakikalık duruşmalar üç / dört ayda bir gelir, bir yıl içerisinde üç duruşma olsa mahkemenin sizin davanıza ayırdığı zaman on dakikayı geçmez; kısaca adliyede randevular haftalık, aylık değil, üç dört aylıktır, adli takvimde, aylar

gün, yıllar ay gibidir. Çok yaygınlaştı, Yargıtay'ın bir yıl içersinde gördüğü dava sayısını, dakika olarak bir yıllık zaman dilimine bölüyorlar, dava başına ortalama dört/beş dakikadan fazla zaman düşmüyor. Kanımca asıl kişi güvenliği sorunu buradadır; yargı davaları derinlemesine ve etraflıca görüp, inceleyecek zamana sahip değildir. Bunun için gereken giderler, bildim bileli, yapılmamakta, imkân sağlanmamaktadır. İktidarlarımız, hangisi olursa olsun, yargıya oldum olası önem vermemişlerdir, bürokrasi kamu gelirlerinde aslan payının hep kendisine ayırmıştır, adalet süratli olmuş olmamış, hukuk üstün olmuş olmamış, umurlarında bile değildir; umurlarında olan işlemlerini, eylemlerini yargı, hukuk kalkanı arkasına sığdırabilmektir. Kısacası “asacaksın, yargıdan geçirerek asacaksın” tartışmasındaki zihniyet gücünü kaybetmiş olsa da varlığını sürdürmektedir. Ülkemizde gelişmiş bir hukuk birikimi vardır; buna rağmen yargı gereken etkinliğe sahip değilse, bunun nedeni, yargıya gereken imkânları tanımamak, belki de vermek, tanımak istememektir.

“Kuvvetli Vekâlet”

Söz benim değil, stajı bitirince, hatta bitirmeden son üç aylık dönemde, (...) ilçesinde çalışmağa başlamıştım. O dönemde de yazıhane bulmak kolay değildi, tapu işleri yapan bir takipçinin, genişçe odasını paylaşmıştım; o kendi işlerini yürütecek, ayrıca bana katiplik de yapacaktı. Uzun zaman var ki görmüyorum, şimdi kim bilir nerde, belki de öldü, söz onun. Uzun süre iş almadığımız zaman olurdu, o eski fotoğraf hiç aklımdan çıkmıyor, masalarımız karşı karşıyaydı, bir mangalı vardı, soğuk günler mangalı yakar iki masa arasına kordu, genellikle iki ayağımı mangalın kenarlarına dayayarak, oturur, ısınırdım, gözlerim kapıda, bir türlü gelmeyen müşteride olurdu. O sıkıntı ve beklentimi anlardı, sigarasından bir nefes çeker “Bak” derdi, “Bak Cengiz Bey... Şimdi şöyle bir kuvvetli vekâlet!...”

Bir yazı masası, bir dolap, bir yazı makinası, bir çüppe, iki üç sandalye ile çerçeveli bir ruhsat ile bir Atatürk fotoğrafı, yazıhane açmak işten bile değildi, meslek sahibi olmanın iş sahibi olmak anlamına gelmediğini sonraları böyle “ekmek kapısı dükkan kapısına” bakarak, kuvvetli/kuvvetsiz vekâletler bekleyerek öğrenecektim.

Kolay değil doğru, aç mezarı yoktur, insan nasıl olsa geçinir, gider; iki dilekçe, bir ihtiyati haciz, on kaşıkla mı yiyoruz!?... Üniversiteye gidecektim, babam rahmetli; "Ben hukuk tahsil ettim." demişti, "Yaşamımda bir gün ertesi günü düşünmedim", gerçekten de rint adamdı, "Bir günde aç kalmadım". Maçka/Beyazıt tramvayı Sirkeci'den geçiyordu; İstasyonun saatini hâlâ hatırlıyorum, bu söz aklıma geldi, hayatımın kararını verdim, ertesi günü Hukuk'a yazılmıştım, aç da kalmadım. Ebul'ülâ, "Çalışın", derdi, "Nankör mesai değildir, öder!...", öyle midir? Şükür!.. Geçen gün aynı sözü, baro toplantısında stajyerlere aktardım, öğüt vermenin tadını mı çıkarmak istiyordum.

Para istemek, para almak, bir türlü alışamadım. Bana hep ters gelmiştir, ayıp bir şey yapıyormuşum gibi... Bu duygudan bir türlü kendimi kurtaramadım. Ücretini isterken yüzü kızaran kaç meslektaş biliyorum. Bir müşterim vardı, sohbet sırasında, "Bu gün" demişti, "Oğluma para saymasını öğrettim", sağ elinin baş ve işaret parmağını bir birine sürterek, tekrar etti; "Para saymasını". Bana kimse para saymasını öğretmedi, öğrenemedim de, dedim ya; kazandığını harcamaktan hoşlanan, -nur içinde yatsın- rint bir babanın oğluydum. İçimizde öğrenenlerde, özellikle bizim kuşakta, zaten çok azdı. Belki yetişme koşullarımız, belki ülkemiz okumuşunun genlerine işlemiş "katip zihniyeti", serbest meslek anlayışımız işe satle bağlı olmamaktan öteye gidemedi. Yazihanelerimizi, bunun böyle olduğu ne kadar anlamış olursak

olalım, çalışma odasından işyerine dönüştüremedik. Kuvvetli vekâletler bekledik durduk.

Bir karikatür görmüştüm; ceza duruşmasında avukat ayakta başının saygıyla eğmiş bekliyordu. Sanık son sözünü söylüyor, “beraat” istiyordu; “Reis Bey” diyordu,” Avukatım gördüğünüz gibi gençtir, bu onun ilk davasıdır, çoluk çocuğu vardır...”

Gerçekten, çok defa, hele gençken, davada asıl kimin yargılandığını ayırt etmek çok zordur.

Kolay olmayan, asıl iş verilmeğe değer görülmemiş olmak, bu düşünceye katlanmak, buna alışabilmektir. Profesyondik, işsiz kalmanın, para kazanmanın, kendimizi aldatmadığımız sürece başka bir anlamı olamazdı; iş almak, para kazanmak başarımızın, aranıyor olmamızın en somut kanıtıydı. Müşterinin değerlendirmesi doğru mudur? Bunu eleştirebilir, bununla avunabilirdik, yoksa elbette, öyle de olsa müşteri değerlendirme ölçülerine uygun görülmemiş olmanın, dışında kalmanın, bilincindeydik. Çalınan telefonlar, vurulmayan kapılar, o bir türlü gelmeyen kuvvetli vekâletler... Buna katlanmak, buna alışabilmek her şeye rağmen kendine güven duygusunu kaybetmemek, sağlam durabilmek hiç de kolay değildir. İş aldığım, para kazandığım günler, daha mutlu, daha iyi, işini daha çok seven bir insan olduğumu biliyorum.

Bizim işte “reklâm yasağı” vardır, daha da öte, Meslek Kurallarımıza göre avukatın kendine iş sağlama niteliğinde her tür davranıştan kaçınması gerekir. Kartvizitine emekli hâkim, emekli Yargıtay üyesi yazmak bile, –kimse dinlemiyor ya– Meslek Kurları-

mıza aykırıdır. Doğrudur da, elbette adaletin, hakkın pazarı olmaz, adalet daha iyi veya daha kötü pazarlanamaz. Ama bu kurala uymak eski ve ünlü yazihaneler için ne kadar ne kadar kolaysa yeni ve tanınmamış yazihaneler için o kadar zordur. Bilmem hangi iş hanının bilmem hangi numaralı odasında, soylu bir biçimde oturup, müşteri beklemek kolay değildir. Açlık sofuluğu bozacaktır, bozmuştur da. Özellikle büyük şehirlerde yeni yöntem geliştirilmiş, alışılmış, kalıplaşmış bir hayli zorlanmıştır. Kimi mason localarının kapılarını zorlamağa çalıştı, kimisi yazihanesi ayetlerle süsledi, kimi müşteri tutacağım diye zengin ve açıkgöz işadamlarının bataklık paralarının peşinde bedavasına koştu, kendisini tüketti, kimi sendika ağalarına pirim ödedi, kimi başkâtiplerden, icra kâtiplerinden, gardiyanlardan ekmek bekledi, kimi kasaba pazarlarını dolaştı, kartvizit dağıttı, kimi de yazihanesinde oturup, kuvvetli vekâlet bekledi; sınıf arkadaşı Mehmet'in boşanma davası, komşusu Fatma Hanım'ın tahliye davası veya ünlü avukatların beğenmeyip, gönderdikleri işler ile nefis körletti.

Bir arkadaşımız vardı, işi olsun olmasın, her sabah çantasını dosyalarla doldurur, Adliye'ye koşardı. Mahkeme kalemlerinde, duruşma salonlarında kucağında dosyalar, koşuşur durur, bu da bir yöntem, kendisini çok işi var, çok aranan adam gibi göstermeğe çalışırdı.

Faruk Erem hocanın bir Carpentier örneği vardı; Birlik konuşmalarında, baro toplantılarında anlatırdı. Carpentier Paris'in ünlü avukatlarından birisiymiş, sonra yaşlanmış, iş göremez olmuş, zor duruma

düşmüş. “Üstat”, demişler, “Sen ki bir zamanların ünlü avukatısın, bu kadar dava kazandın, ayaklarının altına bu kadar kese bıraktılar (Fransa’da eskiden avukatlık ücretleri avukatların ayaklarının yanına para kesesi bırakılarak ödenirmiş). Nasıl böyle bir duruma düşebilirsin...” Carpantier başını onurlu bir şekilde kaldırmış, “Doğru da” demiş, “Ama o keseleri almam için eğilmem gerekiyordu...” Avunuyor muyduk!?

Ahmet, –rahmet olsun– bir gün; “Elini iç cebine soktu” demişti, “Para verecek sandım, sevindim, meğer mendilini çıkaracakmış!...” Gülüşmüştük.

Baroculuk

“Başkanımız Faruk Erem’e...”

Şimdi eski günlere dönmenin, ayrıntıları bir bir hatırlayıp anlatmanın yararı olacak mı bilmiyorum? Ayrıca olayları tüm ayrıntıları ile hatırlayıp, anlatabileceğimden de emin değilim. Ama meslek yaşamımda kendi ölçüsünde mücadeleleri, iyi günleri kötü günleriyle önemli bir yer tutan baro ve Barolar Birliği çalışmaları üzerinde kısaca da olsa durmamazlık edemezdim. Yirmi yıl süreyle çeşitli baro görevlerinde bulunmuş, Türkiye Barolar Birliği'nin kuruluşunda aktif görev almış, Kuruluş Yönetim Kurulu üyeliği yapmış, Genel Kurul'da 1982 yılına kadar İzmir Barosu'nu temsil etmişim. Şüphesiz o günlerin heyecanlarından kurtulamam, değerlendirmelerimde o günlerin bakış açılarını, ölçütlerini bir tarafa bırakmam mümkün değil. Zaten önemli olan, unutulmaması gereken de, kanımca, bu. Türkiye baroları ve Barolar Birliği sıradan bir kurum alışkanlık ve tutuculuğuna düşecek kadar yaşlanmadı. Temel görevini, ülkemizde savunmanın bir kurum olarak kabulünü henüz gerçekleştirebilmiş değil. Demokratik hukuk,

---

* Bu yazı ilk olarak *İzmir Barosu Dergisi*'nde (Ocak/1991 sayısı), ikinci olarak *Av. Dr. Faruk Erem Armağanı*'nda (T. Barolar Birliği Yayınları 2001) yayımlanmıştır. Rahmetli hocamız, ilk yayımlanışın arkasından tarafıma bir kutlama telgrafi göndererek (26.2.1991), onayını bildirmiştir. C.İ.

kişilerin, kişi haklarının yalnız diğer kişilere karşı korunması ve savunulmasının da ötesinde idareye, devletin diğer kurumlarına, hatta devlete karşı aynı düzeye getirilmesi, korunması ve savunulmasından başka bir şey değildir. Baroların, Barolar Birliği'nin bu yolda da, kişilerin, kişi haklarının yegane koruyucusu ve savunucu olarak yapmaları gereken daha çok çalışma vardır. Bu çalışmalarını bağımsız yapmaları gerekir. Buna o günler inanıyorduk, şimdi de inanıyorum.

Bir yakınımınla konuşuyorduk, “Politikaya girecek misin?” diye sordu, “Hayır” dedim. “Öyleyse ne diye?..”. Saygı duyduğum bir müşterim vardı, o da aynı şeyi söylemişti; “Politikaya girmeyecekseniz, öyleyse ne diye?!...”. Politikaya girmek mi istemiyordum yoksa politikaya girmekten kaçınıyor, bir bakıma ürküyor muydum? İçimdeki politika yapma dürtü ve özlemini bu şekilde gidermeğe çalıştığımı, kendi kendime de olsa, itiraf edemiyor olabilirdim. Bu sorulara o zaman da cevap verememiştim, şimdi de veremiyorum. Zaten bunu artık aramam da gerekmiyor. Başta başkanımız Faruk Erem dahil içimizden hiç biri –birkaç istisna dışında– o zaman ve sonra da politikaya girmedi.

12 Mart muhtırası verilmiş, Nihat Erim kabineyi kurmakla görevlendirilmişti. Gazetelerde hocanın Adalet Bakanlığı'ndan söz ediliyordu. Daha önce arkadaşlarla konuşmuştuk, yönetim kurulu toplantısında sorduk: Doğruladı, üzerine aldığı bu görevi tamamlamadan bırakmayacağını, Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı görevini, Adalet Bakanlığı da olsa bir

başka görevle değiştirmeyeceğini söyledi. Bakanlığı reddetmişti. Arkadaşlarla vardığımız mutabakat üzerine bu defa ben; “Şüphesiz” dedim, “Barolar Birliği, barolar ve avukatlık mesleği başkanlığınızda önemli gelişmeler göstermiştir, hizmet ve çalışmalarınızdan yoksun kalmak başta biz bütün camiyayı fazlasıyla üzer, ama bu sizin için bir fedakârlıksa, bakanlığı – ki bu belki size hukuk ve adliye bakımından daha somut ve yetkili çalışmalar yapma imkânını verecektir– Barolar Birliği Başkanlığı’na feda ediyorsanız, içinizde böyle bir duygu varsa, Barolar Birliği bu fedakârlığı, bu minnet yükünü kabul edemez!”. Hoca tereddüt etmedi, hiçbir fedakârlıkta bulunmadığını, üzüntü ve pişmanlık duymadığını söyledi. Barolar Birliği Başkanı kalmak bu görevi sürdürmek istiyordu. Üzülmişti.

Sıcak bir Temmuz ayı Pazar gününde İstanbul Barosu’nun isteği ile toplanmıştık. Genel Kurul Anayasa’ya aykırı kanun hükümlerini tartışıyordu. Sigara içmek için koridora çıktım, ona rastladım. O da benim gibi daha başından itibaren bu işte var olanlardandı. İri cüssesiyle kürsüye çıkınca, –ki bu her toplantıda muhakkak en az birkaç defa olurdu– sözünü esirgemez konuşmaları ile kimlere saldıracağı merakla beklenirdi.

“Yani Cengiz”, dedi, belli sıcaktan bunalmıştı, “Bizde de hiç akıl yok...Herkes plajında, denizinde...”

Sözün arkasını getirmedi, doğrudu; meslek bakımından çok önemli zamanlarımızın önemli bir bölümünü ayırıyor, amatörce Pazar günü demiyor, uzak demiyor durmadan çalışıyorduk.

“Öyleyse ne diyel..”

Barolar Birliği'nin ilk genel kurulu 1969/ Ağustosunda toplandı, Birlik Başkanı ve Könetim Kurulu üyeleri seçilecekti. Bu seçimde Cumhurbaşkanlığı Hukuk Müşavirliği görevi hocanın avantajı değil, handikabı idi. Kuliste özellikle bu konu üzerinde duruluyor, Cumhurbaşkanlığı hukuk müşavirliği gibi onurlu ve çok üst düzeyde bir görev de olsa bunun Birlik Başkanı'nın tutum ve davranışlarını etkileyebileceği, Birliğin bağımsızlığı üzerinde şüpheler yaratabileceği endişesi açıkça ve ısrarla belirtiliyordu. İstek açıkltı, görevden istifa etmeli, hiç değilse bunun sözünü vermeliydi. Faruk Erem bu sözü ancak seçim sonuçları alındıktan, Başkan seçildikten sonra verdi. Böylece bağımsızlığını seçmenine karşı da korumuş oluyordu.

Bağımsızlık konusunda tüm arkadaşlar hassastık. Konu yalnızca baroları ve Barolar Birliği'ni Adalet Bakanlığı'nın vesayet ve denetiminden kurtarmaktan öte, fikir, tutum ve davranışlar dahil kurumun her yönden bağımsız kalabilmesiydi. Bunun kolay olmadığını, zorluklarla karşılaşacağımızı biliyorduk. Zaman içerisinde yazılı veya sözlü bu tutumumuzu belirleyen kararlar aldık. Örneğin:

- Hükümetin, dernekler faslından veya bir başka kalemden, tek kuruluş yardım almayacaktık. (Bu kararı aldığımız zaman Birlik çok yeniydi, sırasında gereken kırtasiyeyi sağlamakta bile zorluk çekiliyordu.)

- Yasa, Barolar Birliği görevlerini ücretli olarak düzenlemiş olsa da, biz aynen barolarda olduğu gibi,

bu işi amatörce, ücretsiz yürütecek, sendika ağaları gibi baro ağalının önünü açmaktan kaçınacaktık. Öyle de yaptık, yıllık bütçelere, yasa gereği 1 TL ücret koyduk, kimse adı ne olursa olsun, uçak biletleri dışında para almadı.

- Kanunların Sosyal Sigortalara tabi işçilere tanıdığı haklar dışında ne barolara ne de avukatlara dönük en küçük bir fazlalık, bir ayrıcalık talep etmeyecek, verirlerse kabul etmeyecektik. (O tarihlerde 1136 sayılı Kanun'la Barolara S.S.K. ile toplu sigorta sözleşmesi yapma hakkı tanınması, başta C.H.P. ve Türk-İş olmak üzere çeşitli çevrelerce işçinin parasının avukatlara peşkeş çekilmesi şeklinde ortaya konuluyordu.)

- Baroları veya Birliği diğer herhangi bir kurumun yan kuruluşu haline getirecek veya böyle bir görüntü verecek, izlenim yaratacak durumlardan özellikle kaçınacaktık. Siyasi partilerin, iktidarın veya muhalefetin, bu konuda büyük bir tehlike teşkil ettiğini deneyimlerimizle biliyorduk. Siyasi partilerin yönetimi ele geçirmek istemesi, fikir ve çalışmalarını kendi doğrultusunda yönlendirmesi, ülkemiz siyasal yaşamında, görülmedik, alışılmadık şeyler değildi. Kimse baro ve Barolar Birliği görevlerinde bulunduğu sürece, siyasi partilerde görev almayacak, bu görevlerde bulunanlar istifa edeceklerdi. Bir korkumuzda bu görevlerin atlama tahtası haline gelmesi, görevlerin bir yerde siyasal bir konuma geçiş kapısı haline dönüştürülmesiydi.

O zamanlar Barolar Birliği ve çoğu baro yazılı olmayan bu ilkeleri büyük bir titizlikle uyguladılar, ko-

rudular. Bu, tahmin ettiğimiz gibi baroların ve Barolar Birliği'nin çalışmalarına hız verdi. Kısa zamanda ülkemiz kamuoyu oluşumunda etkili, fikirleri ve yurtseverliği ile saygın bir kurum haline gelmiştik. Çeşitli baro merkezlerinde toplantılar yaparak "Birlik" ve camia fikrini yaygınlaştırıyor, savunmanın ve savunma mesleğinin, gerek fikir ve gerekse bir yaşam biçimi olarak belirliyorduk. Geçen zaman, genel veya özel tecrübeler, hepimize, yeni bir kurumun oluşturulması kadar yozlaştırılmasını önleme yolunda çaba sarf edilmesi gerektiği öğretmişti. Hele sağlıklı demokratik geleneklerin gerçekleşip, yerleşmesini amaçlıyor, kurum içersinde ayrıcalıklara ve egemenliklere yer verilmemesi gayreti içersinde görünüyorsanız bu daha çok böyleydi.

Şüphesiz, hiçbir şey yapmazsanız ya da Gazeteciler Cemiyeti örneği, tüm güç ve ağırlığı mesleki ayrıcalıklar ve üstünlükler sağlamaya yönlendirirseniz, bu gibi tehlikelerden uzaktınız. Mesleki veya sendikal örgütleri ele geçirmek, bu yolda siyasal güç ve etkinlik sağlamak isteyenler sizden uzak dururlardı. Ama bu bizim için söz konusu olamazdı, "yalnızca avukatlık mesleğinin sorunları" diye bir durum düşünülemezdi; savunmanın, hukukun sorunları, hatta 1946'dan bu yana yürütülen demokratikleşme süreci ve sorunları aynı zamanda avukatlık mesleğinin sorunlarıydı. Kişi hakları tanınıp, güvence altına alınmadan, bir yaşam haline dönüştürülmeden, seçimler ne kadar serbestçe ve dürüstçe yapılmış olursa olsun, çoğunluk egemenliği ne kadar çift meclisler, Anayasa Mahkemesi -dava hakkı sınırlı tutulduğu sürece- güvence

altına alınmak istenirse istensin, kişi güvencesinden söz etmek mümkün değildi, bu güvence bir yerde siyasi partiler ile bürokrasinin güvencesi haline dönüşüyordu. Adliye koridorlarında geçen uzun yıllarımız bize bunları öğretmiş, veciz fikirlerin, soyut metinlerin yeterli olmadığını, uygulanmamış ya da amacı dışında uygulanmış kanun hükümleri ile kişilerin neler çektiklerini görmüş, birlikte yaşamıştık.

Yetmişli yılların başıydı, henüz sıkıyönetim dönemleri başlamamıştı. Anadolu illerimizin birisinde Yönetim Kurulu toplantısı yapıyorduk. Hoca da (Faruuk Erem) bir konferans verecekti. Büyük ilgi gördü, çevre ilçelerden, hatta köylerden büyük bir kalabalık –bütün bir geceyi yolda geçirerek– dinlemeğe gelmişti. Konferansın konusu –yanlış hatırlamıyorsam– oldukça teknik, “Avukatlık Mesleğinde Sır Saklama”ydı. Asıl sorun bu değildi, dinleyiciler konuşma sonunda bir soru sordular: “Anayasa burada geçerli değil mi?” dediler, sorun buydu. Neden şehirlerde, örneğin İstanbul’da, İzmir’de, Ankara’da uygulandığı gibi burada da uygulanmıyor!? Şüphe mi vardı!?... Anayasa uygulansa, “Polis ve jandarma gece yarısı eve gelip, arama yapabilir mi? Bütün köyü meydanda toplayabilir mi?” diye sordular. Yayınladığımız bildiride Anayasa’nın ve yasaların ülkemizin her yerinde ve her zaman aynı şekilde ve aynı yorumla uygulanması zorunluluğundan söz ediyorduk.

Avukatlık, hukuki güvence sağlamak, yasaların tanıdığı hukuki güvenceyi kişiler veya kurumlarla ilgili olarak somutlaştırmak, gerçekleştirmek mesleği değil midir? Metinlerdeki güvence teorik, bir yer de

bürokratik bir güvence teşkil ediyordu. İşimiz yasaların tanıdığı hakları somut olarak sağlamak, hukukun tanıdığı hakları bir yaşam biçimi haline dönüştürmektir. Avukat, ilâm alırdı, her ilâm somutlaşmış bir haktı. Bu diğer bir kişiye veya idareye yeni deyim ile devlete karşı –nedense giderek idare kendisini devletle bütünleştirmekte, devlet yerine koymakta, böyle bir anlayışı pekiştirecek ifade ve tutumları özellikle benimsemektedir– Anayasa'nın güvencesinde somut bir haktı. İdare mahkeme (Danıştay) kararını yerine getirmeyeceği?

Meslek yaşantımda uzun yıllarımı almış bir “kuyu davası” vardı: Civar belediyelerden birisinin kanunlara ve yönetmeliklere aykırı olarak açtığı, bölge ziraat arazilerine zarar veren su kuyusu ile ilgili davayı sonunda kazanmış, Danıştay “işlemin iptaline” karar vermişti. Ama Danıştay kararını bir türlü uygulatamamış, üstelik bu karara rağmen sonraları çok önemli görevlere atanan bir valinin göz yummasıyla, kuyunun belediye tarafından çalıştırılmasına izin verilmişti. Mahkeme kararı, işin doğrusunu söylemek gerekirse, beş para etmiyordu!

Başbakan Süleyman Demirel, İsmail Cem'i TRT Genel Müdürlüğü'nden almış; açılan dava sonucunda, Danıştay bu işlemi iptal etmiş, ama karar yerine getirilmemişti. “İsmail Cem olayı”, sorunun kamuoyu önüne getirilmesi için önemli fırsattı. Hiç değilse, bundan böyle, idarenin mahkeme kararlarını yerine getirmesi sağlanır, kişilerin hakları korunurdu. Aldığı ilâmın bir değeri yoksa Avukatlık hizmetlerinin bir değeri yoktu. O zamanlar İzmir Barosu'nda gö-

revliydim, bir eylem başlattık. Barolar Birliği'ne başvurduk, olağanüstü genel kurul talep ettik. Zamanın iktidarı, Danıştay kararını yerine getirmekten kaçınmak için, gerçekte bir hukuk ve yargı sorunu olan konuyu politize ediyor, bir iktidar ve muhalefet çekişmesi olarak ortaya koyuyordu. Sonuçta politika yapmakla suçlanan biz olduk, hatta iktidar partisi üyeleri bazı meslektaşlarımız da bu suçlamaya katıldılar. Diğer bir kısım meslektaşımız ise Danıştay'ın insan haklarından memur haklarını anladığını düşünüyordu. Çeşitli davalarda istenen yürütmenin durdurulması talepleri hakkında aylarca karar verilmezken, memurlarla ilgili kararlar bir hafta sırasında bir gün içersinde alınabiliyordu. Daima idare yararına yorum yapan, açılan davalarda davacı kişiden çok, idareyi, idarede görevli personeli koruyan Danıştay, sadece memur hakları konusunda hassas ve dikkatliydi. Ben de aynı fikirdeydim, ama bu mahkeme kararlarının idare tarafından kayıtsız ve şartsız olarak uygulanması ilkesinin hayata geçirilmesi çalışmalarına engel olmamalıydı. Tartışma ve eylemlerimize katılımlar bu bakımdan, doğrusunu söylemek gerekir, pek gönüllüce olmadı.

O dönemlerde, "politika yapmak" suçlaması hemen hiç eksik olmadı, hatta kendi arkadaşlarımız, meslektaşlarımız arasında da bu bir hayli yaygındı. Baroların, Barolar Birliği'nin ortaya koyduğu bağımsız bir hukuk ve savunma örgütü anlayışı, bu anlayışın ürünü çalışmaların kamuoyunda giderek etkili hale gelmeğe başlaması, hiç değilse kamuoyunda etki alanı kurmuş güçlerin alanlarını sınırlandırma-

ğa başlamasının tedirginlik yarattığı muhakkaktı. Bu tedirginlik “Politika yapmak” suçlamasında ifadesini buluyordu. İstenin, daha doğrusu beklenen kooperatif bir meslek örgütü anlayışı, “kantin subaylığı” ya da daha önceleri olduğu gibi bir siyasi partinin kamuoyu oluşturmağa çalıştığı konularla sınırlı olarak, bir bakıma bir yan kuruluş olarak faaliyet göstermekti. Barolar Birliği’nin konu seçiminde bağımsız olması, çapraz sorgu, adli zabıta, savcılardan bağımsızlığı, savunmanın hazırlık tahkikatından itibaren başlaması, TCK’nın 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılması, keza idam cezasının kaldırılması, tüketicinin korunması vb. konularda yapılan çalışmalar, –muhalefet veya iktidar– kimseden destek görmüyor ama yine de etkisini gösteriyordu.

Bir kokteylde konuşuyorduk; Gruptaki subaylardan birisi sordu, barolar, baro başkanları ne yaparlar dedi. Sorunun ayrıntısına girmek istemedim, daha çok alışılmış bir açıklamaya yöneldim, avukatların gereksinimlerini karşılar dedim, bir savunma örgütü olarak üstlendiği görevlerin üzerinde pek durmadım. Yani “kantin subaylığı” diyerek sözümü kesti, özetledi.

Bizler ne kantin subayı ne de bulunduğumuz görevleri kullanarak milletvekili ve bakan olmak istiyorduk . Şüphesiz bu ayıp değildi ama üstlendiğimiz görevde etkin olmamızı önleyecek, düşündüklerimizi gerçekleştirme yolunda büyük güçlükler çıkaracak bir durumdu. Tabii içimizde aynı fikirde olmayanların bulunduğunu zamanla anladık.

Çalışma ilkelerimiz üzerinde o zaman hiçbir fikir ayrılığımız yoktu. Barolar ve Barolar Birliği:

- Hukukun üstünlüğü, hukuka bağlı devlet ve kişi kavramının yalnız yasa metinleriyle değil, bir yaşam biçimi olarak, toplum katlarına ulaştırılması ve yerleştirilmesi.

- Ülkemizde, çağdaş ve uygar bir savunma anlayışının, bir kurum olarak benimsenmesi ve örgütlenmesi.

- Kişi hak ve özgürlüklerinin, hukukun çağdaş anlayış ve gelişmelere uygun olarak geliştirilmesi ve somutlaştırılması ile görevli ve sorumluydular.

Bu çalışmaların etkinliği bağımsızca yürütülmesine bağlıydı. Yalnız belli bir siyasal örgüt ve partilerden kayden bağımsız değil, fikren de bağımsız olmak gerekiyordu. İnandırıcı ve etkili olmanın tek ve önemli şartının bu olduğunu anlamıştık.

Nitekim arkadaşlarımızın çoğu o zaman da ve hâlâ bağımsız kalarak bu gerçeği kanıtladılar.

Bağımsız kalamayanlar veya daha doğru bir deyimle, zaten bağımsız olmayanlar, bütün çalışmalara ve etkinliklere verdikleri zararların farkında olarak veya olmayarak “yan kuruluş olma” anlayışından bir türlü kurtulamayarak, kişisel etkinliklerini sürdürdüler.

Hangi Hukukun Üstünlüğü

“Hukukun üstünlüğü” kavramı, ülkemizde yetmişli yılların başlarında, –ilk Faruk Erem’in önerisiyle– Türkiye Barolar Birliği tarafından ortaya atılmıştır. Kavram, ne olup olmadığına bakılmaksızın ve araştırılmaksızın, kısa zamanda, beklenmedik bir ilgi görmüş, günlük siyasi konuşma ve polemiklerin, demokrasi, özgürlük ve benzerleri gibi, tekerlemelerinden birisi haline dönüştürülmüş, –hâlâ öyledir– çok tutulmuştur. İnsan hakları, içeriği belli, oldukça tartışmasız bir kavramdır. 1789 İnsan Hakları Bildirisi’nden başlayarak, Birleşmiş Millet İnsan Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile diğer çeşitli uluslararası metinlere uzanan bir geçmiş ve derinliğe sahiptir. Onunla örneklersek, hukukun üstünlüğü kavramı için aynı şeyi söyleyemeyiz.

Kavram tartışmaya açıktır ve bu tartışma yeni değildir; daha ilk gün, Başkan Faruk Erem’in konuyu, kuruluşundan kısa bir süre sonra TBB yönetim kuruluna getirdiği zaman başlamıştır. Hukukun üstünlüğünü ile anlatılmak istenin ne olduğu; üstünlük tanınan hukukun hangi hukuk olduğu, bir başka deyişle akla gelebilecek “hangi hukukun üstünlüğü”

sorusunun cevabı, uzun tartışmalara konu olmuştur.

Şüphesiz hukuku tanımlamak, bir tanımda birleşip, anlaşmak zordur, birçok hukuk anlayışı, tanımlı vardır. Hukuk kimilerine göre, ilâhi kaynaklıdır, hukuk kuralları vahye dayanır ve değişmez (Dini hukuk anlayışı). Kimisi ise bütün zamanlar ve yerler için geçerli evrensel hukuk kurallarından söz eder (Doğal hukuk anlayışı). Kimileri de genel ve üniversal hukuk yerine, birbirlerinden farklı, ülkelerin toplum bilincinden kaynaklanan ve ülkelere göre değişen hukuktan söz etmişlerdir. (Tarihi okul - Savigny). Pozitif hukuk anlayışına göre ise, hukuk kanun koyucunun kabul edip yürürlüğe koyduğu yasalardan ibarettir.*

---

* "Büyük tarihi örnekler bile, her kanun tedvincisinin, aralarından birisini seçmek zorunda olduğu iki metot gösterir. Bunlardan biri, pozitivist olanı, bir hukuk camiasındaki hukuku teknik bakımdan şekillendirilmiş bir nizam haline sokmanın, kanuncu için mümkün bulunduğu zehaptan (düşünüşten) kuvvet alır. Modern devletlerin anayasalarında tam manasıyla, hukuk koyan tek kuvvet diye kabul edilen kanuncu, bir müstakil (bağımsız), son mûta(veri) teşkil eder. Meşruiyeti (yasallığı, hukukiliği) ister mutlak hükümdarın, prensin iradesinden, ister demokratik memleketlerde anayasanın tayin ettiği kanuncunun hükümranlığından (egemenliğinden) ileri gelsin, son söz daima kanundur. Kanunçu mutlak bir şekilde muhtardır (egemen, yetkili). Onun sözü, mahiyeti itibariyle mutlak otorite ile mücehhez (tamamlanmış) bir *suprema lex* (en yüksek kanun)'tir. Fransa'da ki en yüksek exegetik okulun temsilcileri bu görüşü klasik bir biçimde ifade etmişlerdir. Je ne connais pas le Droit Civil, je ne connais que le code civil. Toute la loi, mais rien que la loi (Medeni hukuk diye bir şey tanımıyorum, tanıdığım, bildiğim tek şey medeni kanundur. Her şey yasadır, sadece yasa) / Un seul droit existe, le droit positive: L'ensemble de lois que le législateur a promulguées (Bir tek hukuk vardır o da yasa koyucunun kabul ettiği yasalardan oluşan positif hukuktur) / Un bon magistrat humilie sa raison devant celle de la loi. (İyi bir yargıcı, yasaya boyun eğen yargıçtır) / Rien est audessus de la loi. (Yasanın üzerinde hiçbir şey yoktur). Kanuncu mademki bu hükümranlığa malik bulunuyor, o halde bu hükümranlığı tamamen hukuk nizamının emrine tahsis etmesini kendisinden beklemek

Marksist doktrin farklı bir hukuk anlayışı ortaya koymuştur; hukuk bir “iyilik ve doğruluk sanatı”* olmaktan çok, egemen sınıfların bir baskı, bir zulüm aracıdır.**

---

mantıki bir neticeden başka bir şey değildir. Demek oluyor ki, bir kodifikasyon meydana getiren kanuncu, bütün cehtini tamamiyet etrafında toplamalıdır. Hükme medar normların sayısı ne kadar çok olursa hukuk nizamı da o derecede kuvvetli olacaktır. Evvelce zikri geçen “kabil olduğu kadar çok” pozitivizmin şiarıdır(parolası) gerek müşahhas (somut), gerek (Gierk'nin nitelendirdiği gibi) mücerret (soyut) hadiseçilikte, kabil olduğu kadar çok. Dr. A. Egger,,*İsviçre Medeni Kanunu - Genel Giriş*, Çev. Volf Çernis, s. 28 / Adalet Bakanlığı.

* “Jus est ars beni et aequi” / Hukuk iyilik ve doğruluk sanatıdır.

** “XIX asrın sonlarına doğru iki alman düşünür, Marx ve Engels, yeni bir hukuk anlayışı geliştirdiler. Bu anlayış, kendinden öncekilerden temelden (kökünden) farklıdır.(...)

Marksist hukuk teorisini, kendinden öncekilerden ayıran, belirgin özelliği (karakteri), hukukun bazı siyasi ve sosyal organizasyonlar ile sıkı ve ayrılmaz ilişkileridir. Marx'a göre devlet olmadan hukuk var olamayacağı gibi hukuk olmadan da devlet var olamaz. Devlet, egemen sınıfın (burjuvalar), diğeri (proletarya) üzerinde egemenlik kurma aracından başka bir şey değildir. Hukuk ancak hiyerarşik ve sınıflara ayrılmış, bir toplumda kapitalistler ile çalışanlar arasındaki sınıf mücadelesinde bir (silah) araç olarak var olabilir. Bu bakımdan ne hukuk ve ne devlet her zaman var olmadılar. Kölelik dönemi öncesinde, ilkel toplumlarda, hukukun varlığından söz edilemez. Bütün ihtilaflar hakemler aracılığıyla veya öreğin aile reisinin verdiği bir kararlar, dostça çözülmüyordu. Ezilen sınıf, düşmanları üzerinde galebe çalar çalmaz, hukuk ortadan kalkacak, denge herkes ve toplum için kendiliğinden kurulacaktır. Hukuk tamamen geçici, yıkılmağa mahkum, daha doğrusu tarihi rolünü tamamlar tamamlamaz kendiliğinden ortadan kalkacak bir kurum veya kurumlar birliğidir.

Bu hukuk anlayışı, Hegel'den gelmektedir; o da hukuk ile devleti sıkı ve ayrılmaz bir biçimde birleştiriyordu, şu farkla ki, Hegel'e göre devlet, toplumda düzen ve huzuru sağlayan çok saygıdeğer, yarı kutsal, bir kurumdur. Buna karşılık, görüldüğü üzere, Marx için devlet, her türlü araçla savaşılmaması ve yıkılması gereken bir baskı aracıdır. Marx'ın, bir hayli duygusal olan bu tutumu, döneminde tanıdığı olduğu, yönetici kapitalist sınıfın yararlandığı rejimin, daha çok sanayi bölgelerinde olmak üzere, yarattığı yıkıcı sefalet görüntülerinden kaynaklanmaktadır. Devletin bütün kurumlarının mevcut düzeni korumağa, sömürücü sınıfın çıkar ve ayrıcalıklarını sağlamağa yönelik olduğu muhakkaktır. Bunun tamamen ortadan kalktığını ileri sürmeyi de kimse aklına getirmemelidir.

Sosyolojik hukuk anlayışında ise, hukuk, her şeyden önce sosyal bir olaydır. Henri Levi-Bruhl'ün tanımını şöyledir:

“Hukuk, sosyal ilişkileri düzenleyen, toplum kaynaklı, değişken, uyulması zorunlu kurallardır. Bu tanımında, açıklanması gereken üç elaman vardır:

1. *Zorunlu kurallar söz konusudur.*
2. *Bu kurallar sosyal guruplar tarafından konulur.*
3. *Bu kurallar durmadan değişir.”*

Adil davranış kuralları olarak tanımladığı hukuk ile yasama organı tarafından toplum ihtiyaçları için yürürlüğe konulan yasaları birbirinden ayıran –ki doğrusu budur– Hayek'in bakış açısı daha farklıdır: Toplumun kendiliğinden oluşan düzeninde hukuk, yasalardan önce vardır ve hatta yasama, otoriteden bağımsız olarak oluşmaktadır. Ona göre *“hukuk otoriteden değil, otorite hukuktan kaynaklanmaktadır”.***

Marksit doktrin eleştirilebilir, ne var ki; bütun eleştiriler bir yana, Marksist doktrinin hukuk ilmine büyük bir hizmette bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bu hizmet, kabul edilemez teorisinin kendisinden çok, tarihi okulla birlikte akli temellere dayandığı ileri sürülen eski anlayışlara yönelttiği eleştiriler ile gerçekleşmiştir. Hukukun kutsallıktan arındırılmasına, laikleştirilmesine ve dil, sanat, vb. gibi, ne daha fazla ne daha az, sosyal yaşamın normal bir ürünü olarak düşünülmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Böylece, hukuki olayların pozitif (bilimsel) anlayışının, bir başka deyişle sosyolojik okulun yolu açılmıştır.” Henri Levy-Bruhl, *Sociologie du Droit*, s. 17, 18, 19 (que sais-je / Presses Unversitaire De France).

* A. g. e., s. 21, 22.

** “Bir insan topluluğu, toplum adını verdiğimiz düzenli ilişkiler içinde, birlikte, ancak bireylerin belirli kurallara riayet etmesinin bir sonucu olarak yaşayabilir. Bu sebeple hukukun otoriteden kaynaklanmakta olduğu yolundaki, zahirdé makul görünen fakat gerçekte öyle olmayan ve yaygın biçimde benimsenen görüşü tersine çevirirsek ve daha ziyade, bütun otoritenin hukuktan kaynaklandığını –hukukun otoriteyi tayin etmesi anlamında değil, fakat, otoritenin, ondan bağımsız olarak mevcut olduğu farz edilen ve neyin doğru olduğu konusundaki

Şüphesiz, aynen matematik mantığının ilkeleri, kuralları gibi, hukuk mantığının da ilkeleri kuralları değişmemektedir, ama hukuk kurallarının, daha özel deyiimi ile “hükümlerin” zamana ve yerine göre değiştikleri muhakkaktır. “Zamanın değişmesiyle, hükümlerin de değişmesi, inkâr olunamaz”.⁷ Toplum yaşam ve ilişkilerinin üstünde bir hukuk düşünülemez, hukuk bu ilişkilerin bir ifadesidir. Değişmeyen bir hukuk, tutucu bir hukuktur.

Öbür taraftan, kavramın, klâsik kuvvetler ayrılığında yargıya, yasama ve yürütmeye göre üstünlük tanınması; hukuk yerine, eski dönemlerdeki ulema benzeri, yargının, yargıçların üstünlüğü biçiminde algılanması tehlikesi de vardır. Üstünlüğün neye

---

yaygın bir görüye dayanan bir hukuku uyguladığı için (ve öyle yaptığı sürece) itaati emretmesi anlamında- düşünürsek hakikate daha fazla yaklaşmış oluruz. Bu sebeple bütün hukuk yasama faaliyetinin mahsulü olamaz; fakat yasama gücü bazı ortak kuralların kabulünü önceden farz eder ve yasama gücünün temelinde yatan kurallar aynı zamanda bu gücü sınırlar.” (s. 144)

“Nomos’a (hukuk) uygulandığı biçimiyle ‘kanun’ ile, diğer bütün theseis’ler (yasalar) için kullanılan, yasama faaliyetinden doğan ‘kanun’ arasındaki anlam farklılığı, eğer ‘kanun’ kavramının bu iki durumda nasıl farklı bir şekilde kendisinin tatbikatıyla ilişkili olduğunu nazarı itibara alırsak, en açık şekilde ortaya çıkar. Bir davranış kuralı, bir kimsenin bir emri yerine getirişi gibi ‘icra’ edilemez veya ‘yürütülemez’. Bir kimse bir emre itaat edebilir veya ona itaat ettirilebilir; fakat bir davranış kuralı sadece müsaade edilen eylem sahasını sınırlar ve genellikle belirli bir davranışı tayin etmez ve onun emrettiği şey asla yapıp bitirilemez, fakat herkes üzerinde sabit bir yükümlülük olarak kalır.” “Kanunu uygulayan ve onun icra edilmesini yöneten yargıç, bir idarecinin bir tedbiri yerine getirmesi veya ‘icra’nın yargıcın kararını yerine getirmek mecburiyetinde olması anlamında onu ‘yürütmez” (s. 191). (F. A. Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, Çev. Atilla Yayla / İş Bankası Yayınları)

* Mecelle, “Madde 39.- Ezmanın tagayyürüle ahkâm’ın tagayyürü inkar olunamaz.”

göre ve nasıl bir üstünlük olduğunun da anlaşılması gerekmektedir.

Tartışmaların sonunda, Faruk Erem hazırladığı bir metin, o zamanki yönetim kurulu üyeleri tarafından, bu arada tarafımdan da, imzalanmış ve Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlediği 1971 Hukuk Kongresi'ne ortak bir bildiri olarak sunulmuştur:

“Hukuk devleti” deyimini ile “hukukun üstünlüğü” arasında da bağlantı vardır, fakat ikisi eş anlamda değildir. Kanuna bağlı devlet ile hukukun üstünlüğüne göre kurulmuş, buna göre faaliyet gösteren ve gelişen devlet ayrı şeylerdir.

“Hukuk devleti kavramı tam bir kanunilikten, yani her şekli ile ve ne bahasına olursa olsun kanuna uygunluktan ibaret değildir. Aksi takdirde hukuk devleti sadece bir kanun devleti olurdu. Kanunilik adı altında devlet her şeyi yapabildi. Haksızlığın da meşruluk kılıfına sokulabileceğini, tecrübelerle görmüş bulunuyoruz; yine bildiğimiz gibi pek çok ve pek kötü biçimlerde de kanuni haksızlıklar vardır. Bir kanun devleti, kanuni haksızlıklar devleti olabilir. Şu halde hukuk devleti, şekli kanunilikten başka biçimde temayüz etmelidir. Gerçek hukuk devleti kuruluşunda ve işleyişinde hakkaniyet kurmayı ve idame ettirmeyi görev edinen devlettir.” (Huber, E. R., “Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”, Çev. Ansay, T., *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1971/3)

“Sosyal hukuk devleti” (Anayasa m. 2) deyimini bırak bir anlama bağlanmalıdır. Bu deyim neleri ret ettiğini anlamak, neleri kabul ettiğini kestirmekten daha kolaydır. Sosyal hukuk devleti, liberal ekono-

mik düzene dayanan hukuk devleti demek değildir. Marksist bir düzen de kast olunmamaktadır.

Sosyal hukuk devleti, “hukuk devleti” kavramının çağımızda kazandığı yegâne anlamdır. Hukuk devleti olmaksızın “sosyal devlet”, sosyal devlet olmaksızın “hukuk devleti” düşünülemez. O halde, sosyal devlet ile hukuk devleti iki ayrı kavram sayılamaz. Bu suretle “hangi hukukun üstünlüğü” sorusu karşılanmış olacaktır.*

Bildiri, belki de yeterince net değildi, beklenen ilgiyi görmemiştir, ama bilebildiğim kadarıyla başka bir çalışma da yapılmamıştır. İlgililer kavramı sorgulamak, içeriğini belirlemek yerine, anlamsız da olsa tekrarlamayı, –belki de hukuka, hukuk devletine verdikleri önemi belirtmek için– tercih etmişlerdir. Böylece kavram giderek yaşamdan soyutlanmış, soyutlandığı ölçüde de etki gücünü kaybetmiş, kimsenin söylemekten kaçınmadığı ama yine kimsenin inanmadığı içi boş bir sözcük, bir slogan konumuna itilmiştir. En azından böyle bir izlenim yaratılmıştır.

Hukukun üstün olması, hukukun, başta idari veya siyasi düşünce, istek ve amaçlara göre olmak üzere, değerlendirmelerde önem, öncelik ve üstünlük kazanması, bunları sınırlaması anlamına gelmektedir. Bu elbette, hukuku siyasi düşüncelerin aracı olarak kullanan militan devlet, militan hukuk ve hukukçu anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Hukukun bir araç değil bir amaç olduğunu daha başta kabul edil-

---

* “Hukukun Üstünlüğü”, *İzmir Barosu Dergisi*, Ocak/2003. S.1, s. 20-25, TBB Yönetim Kurulu'nun 1. Türk Hukuk Kongresi'ne sunulan tebliği, s. 3, 4.

miştir. Konu, yetmişli yılların gerilimli ve bunalımlı ortamında özellikle bu açıdan daha da önem kazanmış, üzerinde durmak gerekmiştir.

Arkasından, seksenli yılların Hegelci bir anlayışla, kutsal devleti geldi. Hukuku kişilerin değil de, devleti koruma aracı olarak ele alan, hukuku idari ve siyasi amaçlara uyduran, militan hukuk anlayış ve uygulamaları daha da arttı, giderek yaygınlaştı. O kadar yaygınlaştı ki, bu gün artık, kimi çevrelerde, “militan demokrasi”, “militan hukuk ve hukukçu”, “Hukukun üstünlüğü” ile bir tutulmağa, hatta hukukun üstünlüğüne işlerlik kazandırmanın tek yolu olarak görülüp, anlaşılmağa başlamıştır. Çoğuna göre, artık, hukukun üstünlüğünü savunmak, seksenli yılların “rejim hukukunu” savunmakla, hukukçu ise “militan hukukçu” ile eş anlamlıdır.

Düşünceme göre; hukukun üstünlüğü bir hukuk doktrini, bir hukuk anlayışı olmaktan çok, olayların analizinde hukuki ve insancıl kriterlere öncelik verilmesini gerektiren bir değerlendirme yöntemidir. Hukuki ve insancıl değerlere önem ve öncelik tanımak, “adil davranış kurallarını” gözden kaçırmamaktır. Hukuku olaylara göre değil olayları hukuka göre yorumlamak, değerlendirmektir.

Bağımsızlık (1)

Babam, bir zamanlar İzmir’de tanınmış bir ceza avukatıydı. Sonra bilmiyorum neden mesleği bıraktı, memur oldu, Anadolu’da ailece dolaştık durduk. Henüz ilkokulun başlangıcında bir çocuktum, babamın avukatlığı bırakış nedenlerini anlayabilecek bir durumda değildim. Sadece bir türlü gerçekleşmeyen aylıklı hazine avukatlığı beklentilerini hatırlıyorum.

Şimdi anlıyorum; otuzlu yıllar buhran yıllarıydı, belki o, –ama daha çok Serbest Fırkacıydı– muhalif *Hizmet* gazetesini Zeynel Besim ile birlikte çıkarıyorlardı. Fethi Bey’in İzmir’e o ünlü gelişinde tutuklanılardan birisi, “Avukat Kadızade Bedri Bey”di. Bu onun devrin iktidarınca “açlığa mahkum” edilmesi için yeter sebepti. Dokuz yüz otuzlu büyük ekonomik buhran yıllarının kesatını CHP’li meslektaşları aylıklı avukatlıklar ile geçirirken bu ondan esirgenmişti. Ona uygun görülen Anadolu’nun ücra kasabalarıydı.

1960 devriminden önce “sözleşmeli” belediye avukatlığı yapıyordum. O zamanlar iktidardaki Demokrat Parti’nin faal üyesi olmadan, sözleşmeli de olsa, aylıklı belediye avukatı olmak hiç de kolay değildi. İkisi kıdemli, birisi de babasının ricası kırılmadığı için işe alınan ben, belediyede faal parti üyesi olmayan sade-

ce üç avukattık. İşin önemli bir kısmı üstümüzdeydi. Hadi, ben genç ve kıdemsizdim, ama onlar yılların belediye avukatıydılar, kendilerine benim düzeyimde ödenen, yani en düşük, ücretteki, geçmiş yıllarına hürmeten sözleşmelerinin fesh edilmediği imasını görmezlikten gelmeğe çalışıyorlardı. Yakınlara kadar İkinci Beyler Sokağı'nın hemen girişinde eski tarz bir kahve vardı, duruşmada değillerse bu kahvedeydiler. Oradan her geçişimde birisini "mütalâa"larına bile geçmiş belirgin ve tatlı Giritli şivesiyle konuşurken, diğerini kişiliğini saklamayı bir yaşam biçimi haline dönüştürmüş tutumuyla görür gibi olurum. Buna karşılık, bizim aldığımızın üç dört katını alan, bizim yaptığımız işin yarısını bile yapmayan daha bir sözleşmeli meslektaşımız da vardı. Bunlar o zamanın iktidarı Demokrat Parti'nin faal üyesiydiler.

27 Mayıs olayının öncesi baromuzun 30 Nisan eylemine* katılmıştım. Eyleme katılmaktan kaçınan çoğu arkadaşlarımızın özrü ya önemli müşterilerinin kimlikleri ya da aylıklı işlerini kaybetmekti. Hatta bir meslektaşımız, eyleme katılmanın kendisine ayda (...) liraya (söylediği miktar o döneme göre, hepimi-

* 30 Nisan 1960 günü Baro Başkanı Hulusi Seleğ ve yönetim kurulu üyelerinin öncülüğünde İzmir Barosu avukatlarının büyük bir çoğunluğu siyasal iktidarın yasa ve hukuk dışı tutumunu, özellikle öğrenci eylemlerine karşı öğrencilere ve öğretim üyelerine uygulanan sert önlem ve baskıları, siyah cüppeleri ile (o zaman cüppeler tek renkti) yaptıkları sessiz gösteri yürüyüşü ile protesto etmişlerdir. Yürüyüş Konak'tan (yıkılan eski adlıyeden) başlayarak birinci kordon üzerinden Cumhuriyet alanına kadar devam etmiş, Atatürk Anıtına çelenk konularak ve cüppe bırakılarak, saygı duruşunu müteakip, sona ermiştir. Gümrük önünde yürüyüşü dağıtmak, çelengi almak için polis tarafından yapılan müdahaleler meslektaşlarımızın karşı koymaları ile başarılı olamamıştır. Eylem uluslararası hukuk ve avukatlık kuruluşlarınca telgraflarla kutlanmış, desteklenmiştir.

zi şaşkırtan yüklü bir meblağdı) patlayacağını açıkça bildirmiş, katılmayı reddetmişti. Ben belediye işime son verilmesini bekliyordum, 1960 darbesi yapıldı. Bir albay belediye başkanı olarak görevlendirilmişti. Kurtulduğumu sanıyordum, yanıılmışım. O sırada hastalanmış, çalışmıyor, sanatoryumda yatıyordum, belediye işime az da olsa aylığımdan başka gelirim yoktu, Albay beni çağırılmış, hastaneden izin alarak gittim, davalarla ilgili bir şey soracaklarını sanıyordum, işime son verildiğini yüzüme bildirdi. Öncelik, herhalde adımın solcuya çıkmış olması yüzünden bana verilmişti, Demokrat Partili arkadaşlar daha bir süre işlerine devam ettiler. Boşalan yerlere bu defa bir başka siyasi partinin faal üyesi avukatlar veya yakınları katıldılar.

Türk-İş genel sekreteri Halil Tunç İzmir'de gerçekleştireceği "şalter indirme" eylemini açıklamış, iş çevreleri buna şiddetle tepki göstermişler, sembolik nitelikte karşı eylemlere bile girişmişlerdi. Olayı "genel grev" olarak nitelendiriyorlar, Halil Tunç ve diğer Türk-İş sorumluları hakkında yasal işlem yapılmasını sağlamağa uğraşıyorlardı. Baro başkanıydım, gazetecilerin sorusuna; sorunun yasa sorunu olmaktan çok sosyal olduğu, Türk-İş'in hükümeti uyarmak amacıyla sınırlı bir eyleme giriştiği anlamında bir cevap verdim. Kışkırtıcı olmaktan çok yatıştırıcı olmağa çalışıyordum. Bir iki gün sonra, uzun bir süredir devamlı olarak hukuk müşavirliğini yaptığım yasal bir özel sektör kuruluşunun meclis toplantısında, bu sözlerim dolayısıyla, nankörlükten komünistliğe kadar hakkımda söylenmedik lâf kalmadığı bana özel-

likle duyuruldu. Olaylara onların baktığı açıdan bakmamış, “genel grev”, “yasa dışı grev” suçlamalarına katılmamıştım. “Git” diyorlardı, gitmedim, işime son verme ayıbını üstlenmelerini bekledim, gecikmediler.

Eylemli bir siyasal yaşantım hemen hemen hiç olmadı, 1960 başlarında bir iki aylık CHP üyeliğim bir tarafa, bir siyasi partinin üyesi bile değildim. Öğrenciliğim sırasında 1905’de Nazım Hikmet’i kurtarma çalışmaları çerçevesinde düzenlenen ünlü “Çiçek Pallas” etkinliğine katılmanın ötesinde solcu hiçbir eyleme, toplantıya katılmadım. Yaşamım siyasi olmaktan çok mesleki ağırlıklı geçti, düz bir yaşamdı... Yine de, bir iki defa da olsa siyasi tercihlerden etkilendim. Eylemli siyasi yaşamın içinde olan meslektaşlarımızın, şüphesiz, çok daha çarpıcı örnekleri vardır. Barolar Birliği Başkanlığı, hocanın bile bazı danışmanlıklarını olumsuz etkiledi, danışmanlığını yaptığı büyük ve ciddi bir kurumun sadece bu yüzden sözleşmesini yenilemediğini biliyorum.

İllerimizin birinde, yaşlı bir meslektaşımız, İkinci Dünya Savaşı’ndan kalma düşük bir ücretle resmi bir kurumun hukuk müşavirliğini sürdürür durmuş. Israr etmişler; “neden söylemiyorsun, ücretinin artırılmasını istemiyorsun” demişler. Tecrübe yüklü bir cevap vermiş; “Artırılırsa cazip hale gelir”; demiş, “yedirmezler adama!”

Varmak istediğim sonuç şu; siyasi kimliği, siyasi veya toplumsal fikirleri, dünya görüşü, bir avukatın yaşantısında çok defa mesleki bilgi, deneyim ve yeteneklerinden daha etkili daha güven verici olmuştur.

İşini ücretsiz yürütmüştüm, rahmetli babamın arkadaşıydı, yüzüm tutmamıştı. Davayı kaybettik, temyiz ettim. Dosyanın inceleneceği Yargıtay Dairesi Başkanı'nı tanıdığını söyledi; gençliklerinde aynı ilçede birisi hâkim diğeri nüfus memuru çalışmışlar, dosya numarasını aldı, gitti. İş ele alışında gösterdiği ciddiyet, hukuk bilgisi ve mantığı, titizlikle hazırlanmış gerekçeleri ile hepimizde saygı uyandıran ünlü daire başkanlarından birisiydi. Konuşma sırasında, dava dosyasını getirtmiş, kapakta adımı görünce, – Yargıtay'a gitmeden önce İzmir'de hâkimlik yapmıştı– iş sahibi dostuna; “Bu solcu avukatı da nereden buldun?!” demiş. Sonra bana anlattı; o bile yadırgamıştı.

Artık şüphesiz aynı değil, çok şey değişti. Bu yazdıklarım yıllarca öncesinin olayları, ama sanırım yine de yılların birikiminden, kirinden arta kalanlar var.

Bağımsızlık (2)

Ben o döneme yetişmedim, öğrenciydim, ama hatırlıyorum; çok partili siyasal yaşama geçişte, demokrasi, hürriyet savaşı, yalnız Meclis'te değil, belki daha çok adliye koridorlarında veriliyordu. Ülkemiz, o devirde de bu gün olduğu gibi, fikir suçu işlemekten daha kolay hiçbir şeyin bulunmadığı bir ülkeydi. İzmir, Milli Kütüphane'de J. Steinbecke' in *Gazap Üzümleri*'ni isteyenlerin izlendiği, O. Henry'nin *Boliviar İki Kişiyi Çekemez* isimli hikaye kitabının ağır ceza mahkemesine TCK m. 142'den açılmış davda delil olarak sunulduğu günler çok geride kaldı diyebilirim miyiz bilemem. Televizyonda gösterilmese de o dönemlerde de bir kimsenin, bir sanığın evinde, öğrenciyse dolabında bulunan artık alışılmış hale gelen deyim ile sağ ama daha çok sol içerikli kitapları, keskin suç delilleri olarak, şimdi nasılsa öyle, mahkemelere sunulurdu.

Siyasal Gösteriler

Daha da öte devrin iktidarını, iktidarda bulunan partinin yöneticilerini eleştirmek suçtu; siyasi partiler arası iktidar mücadelesinde "Cumhurreisini tahkir" iddiası mümkün değilse, "Hükümetin manevi şah-

siyeti tahkir” edilmiş oluyor, hiç değilse “memuriyet sıfatı dolayısıyla hakarete”, o olmadı,” adi hakarete” karar kılınıyordu. “Memura vazife sırasında mukavemet” her günkü sıradan olaylardandı. Genellikle illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların itişiyile il ve ilçede düzenlen siyasi parti toplantılarının çoğunda konuşmacıların sözlerinde veya toplantıyı düzenleyenlerin tutumunda, muhakkak bir suç bulunur, tutanaklar düzenlenir, davalar açılırdı. Daha önceleri uzanır mı bilemem, işte duruşmaların, savunmaların aynı zamanda bir siyasal gösteri haline dönüştürülmesi o dönemlerde başladı; demokrasi mücadelesi veren “muhalif” politikacının savunmasını üstlenmek, bir bakıma, bu fikir ve eylemleri benimsemek, paylaşmak anlamına geliyordu. Üstatlarımızın çoğu, herhangi bir ücret almadan, duruşmalardan duruşmalara koşuyor, yalnız sanığı, suç olduğu iddia edilen eylemi değil, daha çok ve asıl, sanığın kişiliğinde fikir hürriyetini, eleştiri hakkını savunuyorlardı. Çok defa davanın siyasi niteliğini pekiştirmek, savunmadan bir siyasi bir gösteri olarak yararlanabilmek, özellikle basının dikkatini çekebilmek amacıyla, başında ünlü birkaç ceza avukatının isminin de bulunması sağlanarak müdafii avukatlar listesi düzenlenir, mümkün olduğunca fazla avukatlar topluluğu duruşmada hazır bulunurdu. Basın, aynen bir miting kalabalığında olduğu gibi duruşmayı, duruşmaya katılan avukat sayısı ile birlikte, “... Savunmasında Kırk/Elli Avukat Bulundu” gibi başlıklarla haber verir, avukat kalabalığının fotoğrafını yayımlardı. Toplu ve ideolojik

savunma siyasi yaşantımızın olduğu kadar adli yaşantımızın da bir parçası olmuştur.

1950'den sonraki dönemde meslekteydim; bu defa aynı olay tarafları yer değiştirmiş olarak devam ediyordu; CHP'li MP'li meslektaşlarımız büyük topluluklar halinde duruşmalara koşturdular, demokrasi, fikir hürriyeti müdafili yaptılar. Bu arada savunma adli, fikri ve beşeri çerçevesinin ötesinde, giderek, siyasi bir gösteri, siyasi bir eylem gibi değerlendirilmeğe, bu yöne ağırlık verilmeğe, hatta bu yönden ibaret sayılmağa başlandı. Böyle bir anlayışın, müdafii avukatları sanıkla suç ortağı durumuna düşürdüğünü, hiç değilse, "mevzuu irtica olan yahut milli vahdet ve şuurla tefli mümkün olmayan fiillere müteallik davaları deruhte etmeyi itiyat edenler, disiplin takibatını lüzum kalmaksızın, baro idare meclisinin talebi üzerine haysiyet divanının kararı ile meslekten çıkarılabilirler" gibi kanun hükmü haline gelmiş bir zihniyeti güçlendirdiğini, ne kadar sağlam olursa olsun, savunmayı zayıflattığını kimse fark etmek istemiyor, ya da o heyecanlı günlerin etkisiyle fark edemiyordu. Öyle ki güzide bir baromuzun yönetim kurulu, Yassıada davaları sırasında, üyeleri avukatların sanıkların müdafiliğini kabul etmemeleri yolunda karar almakta ve bunu diğer barolara tavsiye etmekte -İzmir Barosu böyle bir karar alınmasını uygun görmemiş, talebi reddetmiştir hiçbir sakınca görmemiştir.

---

* Yürürlükten kaldırılmış 3499 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 27.6.1938-8.9.1962 tarihleri arasında geçerli 117 maddesi.

1961 Anayasası ile birlikte adliye koridorlarında demokrasi ve hürriyet savaşı sona ermiş, hürriyet, insan hakları, fikir hürriyeti vb. sözler artık duyulmaz olmuştu. Artık ne “hükümetin manevi şahsiyetine tahkir” gibi davalar açılıyor ne de duruşmalarda “yaşasın demokrasi” savunmalarına rastlanıyordu. Hatta TCK m. 141, 142, ve 163’lerin bile yüzüne bakılmaz olmuştu.

Çok sonraları, altmışlı yılların sonuna doğru, belki de eski günlerin etkisinde kalarak, böyle bir toplu savunma gösterisine bende katıldım, fikir hürriyetini kurtarmak istedim (!) Bornova Savcısı’nın açtığı “Bursa Nutku” davasının müdafilerinden birisiydim. Yayınlandığı bildiriye Atatürk’ün “Bursa Nutku”ndan alıntılar yapan öğrenci derneği başkanı hakkında, bu alıntılar nedeniyle “halkı kanunlara karşı gelmeğe teşvik etmek” suçlamasıyla dava açılmıştı. Savcının asıl amacının Atatürk’ün Bursa Nutku diye bilinen sözlerinin Atatürk’e ait olmayan, uydurma sözler olduğu tartışmasına katılmak, böyle bir nutkun var olmadığını mahkeme ilâmıyla belgelendirmek olduğu pek açıktı. Toplanmasını istediği bütün deliller bu amaca yönelikti.

Bu tuzaga düşmedik; savunmamız, işin alışılacağı gösteri yönünü ihmal etmemekle beraber, basit ve profesyonelce oldu: Atatürk bir peygamber değil, bir devlet adamıydı, mahkemece araştırılması gereken, bildiriye alınmış ve suç unsurları taşıdığı iddia edilen sözlerin kime ait olduğu değil, bu sözlerde suç unsurlarının ve kastının bulunup bulunmadığıydı. Eğer varsa, bu sözleri Atatürk söylemiş olsa

da, Atatürk bir peygamber olmadığına göre, bu suçu ve suçluluğu ortadan kaldıramazdı. Başarımız tam oldu; mahkemece yapılan inceleme ile sanığın yayımladığı sözlerde, yani "Bursa Nutku"nda suç unsuru bulunmadığı anlaşılıyor, sanık ve Bursa Nutku beraat ediyordu. Tuzağa düşsek, Atatürk'e aittir değildir tartışmasını sürdürsek, aynı sonucu alabilir miydik? Sanmıyorum. Bir şansımızda sanığın ve arkadaşlarımızın gösteriye, savunmaya göre öncelik tanımaktan kaçınmaları, sanığın ve arkadaşlarının işimize dolaylı veya dolaysız müdahaleyi akıllırlından geçirmemiş olmalarıydı.

Gelenek sonra da sürdü; belki daha değişik ölçü ve boyutlar da ama temelde ayin olmak üzere 12 Mart olayı ile birlikte eski günler geri geldi. Bu defa solcu sanıklar solcu tanınmış avukatlara sağcı sanıklar ise sağcı tanınmış avukatlara başvuruyorlar, bu meslektaşlarımız da sıkıyönetim mahkemeleri arasında koşup duruyor, fikir ve inanç hürriyeti savunması yapıyorlardı. Arkasından 12 Eylül... Şimdi bile, belki biraz daha profesyonelce, aynı tutum sürüp gidiyor.

12 Mart olayı ile birlikte ülkemizde açılan siyasi davaları çığırında, -hala devam etmektedir- davalarda önceliği insan ve eylemlerinden çok siyasetler, fikirler almış, bunlar yargılanır olmuştur. Bunda Askeri Yargıtay'ın görüşüne uygun olarak askeri savcılarla hazırlanan iddianamelerde, artık özellikle mi bilemem, sanıkların üyesi oldukları veya üyesi oldukları iddia edilen örgütlerin fikir ve siyasetlerine, sanıkların eylemlerinden daha çok ayrılan yerin önemli bir katkısının olmadığı söylenemez. Askeri

Yargıtay'ca hırsızlıktan gaspa, dövmeden yaralamağa ve öldürmeğe, sözlü propagandadan silahlı eyleme kadar örgütlerle veya birkaç delikanlı tarafından oluşturulan tüm eylemler "Anayasa'yı tağyir ve tadile teşebbüs etmek" suçu (TCK m. 146) genel kastı çerçevesinde toplanınca, yapılacak başka bir şey kalmıyordu. Sanığın ya da üyesi bulunduğu örgütün fikir ve ideolojisinin Anayasa ve Cumhuriyet esaslarını zorla değıştirmeğe yönelik olduğunun açıklanması, kanıtlanması gerekiyordu. Siyasetler, fikirler tartışılacak, her halükarda mahkemeler siyasi mahkemelere dönüşecekti. Siyasi iddianameye karşı kişiye ve eyleme dönük savunma beklenemezdi. Müdafiler de ister istemez fikirlerin tartışmasına giriyor, bu da ister istemez sanık ile müdafini daha çok birbirine yaklaştırıyor, kamuoyunda sanık ve müdafii arasında görüş ve eylem birliğı izlenimi yaratıyordu.

"Bakin", dedim, "Siz doktorsunuz, hastanıza hangi ilacı verirsiniz; hastanın istediğini mi yoksa teşhisinize göre uygun gördüğünüzü mü?"

Askeri cezaevinin kadınlar bölümünde konuşuyorduk. Kocası da tutukluydu, biraz önce de onunla konuşmuştum. Çoğu üniversite, hatta lise öğrencisi, kızılı erkekli bir gurup sanıklılar. İzmir'de önemli bir soygun gerçekleştirmişler, günlerce gazetelerin birinci sayfasında "... Bankası soygunu olarak yer almışlardı.

Cevap vermedi. Tekrar ettim; savunma yöntemlerimi kabul etmedikleri takdirde çekileceğimi söyledim. Kabul etmiş göründü, ayrıldım, bir başka sanıkla konuşmağa gittim.

“Bu faşist düzende!..” diye başladı. Sözünü kestim; “Yani bir başka düzende de banka soyarsan nerede olacağını sanıyorsun” dedim. Aynı konuyu tartıştık. Ertesi gün duruşma vardı, sorgular yapılacaktı; eylem temelinden ayrılmayacaklar, siyasal gösteri ya da bu anlama gelecek her türlü söz ve hareketlerden kaçınacaklardı. Eylemi gasp sınırları içersinde tutma gayreti içersindeydim.

Askeri yargıçlar heyeti geldiği zaman, biz sanıklarla birlikte duruşma salonundaydık. Hep birlikte, bir sanık hariç, ayağa kalktık. Mahkeme başkanı subay üye, –bir generaldi sanıyorum– ayağa kalmayan sanığa; “Ayağa kalk!” dedi. Sanık –ki müvekkililerimden birisiydi– oturduğu yerden; “Ben senin gibi faşist generalin önünde ayağa kalkmam” diye cevap verdi. Mahkeme başkanı general üye, bu söz üzerine, kürsünden indi, sanığın yanına gelip, tokatlamağa başladı. Buna mahkeme salonundaki jandarmalar katıldı, rast gele coplarını sallıyor, sanıkları dövüyorlardı. Sanıklarda durmadı, oturdukları sandalyeleri kaldırıp, kürsüye doğru atmağa başladılar... Bizler, müdafii avukatlar, kürsünün arkasına geçip kendimizi korumağa çalıştık. Duruşma, bir bakıma dava, bitmişti. Ertesi günü savunmadan istifa ettim.

Yıllardan sonra, 12 Eylül döneminde, gazetelerde aynı çocuğun, güvenlik kuvvetlerince çember içine alınarak eşi ile birlikte ele geçirildiğini okudum, önemli militanlardan birisi olmuştu. Kısa bir süre sonra da ölüm haberi yayınlandı, haber intihar mı, işkence mi, tartışmasını akla getiriyordu.

İdeolojik Bakış

12 Mart ve 12 Eylül olaylarının ülkemiz siyasal yaşantısına uzun süreli ve kalıcı bir etkisi olup olmayacağı her zaman düşünülebilir. Nitekim daha şimdiden 12 Eylül Anayasası'nın geçmişi tasfiyeye yönelik hükümlerinin tartışılmasını başlanmıştır. Fikir aykırılıkları Anayasa'nın değişmesi gerekip gerekmediğinden çok değiştirme yöntem ve biçimlerinde- dir. 12 Mart'ın ise kimse sözünü etmemektedir. Ama her iki olayın, olayları takip eden sıkıyönetim mahkemeleri görüş ve uygulamalarının ülkemiz adli yaşamı üzerindeki etkilerinin kısa zamanda silineceğini, edinilen yeni bakış açıları, yorumlama ve uygulama biçimleri ve kötü alışkanlıklardan kolayca kurtulacağımızı sanmıyorum.

12 Mart sıkıyönetim mahkemeleri ile birlikte suça ve suçluya ideolojik bakma, ideolojik yaklaşma yolları açılmış, 12 Eylül sıkıyönetim mahkemeleri ile bu yaklaşım biçimi geliştirilmiş, yaygınlaştırılmış, pekiştirilmiştir. Askeri Yargıtay'ın daha 1972'de başsavcılığın hazırlayıp, oluşturduğu talep üzerine, daha önce sözünü ettiğim karar ile ülkemizde suçluları ve eylemlerini, sanığın ya da üyesi bulunduğu örgütün düşüncelerine, ideolojisine göre değerlendirme dönemi açılmıştır. Basitçe şu demektir; aslında işlediğin öldürme veya yaralama fiilinde kastın, adam öldürme veya yaralama değil, Anayasa'yı değiştirmektir, çünkü senin üyesi bulunduğun ve dolayısıyla senin ideolojin Marksist bir ideolojidir, Marksizm ise ihtilâlcı bir ideolojidir, bu ideolojiyi ülkede geçerli kılmak için suç işlediğine göre, fiilin adam öldürme veya yara-

lama olmayıp, siyasi bir eylemdir; “Anayasa’yı zorla tadil ve tağyire teşebbüs etmek”tir. Böylece kişiliklerine, düşüncelerine ve öldürme sebep ve saikine göre iki adam öldürme sanığından birisi, örneğin birisi kan davası (ağabeyinin kanını yerde bırakmamak gibi) sebep ve saiki ile “adam öldürme” ile suçlanır, muhakeme edilirken, diğeri ideolojisi göz önüne alınarak “adam öldürme” ile “Anayasa’yı cebren tadil ve tağyire teşebbüs etmek” ile suçlanıyor, muhakeme ediyor, öldürme sabit görülürse, “adam öldürme”den değil, “Anayasayı tadil ve tağyir” den (TCK m. 146) hüküm giyiyordu. Kanımca bu suretle suçun saiki ile suç kastı (cürmi kast) birbirine karıştırılmış olmakla kalmıyor, demokratik bir ülkede, bir hukuk devletinde olmaması gereken bir durum ortaya çıkıyor, düşünceler suçun tayininde unsur görevini görüyordu. Bir bakıma adalet sembolü bir elinde terazi bir elinde kılıç tutan kızın, gözlerindeki bağ çözülüyor, adalet kimi yargıladığını görüyor, cezasını ona göre veriyordu. En azından böyle bir şüphe, bir tereddüt yaratılmış oluyordu.

Bir arkadaşım, dosyanın fotokopisini bıraktı, savunmayı birlikte yürütmemizi istiyordu. Okudum: İçler acısı bir yaşam öyküsüydü; işinden şu veya bu ama ideolojik olmayan herhangi bir sebepten çıkarılınca kadar alışılmış, bir delikanlı yaşamı çizgisinde gelişen hayat, boş ve işsiz günlerle birlikte militanlığa dönüşüyor, fikir kavgalarından silahlı kavgalara kadar uzanıyordu. Ama ortada üç ceset vardı, üçünü de o mu öldürmüştü, yoksa suç üstüne mi yıkıyordu. Öyle de olsa, belki örgüt disiplin anlayışı, belki kişilik

yapısı, asıl suçluları ele verecek gibi gözüküyordu, durum değişmeyecekti.

Dava TCK m. 146'dan (Anayasa'yı cebren tadil ve tağyire teşebbüs etmek) açılmıştı. Yukarıda da açıkladığım gibi bu düşünceye katılmıyordum; suç ideolojik bir saik ile işlenmiş de olsa, isnat edilen fiil adam öldürmeden ibaretti, suçlama burada düğüm- lenip, kalıyordu. Üstelik nasıl oyuncak tabancayla – hatta sanık elindeki tabancayı gerçek tabanca sansa bile– adam öldürmeğe teşebbüs suçu işlenemez ise, aynen onun gibi isterse makineli olsun, iki, üç tabanca veya tüfekte Anayasa'yı cebren değiştirme suçu işlenemezdi... Dört, beş delikanlının dört, beş tabanca ile böyle bir eylemi gerçekleştirmesi objektif olarak mümkün değildi. Isnat edilen suç, bu yönden, elverişli vasata olmaması nedeniyle kanımca, "işlenmez suçtu". Bu görüşlerimin sıkıyönetim mahkemelerini uygulamalarına uygun olmadığını biliyordu. Zaten mahkeme, bu savunmayı kabul etse de, sonuçta değişen fazla bir şey olmayacak, suçun vasfının değişmesi, cezanın değişmesini sağlamayacak, ortadaki üç cesedin hesabı, sübut savunmasında (öldürmenin sanık tarafından işlenmediği savunması), bir sonuç alınmazsa, ondan sorulacaktı.

Bir ceza avukatı değildim, hele askeri mahkemelerde, sıkıyönetim mahkemelerinde savunduğum davalar yok denecek kadar azdı. Sanık ailelerinin, sanık arkadaşlarının yolu benim yazıhanemden geçmiyordu. "Bu gibi davaları deruhte etmeyi itiyat edinmemiş", böyle tanınmamıştım.

Gelenek sürüyordu, sıkıyönetim mahkemeleri koridorlarında adı solcuya ya da sağcıya çıkmış meslektaşlarımız ile emekli askeri hâkim kökenli avukatlar koşuşup duruyorlardı. İddianamelerin yönlendirilmesiyle yine savunmalar adli ve beşeri çerçevesinin dışında siyasal bir eylem gibi değerlendirilmeğe bu yönüne ağırlık verilmeğe başlandı. Sonuçta sanıklar ile müdafileri avukatlar arasında eylem değilse bile fikir birliğinin varsayılması, hatta gerekliliği kanaati giderek daha yaygın bir hal aldı. Artık sanıkların çoğu, korkmuş, düşüncelerinden ödün vermiş izlenimi yaratacağını düşünerek, müdafî tayin edeceği avukatın mesleki yetenek ve bilgilerinden önce siyasal düşüncelerini, siyasi konumunu araştırıyor, aksi birçok meslektaşımızda çevrede yanlış bir izlenim yaratmamak, güvenlik kurumlarının dikkatini çekmemek, “bu gibi davaları deruhte etmeyi itiyat haline getirme” görüntüsü vermemek için sıkıyönetim mahkemelerindeki davalarla ilgili başvuruları kabul etmekten kaçınıyordu. Sanığa olduğu kadar savunmaya, müdafîye de bu ideolojik bakış, yaklaşım, 12 Mart ve 12 Eylül’ün adli yaşantımıza bıraktığı, bir başka, kötü alışkanlıklar, uygulamalar oldu. Bu kötü sonuçta militan savunma anlayışından kurtulamamış meslektaşlarımızın katkılarının bulunmadığı söylenemez. Şu veya bu bunun zararını sanıklar çekti.

Karar vermek benim için çok zor oldu. Kararımın doğruluğundan emin değilim, vicdan yükünü üzerimden atamayı başaramadım, belki de bu yüzden, konu üzerinde ayrıntılı durmaktan kendimi alamıyorum. Davayı kabul etmedim. Babasına sonucu iyi

görmediğimi, olası bir idamın yükünü taşıyamayacak kadar yaşlı olduğumu söyledim. Gerçektir de; şu veya herhangi bir hatanın, hata yapmış olma ihtimalinin etkisinden kurtulamazdım. Üstelik sıkıyönetim mahkemesinde, böyle bir davada savunmaya katkılarımla olacağını da sanmıyordum. Ama bunun bir yerde kendimi düşünmek anlamına geldiğinin, sanıkların mutlaka savunulması gerektiği inancımın ters düştüğünün de pekâlâ farkındaydım. Bütün bunlar işimin riskiydi, işimin riskini ileri sürüp, görevden kaçamazdım. Meslek anlayış ve ilkelerime göre böyle bir hakkım yoktu, hangi koşullarda olursa olsun, görevim başvuruyu kabul etmek, en umutsuz olayda dahi sanığı yalnız bırakmamak, savunmayı, savunabilirliği kanıtlamaktı. Koşulların etkisinde mi kalıyor, korkuyor muydum? Peki, yargının, savunmanın onurunu kim koruyacaktı?

Tekrar düşünüyorum, kendimi, yaklaşımıma bağışlamıyorum. Hiç değil, savunma ile sanık arasında bir eylem ve görüş birliği, hatta düşünce birliği varsayımına, böyle bir varsayımın, yaygın kanaatte denilebilir, yarattığı iç sınırlandırmalara karşı yeterince mücadele edememiştim. Bağımsızlığımı kaybetmekten, kendi kendimi sanığın veya güvenlik kurumlarının etkisiyle fikri bakımdan sınırlandırmaktan korkuyordum. Belki!? Ama bu dahi karşı koymam gereken bir tutumdu. Başaramamıştım!

İşimin, bir yerde, yazarlık olduğunu çok geç anladım. Önceleri tersine, ikisi arasında bir bağdaşmazlık görüyor, hukukun kuru, biçimci mantığının, adliyenin yılların birikimi ile kalıplaşmış, ifade ediş biçimlerinin tüm yazarlık heveslerimi silip süpürdüğünü sanıyordum. Bunda, şüphesiz bir fikri ifade etmekten çok, bir durumun anlatısından ibaret, aceleden büsbütün karmaşık hale gelmiş, anlaşılması güç duruşma tutanaklarının, “ise de...”lı, “her ne kadar...”lı, mahkeme ilâmlarının, “olmakla...”, “yapmakla...”lı, ara kararlarının, “ne var ki...”, “şu kadar ki...”, “bir an için...”li dilekçelerin önemli etkisi vardı.

“Her ne kadar celp ve tetkik edilen davacıların murisi Mehmet Efendiye ait Teşrinievvel/1330 tarihli tapı kaydının mahallinde yapılan tatbikatta, tapu kaydının mahalli ehli-vukuflarca müddeabih tarlaya uygunluğu beyan edilmiş ise de...”

Hâlâ etkisinden tam kurtulmuş sayılmam, uzun zaman bir olayı, bir fikri açıklarken, hukuk dili ile konuşup, yazmanın gerekliliğine inanmıştım. Sonunda bundan büyük bir oranda kurtuldum, ama yine de; “davalıların gıyabında görülen muhakemeler sonunda...”, “akdin feshiyle mecurun tahliyesine...”.

Zaten ne yaparsam yapayım, bundan, adli dilden, kurtulmam mümkün de değildi; "...filhakika taraflar arasında düzenlenen sözleşmenin 15. maddesinde davalı müteahhitin inşaatı on bey ayda bitirememesi halinde aylık 500.000 lira cezai şart ödemesi kararlaştırılmış bulunmaktadır, ne var ki..." Bunun doğru olmadığını da biliyordum; her mesleğin kendi özgü bir dili bir jargon vardı, kelimeler meslektaşlar arası ortak dilde günlük anlamlarından daha başka, o mesleğe özgü anlamlarla kullanılabiliyorlar, hatta kullanılmalı gerekiyordu. Bu meslek aracı kavramlar ve kelimeler olan adliyede fazlasıyla böyleydi. Olayların, eylemlerin, hatta duygu ve fikirlerin, belirli hukuki terimlerle de olsa, kelimeler, cümleler ile analizi, yeniden ifade edilmesi, adliyenin başlıca uğraşydı, bu da elbette bir tür yazarlıktı.

Yanılıgım olayların, eylemlerin açıklanmasında, fikirlerin ifade edilmesinde kullanılan adli dil ve kavramların belki biraz fazla etkisinde kalarak, ifade biçim ve üslûbundaki görünür farklılığı önemsememden ileri geliyordu; temelde her ikisini birleştiren noktaları bu yüzden fark edememiştim. Sonraları bu yüzeysel bağdaşmazlığın altında her ikisin yaklaştıran noktayı görmeğe başladım. Çok defa beş on cümle ile bir olayı açıklayan, ifade ettiği temel fikri belirleyen, sorunu çözen yargı kararlarını, lâyiha paragraflarını hayranlıkla okuyor, birçok usta yazarın yazılarıyla eş değer görüyordum. Artık olayın ifade ettiği fikri ortaya koymadan, olayın anlamını, sorunu ve çözümünü bu fikir çerçevesinde açık ve net bir şekilde ifade etmeden nasıl yazar olunamazsa, avu-

kat da olunamayacağını anlamıştım. Bu fikrin olaya getirdiği yorumun, olaya verdiği anlamın yargıçlarca kabul edilebilir olması işin ikinci yönüydü. Bunda da önemli etken, yine aynen yazarlarda olduğu gibi, fikri ve olayı açıklayış,-üstelik kısaca- biçim ve üslubundaki ustalıktı. Özellikle zaman sınırlandırmaları yüzünden sözlü açıklamalar yerine yazılı açıklamaların, giderek, yaygınlaştığı ülkemiz adli yaşamında bu daha çok böyleydi. Duruşmalar, yargılamalar, giderek daha fazla “sözlü” olmaktan uzaklaşıyor, giderek daha fazla “yazılı” bir çalışmaya dönüşüyordu. Avukatın iyi bir hatip olmaktan çok iyi bir yazar olması, alışılmışın dışında da olsa, gerekecekti.

Buna karşılık yazarlar gibi olaylardaki “genel”i, hiç değilse “ilgi uyandırma”yı aramak, kaygısından uzaktık, her olayın kendine özgülüğü, kendi koşulları içersinde değerlendirilip, çözümlenmesi gibi bir kolaylığımız vardı. Genel değil, özeldik. Belki de bu yüzden, yazarlardan farklı olarak, hocanın (Faruk Erem) söylediği gibi; bunca çalışmalarımız, uğraşmalarımız, köhne adliye mahzenlerinde, tozlu dosyalar arasında kaybolup gidiyordu.

Reddedilmek

Reddedilmek ne kadar işimizin bir gereği, zorunlu sonucu olursa olsun, bunu kabul etmek, buna alışmak, bir yaşam biçimi haline dönüştürmek kolay değildir. Ben başaramadım, hâlâ ne kadar umursamaz görünmek istersem isteyeyim, yine etkilenirim, hiç değilse “hiçbir şey olmamış gibi”, öyle görünmeğe çalışsam da, davranamam.

Romanlar, filmler hep kazanan avukatları anlatır. Oysa her kazanan avukatın karşısında bir kaybeden, her “davası kabul edilen” yanında bir “davası reddedilen” muhakkak bulunur. Aslında ender olan kazanmaktır, çoğu kez avukat reddedilen kişidir. Ama reddedilmenin, anlatılacak, ilgi çekici hiçbir yanı yoktur.

Bu gün yine bir davam reddedildi, bu kaçınıcı bilmiyorum... Yine kendimi yalnız ve güçsüz hissediyorum, ne yapmağa çalışsam, hangi işi tutsam elimde kalacak. Tartışmalara girmekten, girdiğim tartışmalarda sesimi yükseltmekten kaçınmayacağımı biliyorum, yaralayıcı sözler de söyleyebilir, çevremdekileri küçük görücü davranışlarda da bulunabilirim. Çok yorulduğumu, bu işten bıktığımı kim bilir kaçınıcı defa tekrar edeceğim. Akşam, elbette, içeceğim; birinci kadehten sonra sözü kaybettiğim davaya geti-

rebilir, kararı eleştirebilirim, hatta daha da ötelere giderek, ülkemiz yargılama düzeni ve uygulamaları üzerinde olabildiğince olumsuz ve karamsar konuşmalar yapabilirim. Ama ne yaparsam yapayım, yine de “reddedilme” gerçeğini değiştiremeyeceğimi, sarsılan kendime güven duygumu, en azından kazanılacak bir başka davaya kadar, onaramayacağımı biliyorum.

Avukat duruşmadan çıkınca kapıda merakla bekleyen müşterisine; “Tamam” demiş, “temyiz hakkını kazandık!”. Bir başkası; “Evet” diye sözünü sürdürmüş, “evet davayı kaybettiniz, ama bu arada, beni, savunmamı dinleme onurunu kazandığınızı da unutmayın!...” Adam, avukatına hayret bakmış, şaşkın; “daha bu sabah mutlaka kazanacağımızı söylüyordunuz, şimdi de, davayı bütün noktalarda kaybettik diyorsunuz?...”, “Evet” diye cevap vermiş avukatı; “kaybettik, ama üzülme, masrafımı karşılar, ücretimi de öderseniz, davanızı temyiz etmeyi kabul edebilirim.”

Saklanma mı, kaçış mı? Bir tür kendini savunma!

“Davanın reddine...”, “savunmanın reddiyle sayının...”, “temyiz itirazlarının tümünün reddiyle” daha birçoklarını saymak, bir avukatın günlük yaşamını dolduran sayısız “ret”lerden “reddedilmeler”den örnekler göstermeğe gerek yok. Gerçek olan şudur: reddedilen her isteğin, her davanın, her savunmanın arkasında bir fikir, bir insan vardır, bu da avukatın ta kendisidir. Avukatın bütün bu reddedilmelere rağmen

* Son ikisi *Daumier*’in “Les Gens de Justice” albümünden alınmıştır.

men kişiliğini, kendine güven duygusunu koruyabilmesi, mümkün olsa bile, bir hayli zordur. Zamanla katlanmasını, reddedilmekle “birlikte yaşamayı” öğrenecektir o kadar.

Avukatlıktan başka hiçbir iş, hiçbir meslek; bir şey isteme ve istenilenin reddedilmesi üzeri kurulu değildir. Reddedilmek avukatın yaşam biçimidir; hem de kabaca, “açıkça” ve “yüzüne karşı”

Bilmem Hüseyin Avni Bey'lerden* kimse kaldı mı? Bizim mesleğin, özellikle Anadolu'da (İstanbul deyimi ile taşrada) temelini Dava Vekili Hüseyin Avni Bey'lerin attığı, ortamı bunların oluşturduğu muhakkaktır. Şimdi il ve ilçelerimize yayılmış, onurla ve cesaretle görev yapan binlerce genç meslektaşımızın öncüsü, ruhsatlı veya ruhsatsız (1963'e göre) bu dava vekilleri olmuştur. Müşterileri köylülere karşı sert ve acımasız, ıstılahlı konuşmaktan, yerli yersiz sözlerinin arasına hukuk terimleri sokuşturmaktan memnun, yargıçlara, savcılara dalkavukluğa varan aşırı saygıya, davranışlarının sonraki kuşaklara ne kadar etkileri olmuştur, bilinmez. Uzun yıllar bunlardan bir kaçını ile -şimdi hepsi rahmetli- birlikte çalıştım. Bildiğim hemen hepsinin uyguladığımız hukuk ve yasalarla ilgili olarak en az bizler kadar bilgili oldukları, işlerini ciddiye aldıkları, fazladan geniş bir uygulama deneyim ve birikimine sahip olduklarıydı. Çoğu zabıt kâtibi, başkâtip eskisi olan bu dava vekillerinin, bizim gibi "mektepli"lerle, rekabet etmeleri bir yana, çoğumuz onlara yetişemiyorduk. Tam profesyonel-

* Sabahattin Ali'nin "Hanende Melek" isimli hikâyesindeki sarhoş dava vekili.

diler, ilçe pazarının kurulduğu gün, yazihanelerine uğrayıp, işlerinin gidişini soran köylülerden ya bir iki satırlık bir dilekçe yazarak veya “mesarifi muhakkeme” adı altında, muhakkak üç beş kuruş çarparlar, işlerinin yakında ve iyi olarak biteceğini bildirmekten kaçınmazlardı. Genelde bir partinin üyesi veya ilçe başkanıydılar, ama pek politika konuşmazlar, hat-ta ilgilenmezlerdi. İyi para kazanmışlardı, ama çoğu, Hüseyin Avni Bey örneği sarhoş dava vekiliydi.

Yerimden hafif kalktım; “Efendim”, dedim. Duruş-madaydık. Her zamanki gibi sağ kolunu nutuk verir gibi ileri doğru uzatarak ve bağırıma yakın yüksek bir sesle konuşuyordu: “Müsaade etsinler efendim”, diyerek gürlledi. Sonra da her zaman yaptığı gibi başını kapıya doğru çevirdi, bir savaş kazanmış gibi, dinleyici müşterilerine baktı. O konuşuyor, yargıçta tutanağa geçiriyordu. Arada birkaç defa kalkıp, söz almak istedim, her defasında aynı sahne yaşandı. Sözümlü kesmek ile suçlanıyordum. Sonunda konuş-ması bitti, yerine oturdu, söz sırası bendeydi; “Söy-leyecek bir sözüm yok”, dedim, “Sadece ikaz etmek istiyordum. Muhterem arkadaşımızın beyanları gör-düğümüz bu dava ile ilgili değildir, davalar karıştırıl-mıştır, biraz sonra olan yine arkadaşımız ile birlikte yürüttüğümüz bir başka davanın konusuna aittir...”

Adliyeciler içkici olur, gelenek hâlâ sürmektedir. Geçen gün rastladım, işini bilen, işine önem veren bir başkâtipti, herkes sever, saygı duyardı. Eski günler-den konuştuk; “Bana adliyeye girmeden önce, ‘adli-yeciler içkici olur’, demişler, caydırmağa çalışmışlar-dı” dedi. Belki tartışmaların yarattığı gerginlik, belki

hata yapmamak için sarf edilen olağanüstü dikkatin sebep olduğu gerilim, ama muhakkak çoğu kez kaybetmenin verdiği üzüntü, yıllardan beri oluşmuş ortamın da katkısıyla, adliyeciler içkici oluyordu. Yargıçlar hakkında bir şey diyemem, diğerlerinin, başkatip, katipler, icra memurları, icra katipleri ve biz avukatların içtiklerini biliyorum. Bunu bir kusur olarak görmüyorum, eleştirmiyorum da! Ben, kendim, akşamcıyım, eski ve yeni tanıdıklarım, arkadaşlarımda da böyledir. Ne zaman dışarıda bir yerde toplansak, adliyeden birkaç kişiye tesadüf etmek, uzaktan uzağa kadeh kaldırıp, selamlaşmak, masadan masaya meyve ya da rakı göndermek sık sık rastlanan olaylardandır.

“Taşra Avukatı”

Ama “Taşra Avukatı” ülkemizde asıl, siyasal, hatta toplumsal bir kavram, bir aşağılama, bir küçük görme ifadesidir. Eski bir taşra avukatı olarak sık sık düşündüm; bu Hüseyin Avni Bey’lerin bir izlenim olmasın dedim. Yıllarca önce, tek partili yaşamdan çok partili siyasal yaşama geçiş döneminde, yine seçim sistemleri tartışılıyordu. CHP’nin o zamanki genel sekreteri Hilmi Uran, gazetecilerin, İngiltere de olduğu gibi tek milletvekillik dar bölgelerle ilgili seçim sistemiyle ilgili bir sorusu üzerine, “Olmaz!” demişti, “Dar bölgeli seçim sistemini kabul edelim de, bütün dava vekilleri, taşra avukatları Meclis’e mi dolsun”. Yine CHP’nin Cumhurbaşkanı adayı emekli bir generalimizin anılarındaki “bir taşra avukatının bile”li küçümseyici ifadesini unutmuyorum. Siyasal, daha çok teknokrat seçkinlerin gözünde, taşra avukatı şarlatan, cahil, idarenin ve devletin yönetimi hakkında bir bilgisi olmayan, devletin yüksek çıkarlarını düşünmeyen, çeşitli seçim hile ve ilişkileriyle etkinlik kazanmış bir kişidir. Devleti, devletin yüksek menfaatlerini düşünmek, kollamak ancak teknokrat ve bürokrat seçkinlerce ve onların yönlendirdiği biçimde mümkün olabilir. Kasaba kahve ve meyhanelerinden

gelen, halkın temsilcisi ve halkın çıkarlarını savunan kişiler, aynı ocaktan yetişmiş olsalar da, buna ehil değillerdir. Ülkemiz fikir ve toplumsal yapısına egemen bürokrat aydınlar bunları aşağılarlar. Daha doğrusu yönetici sınıfımız, yönetilenlerin temsilcileri aydınları, taşra avukatlarını, kendi içersinde görmek istememekte, kendisi arasında görmeğe katlanamamaktadır. 1969 yılında kabul edilen 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 1. maddesinde yazılı "Avukatlık kamu hizmeti ve serbest bir meslektir." hükmünde yazılı "kamu hizmeti" olmayı, başta kontenjan senatörleri olmak üzere, 44 bürokrat eskisi senatör, avukatlara çok görmüşler, Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'ne dava açmışlardır. Anlaşılır gibi değil, aynı davayı Türkiye İşçi Partisi de açmıştır!

Meslektaşlarımızın, hangi parti safında olursa olsun, ülkemizin demokrasi ve hürriyet savaşında, seçkinciliğe düşmeden, yaratıcı bir mücadele verdikleri bir gerçektir. Belki de asıl bunun için bazı etkin çevrelerce küçümsenmek isteniyor, mücadeleleri ve mücadele güçleri görmezden geliniyordu.

"Milli Mücadele ve İnkılâplar devrine rastlayan Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclisi, arasında, tapu memuru ve polis komiserlerinden aşiret başkanlarına kadar, her çeşit halk adamları, büyük küçük rütbeli askerler, tanınmış şairler, hatipler, bir kısmı Avrupa'yu az görmüş, yine bir kısmı Avrupa'da yüksek okullar bitirmiş, zamanın çekici fikirlerine samimiyetle bağlı veya öyle gözükmeğe hevesli siviller boy gösterdiler.

1946'ya kadar gelip geçen Büyük Millet Meclisleri ise, memleketin en aydın insanları ile dolu. Profesör-

ler, bilginler, ressamalara kadar sanatkârlar, bir cümle Türkiye'nin en seçkin yüzleri. Fakat hemen söyleyelim, tek parti rejiminin koyu taassubu, seslerin en fazla kısılışı da bu meclisler zamanı rastlar. Hele karşılıklı fikirlerin, çekilmiş kılıçlar gibi birbiriyle çarpışmasından doğmuş şimşeklerle aydınlık Birinci Meclis, uzak ve başka bir memleketten hatıraydı hafızalarda.

1946 - 1950 yıllarında milli iradeyi temsil eden Sevizinci Büyük Millet Meclisi üstüne gerilmiş sessizlik perdesini, ilçe ve il merkezlerindeki, küçük bir masa, bir koltuk, bir iskemle, duvara asılmış diploma, öteye beriye konmuş birkaç kanun ve kitaplardan ibaret bürolarından kalkarak gelen avukatlarının eliyle yırttı. Bunlar İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültesi'nden çıkmış, profesörlerinden dinledikleri hürriyet, milli hâkimiyet, halk iradesi, insan haysiyet ve onuruna saygı prensiplerine inanmış, Fransız inkılâbını bir iki çevirme kitaptan okuyarak, Danton'lara, Robespiyer'lere, Sen Jüst'lere, Kamil dö Molen'lere, Mirabo'lara hayran, Namık Kemal'e yarı ilâh, Mithat Paşa'ya peygamber diye bakan gençlerdi. Atatürk'ün önderliği ile inkılâpları başarmış bir Meclis'in, daha sonra yarı ölü halinde uykuya dalmış bulunmasını havsaları bir türlü almıyordu. Meclis'i diriltmek hayâlinin heyecanı içindeydiler." (Samet Ağaoğlu, Aşına Yüzler, s. 39.)

□Sade Vatandaş

Sade Vatandaş

Keşfe gidecektik... Koridorda sıralardan birisine oturmuş, bilirkişilerin gelmesini bekliyor, sohbet ediyorduk. Genç bir arkadaşımızdı; “Bu meslek” diye sordu; “Size ne verdi?!” sonra da, apartman, araba, vesaireyi anlamış olmamdan korkabilir, hemen açıklamak istedi; “Yani size, kişiliğinize ne kattı?” Sorunu, kendi kendime de olsa hiç bu kadar açık ortaya koymamıştım. Çoğu yaklaşım biçimlerimin, bakış açılarımın, değerlendirmelerimin, yılların tortusu mesleki birikimlerin sonucu olduğunun farkındaydım, ama bunları “bir mesleğin verdikleri” başlığı altında toplamak, tanımlamak aklıma gelmemişti.

Bir süre suskun kaldım; çok gerilere gitmiştim:

Vilâyetin önünden geçtim, kısa bir süre daha yürüdüm, mermer merdivenleri, zaten beş altı basamaktı, hızla çıktım, yine mermer kapısının üzerinde “İzmir Adliyesi” yazılı binaya (şimdi Konak Kaymakamlığı’nın olduğu yer) girdim. Geniş, ışığı yukarıdan alan hol çok kalabalıktı, ortasının sağ ve sol kenarlarından yukarıya ikinci kata çıkan merdivenleri vardı. Mahkemeleri her iki katta yan yana sıralanmışlardı. Şaşırmış, hatta ürkmüştüm; adliye görüntüsü zihnimde hiç de böyle değildi. İki yanıma bakındım, sordum; yine sağda ağır ceza mahkemesi

sonra kalemi, sonra ikinci kata çıkan merdiven, sonra da “Baro”. İki oda yan yanaydı, büyük, sanıyorum maun, bir masanın etrafında birkaç avukat oturmuş, sohbet ediyorlardı. Ne yapacağını bilmeyen gözlerle baktım, avukatlardan birisi sağdaki baro kalemine açılan kapıyı gösterdi, girdim ve “İzmir Barosu”na avukatlık stajı için başvurudum. 1950 yılı bitmek üzereydi, geleceğime adım atmıştım, şimdi bütün yaşamım, bütün geçmişim, o zaman bunu düşündüm mü, sanmıyorum.

Yıllardır avukatlık yapıyorum, asıl yaşantı ve kişiliğimin ne kadar mesleğimin dışında olduğunu düşünsem de gerçekte bunun doğru olmadığını her üçünün birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu biliyorum. Başka bir iş yapsaydım; öğretmen, asker, doktor, yönetici vb. olabilirdim. Şüphesiz, daha doğarken çizilen, temel yapımın dışına çıkamamakla beraber, yine de bir başka yaşantı içerisinde bir başka kişi olacağım muhakkaktı. Ben de, örneğin itirazsız dinlenilmesine alışılmış yöneticiler gibi ister gündelik olaylar ister genel sorunlar üzerinde olsun düşüncelerimi, önceden şöyle bir düşünüp, tartışmaya hiç gerek görmeden, kesin bir şekilde, ortaya koyabilir, doğruluğundan şüphe edilemeyecek gerçekler biçiminde açılabilirdim.

Duruşmalarda sıra beklerken dikkat ettim, bir askeri tartışma kabul etmeyen ses tonundan, bakışlarından, bir öğretmeni gizli bilgiçliğinden, bir küçük memuru mübalâğalı saygısından ayırt etmemek imkânsızdı. Hele yüksek memurlar, başarılı iş adamları, mahkeme önünde gerekli gördükleri için saygılı ve

mütevazı davrandıklarının anlaşılmasına özen gösteren, ayrıcalıklarına inanmış tavırlarıyla hemen göze çarparlardı.

Kim, ne olursa olsun, işinden, mesleğinden memnun olana pek rastlamadım. Çoğumuz gibi, ben de sık sık mesleğimden, işimin zorluklarından şikâyet etmişim, mesleğimin ne kattığını, genç meslektaşımın deyimi ile “ne verdiğini” bir taraf bırakıp, zorlukları, engellemeleri, kısaca “götürdükleri” üzerinde durmuş, genel olumsuz tutuma katılmışım. Yine de bu tutumu tekrarlayabilir, pis, sigara dumanından oluşmuş bulutlarla dolu, loş adliye koridorlarında, mahkeme kalemlerinde tükenmiş bir kişiliğin yaşam öyküsünü özetleyebilir, işin kolayına kaçabilirdim. Bu defa öyle yapmak istemedim; belki de, bilinçli veya bilinçsiz her şikâyetin, her eleştirinin temelinde kendini gereğinden fazla önemseme, kendine acıma da dinelebilir, duygusunun dürtüsünü nihayet fark etmişim.

Geçmiş zaman, bir tren yolculuğunda yol arkadaşım yüzbaşı ile söz açılmıştı; işi sordu, “avukatım” dedim. Arkasından, hiç beklemiyordum; “Peki, meselâ beş yıl sonra...” dedi, “Elbette yine avukattım”. Böyle bir süre devam etti, o sordu, ben tekrarladım; on sene, yirmi sene, Allah o günleri gösterirse, otuz, kırk yıl sonra yine avukat, ilk günkü gibi sadece avukattım. Hayretle kaşlarını kaldırdı, çok şaşırılmıştı; “Zor” dedi, “Kendi payıma böyle bir yaşama katlanmam!”, insanın yükselme umudu olmalıydı, meselâ, o, kendisi şimdi yüzbaşıydı, gelecek yıl süresi dolu-

yordu, binbaşı olacaktı ve sırasıyla süreleri doldukça yarbay, albay, belki de general... Bu şaşırmanı, bu içten gelen tepkiyi şimdi daha iyi anlıyorum; özellikle okumuşlarımız arasında çok yaygın olan hiyerarşik düşünme refleksinden kurtulmuşum.

Şüphesiz askeri hiyerarşi, hizmetin temel yapısı gereği, en sert ve en gözle görünür olanadır. Bu kadar açık ve net görülmesi de toplumumuzun her kesim ve hizmetinde hiyerarşik bir düzün kuruludur; bu düzen, insanın bulunduğu hiyerarşi basamağının dışında, kişilik oluşturmaya pek imkân vermemektedir. Bunun, özellikle okumuşlarımıza kendini belgeleme, kişiliğini kanıtlama yönünden önemli kolaylıklar sağladığı bir gerçektir. Her rütbe, unvan veya makamın doğasından gelen yetkileri, kişiliğine uysun uymasın, bir elbise gibi giymek, unvanın veya makamın kişiliğini almak, kişiliğini bu makamın arkasına saklamak, çoğumuza yetmektedir. Sonunda kişiler, görevleriyle ilgili olsun olmasın, yaşam ilişkilerine bile bu açıdan bakma alışkanlığından kurtulamayıp, bununla koşullanmaktadır. Ülkemizdeki gibi, toplumun temel ve ayırıcı niteliği, demokratik olmaktan çok, bürokratik olunca, bu toplumda bürokrasinin en üst kademesinden başlayan en alt kademesinde ise bürokratik hiçbir unvan, yetki ve ayrıcalığı bulunmayan "sade vatandaş"ın bulunduğu toplumsal bir hiyerarşinin oluşmadığını söyleyebilmek, kanımca, mümkün değildir; hiç değilse bürokratik hiyerarşinin bakış açılarını, değer yargılarını yaygınlaştırıp, toplumsal değer yargıları haline getirdiği muhakkaktır.

İşte, önce sade vatandaşlığı öğrenmiş, öyle kalmayı kabul etmiştim. Bunu bir meziyet sayıyorum, özellikle okumuşlarımız arasında çok yaygın hiyerarşik düşünme, olaylara ve insanlara hiyerarşik bakma refleksinden kurtulmak, hiçbir hiyerarşik yetkiye sahip olmadan, hiçbir hiyerarşik korumadan yararlanmadan, tek başına yaşamak, böyle bir yaşamı kabul etmek, bir insanın yaşantısında hiç de kolay bir aşama değildir. Zorlanmadığımı, zaman zaman da olsa, bürokratik bir unvan ve yetkinin, daha dorusu bir “kadro”ya yaslanmanın özlemini duymadığımı, rahat ve kolaylığını aramadığımı söylersem, yalan olur. Hatta giderek ters bir adam, huysuz bir ihtiyar olmanın temelinde belki de bu özlem vardır. Artık sosyal yapımızın demokratik olmaktan çok bürokratik olmasından mıdır, yoksa kişilerin kademelerin yetki ve ayrıcalıkları dışında kendilerini başarılı, güvenlik endişesinden uzak hissetme imkânlarının çok, kıt bulunmasından mıdır, -bu da toplumun bürokratik niteliğinin bir başka sonucudur- bilemem. Bildiğim, hiyerarşik bakış açılarının, değerlendirmelerin toplum yaşamımıza hâkim bir özellik gösterdiği, insanın kendini bundan kurtarabilmesinin, bunun dışında bir kişilik oluşturabilmesinin, kendisini kabul ettirebilmesinin hiç de kolay olmadığıdır.

Geçenlerde gazetede okudum; üst düzey bir bürokratımızın cenaze töreninde bir başka üst düzey bürokratımız yaptığı övgü konuşmasında; “Bürokrasi onun için bir hayat tarzıydı” diyerek yüceltiyordu. Doğru, ama nedense kimse, hatta basınımız bile, bürokratik bir yaşam biçiminin, dünya görüşünün,

hıyerarşik bir dünya görüşü olduğunu, ayrıcalıkları da beraberinde getirdiğini fark etmez görünmektedir. Galiba, bürokrasinin içinde veya dışında olalım, çoğumuzun yapısına –her halde kanımızda var– karşı çıkmaktansa, ayrıcalıklı duruma gelme çalışması yapmak daha uygun düşmektedir.

Kısaca toplumsal yapı ve yaşantımızda herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşdır ama bazıları; benim, biz avukatlar gibi, “sadece vatandaşır”.* Bürokratik hiçbir unvan, yetki ve ayrıcalık bulunmayan, toplumsal hiyerarşinin en alt kademesinde bir “sade vatandaş!”

Bürokrasinin içersinde olsaydım, “sade vatandaş” kalabilmenin faziletini hiç tanımayacak, mutluluğunu hiç yaşamayacaktım.

---

* “Kanunlar karşısında herkes eşittir, bazıları daha çok eşittir.” sözünden esinlenerek.

Sabah tekrar adliyeye gittim. Yabancı bir yerde gibiydim, kendimi eskisi kadar rahat hissetmiyordum. İşimi hemen bitirip, çıkmak geldi içimden, “Avukatlar Odası”nın kapısından şöyle bir baktım, duramadım döndüm, mahkemelerin önünden geçtikçe; yorgun yargıçları, avukatları, bir fabrika düzeni ve devamlılığı içinde tıkırdayan zabıt takiplerini ömrümde ilk defa görüyormuşum gibi geldi.

Sanki yıllarca buralarda duruşma sırası beklememiş, kalemlerde iş kovalamamış, duruşmalarda söylenmesi gereken en uygun sözü ve talebi bulma sıkıntısını ben çekmemiştim.

Uzaktan birisi duruşmaya girerken görür gibi oldum. Bu ben miydim!? Yoksa şu; “eski savunmaları tekrar edip”, “davanın reddini isteyen” mi?! Yanımdan bozuk asabı, yüzüne vurmuş üzüntüsüyle bir avukat geçti, belli davasını kaybetmişti, bu kimdi?!... Duruşmasını yetişmek için hızla merdivenlere saldıran ya da nöbetçi mahkeme kapısında mübaşir bekleyen de olabilirdim. Belki de orada, köşede müşterisine duruşma hakkında bilgi veren, dert anlatmağa çalıştım!...

Çok uzak bir geçmiş gibi gerilere baktım!
Nermin de artık yoktu.
Bundan sonrası bir “beyhude sonbahar”dı.
Tükenmişim.

İzmir, 1986

Adliye Koridorlarında

Cengiz İlhan

Anı

“Roland Barthes üzerine yazdığı bir makalesinde Umberto Eco, ustalığı ikiye ayırır. Yaşamını ve etkinliğini bir model olarak sunarak çalışan usta, yaşamını, kuramsal ya da deneysel olsun, uygulanmak üzere modeller kurarak geçiren usta. Avukatlık mesleğinin seçkin ustalarından olan Sayın İlhan, ilk gruba dahil ustalardandır. Meslek anılarını içeren bu kitabı okuduğunuzda, Sayın İlhan'ın yaşamını ve mesleki etkinliğini model olarak sunduğunu göreceksiniz.”

ISBN: 978-6055-614-34-8

9 786055 614348

DÜS
ADLİYESİ
KURUMU